

INSPIRACJE

PISMO ŚWIĘTOKRZYSKIEGO CENTRUM DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W KIELCACH

EDUKACJA WŁĄCZAJĄCA



- Inkluzywność
- Doskonalenie nauczycieli
- Zdrowie i rozwój
- Języki obce
- Edukacja artystyczna
- Kompetencje matematyczne
- Dobre praktyki



PISMO ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
CENTRUM DOSKONALENIA
NAUCZYCIELI W KIELCACH

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Maria Kinga Orlicz
Izabela Juskiewicz
Marzanna Kostecka-Biskupska

ADRES REDAKCJI

ŚCDN,
ul. Marszałka
Józefa Piłsudskiego 42
25-431 Kielce

TELEFONY

41 362 45 48
41 362 45 13
tel./fax 41 362 48 99

DRUK

Łamanie, druk i oprawa:
Oficyna Drukarska
Jacek Chmielewski
01-142 Warszawa,
ul. Sokołowska 12A,
tel. +48 22 632 83 52

Redakcja zastrzega sobie
prawo do dokonywania
skrótów w tekstach artykułów
i zmiany tytułów.

Nie odpowiadamy za treść
płatnych reklam i ogłoszeń.

„Inspiracje” rozprowadzane są
bezpłatnie.

Zapraszamy
na stronę internetową ŚCDN
samorząd.gov.pl/scdn-kielce

ISSN 1428-5479

NA OKŁADCE

Artur Dziwirek, A - Wangarda,
fotogramy 2023, 70 x 100 cm,
wydruk papierowy.

SPIS TREŚCI

INKLUZYWNOŚĆ

Małgorzata Łakomiec

Edukacja włączająca w Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach 5

Krzysztof Słoń

Spółeczeństwo włączające 6

DOSKONALENIE NAUCZYCIELI

Paulina Forma

Edukacja włączająca w ofercie studiów Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
w Kielcach i w kontekstach szkolnych 8

Izabela Juskiewicz

UczyMy otwartości – edukacja włączająca 11

ZDROWIE I ROZWÓJ

Magdalena Pietraszkiewicz

Potencjał uczenia się uczniów, a styl życia 13

Karolina Grzela

Projektowanie uniwersalne w edukacji włączającej 15

Joanna Dziadoń

Wybrane techniki treningu umiejętności społecznych w pracy z uczniem 16

Anna Wójcik

Praca z klasą zróżnicowaną pod względem możliwości edukacyjnych
w szkole ponadpodstawowej 18

Maria Kinga Orlicz

Tekst łatwy do czytania w edukacyjnej przestrzeni 20

Ewa Kwiecień

Czytnik immersyjny w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi 23

Tomasz Sokołowski

Technologie dla edukacji 23

JĘZYKI OBCE

Ewa Witczyńska

Nauczanie języka obcego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi 25

Justyna Kopycińska

Realia edukacji włączającej, czyli uczeń ze specjalnymi
potrzebami edukacyjnymi na lekcji języka obcego 28

Izabela Krzak-Borkowska

Wzmacnianie relacji i indywidualizacja w pracy z uczniem
ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi 30

EDUKACJA ARTYSTYCZNA

Izabela Kaleta

Teatr w edukacji włączającej – scena różnorodności i równości 32

KOMPETENCJE MATEMATYCZNE

Katarzyna Pluta

Rozwijanie sprawności rachunkowej uczniów w klasach I-III szkoły podstawowej 34

DOBRE PRAKTYKI

Marcin Kruk

Szkoła do zadań specjalnych 37

Iwona Gralec

Z doświadczeń terapeuty pracującego metodą Warnkego 38

Ernest Nowak

Edukacja włączająca na lekcji historii w szkole podstawowej 40

Aleksandra Potocka-Kuc

Dziecko z dysleksją uzdolnione plastycznie – studium przypadku 41

POLECAMY

Maria Kinga Orlicz

Czytelnicze inspiracje 43

Wybór publikacji z zakresu edukacji włączającej dostępnych online 44

Szanowni Czytelnicy

Tradycyjnie już kolejny numer naszych „Inspiracji” poświęcamy wybranemu zagadnieniu. Tym razem przedmiotem zainteresowań autorów publikowanych artykułów stała się edukacja włączająca.

W polskich szkołach uczy się coraz więcej dzieci potrzebujących wsparcia w procesie kształcenia. Warto odkrywać ich mocne strony i pracować nad kształtowaniem umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu. Bez zaplanowanych specjalistycznych działań kadry pedagogicznej część z nich nie miałaby szans na efektywną edukację. W 2022 r. została podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ustawa wprowadzająca regulacje prawne w zatrudnianiu specjalistów w przedszkolach i w szkołach ogólnodostępnych. Obowiązuje ona od 1 września 2022 r. Ważnym zapisem prawnym jest art. 69 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., który mówi: „Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej”.

Wychodząc naprzeciw potrzebom środowiska nauczycieli, aby promować dobre praktyki, Pracownia Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach (obecnie: Pracownia Wsparcia i Rozwoju) oraz Zakład Badań nad Edukacją Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach zorganizowały 23 marca 2023 r. konferencję „UczyMy otwartości – edukacja włączająca”. Tematyka przedsięwzięcia realizowała jeden z kierunków polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2022/2023 – „Podnoszenie jakości kształcenia oraz dostępności i jakości wsparcia udzielanego dzieciom i uczniom w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych

i integracyjnych”. Zapraszamy do lektury wypowiedzi organizatorów i gości konferencji – Krzysztofa Słonia Senatora Rzeczypospolitej Polskiej na temat społeczeństwa włączającego oraz dr hab. Pauliny Formy prof. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach dotyczącej kształcenia nauczycieli w zakresie edukacji włączającej. Rekapitulacji zagadnień poruszanych w trakcie spotkania dokonała Izabela Juskiewicz kierownik Pracowni Wsparcia i Rozwoju ŚCDN w Kielcach.

Na łamach bieżącego numeru „Inspiracji” prezentujemy także teksty omawiające dobre praktyki naszych autorów – działania, które przynoszą wymierne korzyści w procesie kształcenia, a tym samym przygotowania młodych ludzi do funkcjonowania w dorosłym życiu za kilka czy kilkanaście lat. Publikujemy artykuły osadzone w zagadnieniach dotyczących edukacji humanistycznej – polonistycznej, historycznej, języków obcych, artystycznej. Sięgamy do królowej nauk, czyli kształcenia sprawności matematycznych, ale też nowoczesnych technologii wykorzystywanych w edukacji. Autorzy podejmują tematykę pracy specjalistycznej z uczniem o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych. Omawiają zasady pracy metodą Warnkego, treningu umiejętności społecznych czy zależności potencjału uczenia się uczniów od stylu życia.

Polecamy wybór literatury specjalistycznej dostępnej w sieci na temat edukacji włączającej, aby tym samym zachęcić wszystkich nauczycieli do samodoskonalenia w obszarze niezwykle ważnym dla polskiego szkolnictwa. Zapraszamy również do lektury nowości na rynku wydawniczym – w tym numerze książek dotyczących neuroróżnorodności.

Redakcja „Inspiracji”



Fot. A. Dziwirek

Zespół redakcyjny



Centrum KONFERENCYJNO-WYPOCZYNKOWE

Inspirujące miejsce do pracy i wypoczynku

Zapraszamy do serca Gór Świętokrzyskich
na szkolenia, zimowiska, wycieczki szkolne i kolonie.

OFERUJEMY

- 85 miejsc noclegowych
- boisko, siłownię na świeżym powietrzu
- sale: konsumpcyjną, konferencyjną, szkoleniowe
- zadaszony plac ogniskowy, parking



Wólka Milanowska 18a
26-006 Nowa Słupia
tel. 41 317 70 64



samorzad.gov.pl/scdn-kielce
centrum@scdn.pl



fb.com/wolkamilanowska

Edukacja włączająca w Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach

Edukacja włączająca to zagadnienie, które od lat stanowi temat dyskusji pedagogów i naukowców. Entuzjastów tak zorganizowanego kształcenia można spotkać zarówno wśród rodziców i opiekunów, jak również wśród specjalistów i nauczycieli. Edukacja włączająca jest systemowym i wielokierunkowym podejściem nastawionym na dostosowanie wymagań, warunków nauki i organizacji do potrzeb oraz możliwości każdego ucznia jako pełnoprawnego uczestnika procesu kształcenia. Podstawą edukacji włączającej jest model, w którym żadne dziecko nie może zostać odizolowane od swojego naturalnego środowiska, a uczeń powinien uczestniczyć w przestrzeni wspierającej rozwijanie jego podstawowych umiejętności, pasji i zainteresowań, a także relacji czy emocji.

Czego potrzebują uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Przede wszystkim poczucia bezpieczeństwa, wsparcia nauczycieli, akceptacji, dostosowań wymagań edukacyjnych, zdiagnozowania ich mocnych stron i trudności, pomocy w odnalezieniu się w nowym środowisku obfitującym w zmienne sytuacje, spersonalizowanego sprzętu, pomocy w komunikacji, rozwijaniu pasji i zainteresowań i, co najważniejsze, zwykłego ludzkiego zrozumienia. Istotną rolę w integracji uczniów oraz w procesie ich włączania w proces edukacyjny pełnią specjaliści i nauczyciele przedmiotów. Nauczyciele współorganizujący proces kształcenia, ale także pedagogzy specjaliści, mają wiele możliwości współdziałania i kreowania przestrzeni inkluzyjnej w szkole czy w przedszkolu. Zasięg ich zadań związanych z edukacją włączającą jest naprawdę szeroki. To nie tylko opracowywanie dostosowań w zakresie wymagań edukacyjnych, diagnoza potrzeb i możliwości ucznia, ale także działania dotyczące pobudzania jego aktywności, pomoc w nawiązywaniu relacji społecznych, rozwijanie jego zainteresowań, współpraca ze środowiskiem rodzinnym oraz wspieranie rodziców.

Jeśli szukają Państwo pomocy oraz profesjonalnych szkoleń w tym zakresie, to serdecznie zapraszamy do skorzystania z oferty Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach. Jako placówka akredytowana przez Świętokrzyskiego Kuratora Oświaty oraz prowadzona przez Samorząd Województwa Świętokrzyskiego oferujemy wszechstronną pomoc wszystkim nauczycielom, dyrektorom szkół oraz przedstawicielom organów prowadzących zainteresowanym tematyką edukacji włączającej we wszelkich możliwych obszarach. Oferta edukacyjna przygotowana przez ŚCDN oparta jest na rzetelnej i miarodajnej diagnozie potrzeb nauczycieli. Kadra merytoryczna naszej jednostki to nauczyciele konsultanci, a także nauczyciele doradcy metodyczni – profesjonaliści w swojej dziedzinie, stale doskonalący własne umiejętności w różnych obszarach związanych z oświatą, dbający o rozwój. Przy realizacji interesujących projektów edukacyjnych współpracujemy z wieloma instytucjami, m.in. z uczelniami



Fot. A. Dziwerek

Małgorzata Łakomicz, dyrektor ŚCDN

wyższymi w kraju oraz za granicą, z ośrodkami edukacyjnymi oraz z samorządami. Jesteśmy partnerem silnym i niezależnym, a tym samym atrakcyjnym zarówno dla administracji samorządowej, uczelni wyższych, jak i instytucji międzynarodowych. Wykwalifikowana kadra, różnorodna oferta edukacyjna, to nie są jedyne nasze atuty. Na uwagę zasługuje również dobre wyposażenie sal szkoleniowych, w tym także w naszym Centrum Edukacyjnym w Wólce Milanowskiej, a także szeroka gama materiałów edukacyjnych, dostęp do nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, interesujące publikacje oraz bliski kontakt z nauczycielem i świadomość jego edukacyjnych potrzeb.

Znaczący obszar naszych działań to współpraca z nauczycielami i wspieranie ich we wdrażaniu założeń edukacji włączającej. Jestem przekonana, że wiedza, którą zdobędziecie Państwo w trakcie zajęć, będzie inspirowała do poszukiwania ciekawych rozwiązań i efektywnych działań, a uczestnictwo w szkoleniach stanie się okazją do wymiany doświadczeń.

Pamiętajmy, że wszystkie dzieci zasługują na równe szanse, a szkoła to miejsce, w którym dziecko zdobywa wiedzę, uczy się postaw i kompetencji społecznych, nawiązuje relacje z rówieśnikami. Aby szkoły były w pełni gotowe na przyjęcie ucznia z niepełnosprawnością lub ze specjalnymi potrzebami, oprócz rozwiązań organizacyjnych, muszą posiadać odpowiednio przygotowaną kadre.

Bieżące wydanie „Inspiracji” dostarczy Państwu wiele przykładów dobrych praktyk edukacyjnych. Zapraszam do skorzystania z naszej nowej oferty szkoleniowej. Jestem przekonana, że spełnimy Państwa oczekiwania. Wszystkich zachęcam do choćby chwilowego zatrzymania się i namysłu nad człowiekiem oraz istotą inkluzji.

Małgorzata Łakomicz
dyrektor ŚCDN

Społeczeństwo WŁĄCZAJĄCE

W Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zaczynaliśmy jako społeczeństwo dostrzegać ludzi niepełnosprawnych. Był to jeden z objawów transformacji ustrojowej. Do państw zachodnich wyjeżdżały delegacje z instytucji zajmujących się pomocą społeczną, żeby podpatrywać tamtejsze rozwiązania i sposoby funkcjonowania placówek pomocowych. Wcześniej u nas było różnie. Miniony system raczej niechętnie przyznawał się, że Polacy to też ludzie z różnego rodzaju dysfunkcjami i niepełnosprawnościami. Chyba tak chcieliśmy zaznaczyć wyższość naszego socjalistycznego państwa nad kapitalizmem.

Pamiętam początek lat osiemdziesiątych i pierwsze turnusy wczasorekolekcji organizowane w mojej diecezji dla osób niepełnosprawnych przez księdza Wojciecha Piwowarczyka. Do dziś widzę zaskoczenie i współczucie ludzi na widok kilkunastu wózków inwalidzkich pchanych przez nas, młodych wolontariuszy, gdy przejeżdżaliśmy przez wieś. Mieszkańcy wynosili chleb, słodycze i użalali się nad naszymi podopiecznymi, mówiąc o wielkim nieszczęściu i że z pewnością musiała spotkać ich kara boska. Ludzie bali się nawet dotknąć wózka inwalidzkiego, żeby się nie zarazić kalectwem, a co dopiero zajmować się takim niesamodzielnym człowiekiem praktycznie przez cały dzień. Dobrze, że mamy to poza sobą.

Nikogo już nie dziwi obecność „wózkowiczów” i innych niepełnosprawnych obywateli w różnych miejscach i sytuacjach w naszej publicznej przestrzeni. Staliśmy się bardziej otwarci. Oprócz tolerancji przydałoby się też trochę więcej zaangażowania w pomoc dla niepełnosprawnych. To przecież nie tylko sprawa państwa i wielu organizacji pozarządowych.

Na początku transformacji ustrojowej powołany został Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, by pomóc osobom z niepełnosprawnościami w znalezieniu pracy i w korzystaniu z rehabilitacji. Zaczęły powstawać Warsztaty Terapii Zajęciowej oraz inne placówki dziennego wsparcia. Wtedy też zafascynowało mnie szkolnictwo integracyjne dla uczniów niepełnosprawnych – wielka zdobycz demokratycznych przemian. Razem z żoną zdecydowaliśmy posłać czwórkę naszych dzieci do takiej właśnie integracyjnej szkoły w Kielcach przy ul. Jasnej. Wydawało się to czymś naturalnym, bo przecież organizowaliśmy turnusy rehabilitacyjne i jeździliśmy na nie jako opiekunowie, a nasze pociechy wzrastały wśród osób niepełnosprawnych. Tak to już jest, że decyzję o wyborze drogi integracji dla swoich dzieci podejmują rodzice. Bez otwarcia rodziców na integrację nie da się jej zaszczerpić u dzieci. Nie żałujemy decyzji, bo to jeszcze bardziej uwarściło nasze dzieci na innych ludzi, ich potrzeby, obudziło szacunek dla odmienności.

„Poczucie akceptacji inności i zaangażowanie w sukces grupy dają niesamowite efekty

Gdy wspominam lata integracyjnej podstawówki i gimnazjum moich dzieci, widzę, że wspaniali nauczyciele z Jasnej już wtedy realizowali ideę edukacji włączającej. W każdej klasie było kilkoro dzieci, którym trzeba było pomóc, ale nie rezygnując przy tym z wymagań i bez wprowadzania jakiegś niezdrowej taryfy ulgowej. Pomoc polegała na wspomaganiu uczniów niepełnosprawnych i ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi tak, żeby czuli się częścią klasy i byli odpowiedzialni za grupę. Takie poczucie akceptacji inności i zaangażowanie w sukces grupy dają niesamowite efekty. Dzieci uruchamiają uśpione pokłady aparatu poznawczego, przykładają się ze zdwojoną energią i zaangażowaniem do realizacji powierzonych im zadań. Wszystkie chcą mieć udział w sukcesie grupy. Pamiętam, jak niepełnosprawni koledzy cieszyli się z osiągnięć moich dzieci, bo był to sukces całej ich integracyjnej klasy. Takie są właśnie atuty edukacji włączającej, dającej szansę rozwoju i wspierającej, gdy ten rozwój jest utrudniony. Niepełnosprawny młody człowiek wejdzie w dorosłe życie i w społeczeństwo nie z poczuciem, że jest gorszym obywatelem, że wymaga litości, ale znając swoją wartość i wiedząc, co może społeczeństwu ofiarować. Tak ukształtowane dziecko to także spełnieni rodzice, przekonani, że ich zwiłokrotniony trud wychowawczy właśnie zaowocował.

Jestem zwolennikiem wspierania włączającego na każdym etapie życia człowieka z niepełnosprawnościami – włączającej opieki żłobkowej, włączającego okresu przedszkolnego



Krzysztof Słoiński, Senator RP



Fot. M. Głębocka

Konferencja „UczyMy otwartości – edukacja włączająca”, Kielce, 23 marca 2023 r. Krzysztof Słoń Senator RP (drugi od prawej), Kazimierz Mądzik Świętokrzyski Kurator Oświaty (trzeci od prawej)

i szkolnego, wspierającej pomocy w zatrudnieniu oraz w codziennym funkcjonowaniu. Oczywiście ten system potrzebuje coraz więcej fachowców z powołania. Tacy nauczyciele i pedagodzy to nie tylko gwarant sukcesu edukacji wspierającej, ale też nieocenieni partnerzy dla rodziców dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jeśli nowoczesna edukacja wymaga współpracy szkoły i rodziców, to nowoczesna edukacja wspierająca wymaga jej co najmniej dwa razy tyle. Trzeba z empatią i z wdzięcznością podchodzić do rodziców, którzy od urodzenia dziecka niepełnosprawnego zmieniają filozofię swojego życia, a priorytetem staje się walka o maksymalną samodzielność i umiejętność radzenia sobie w życiu ich pociech.

„ Społeczeństwo wspierające to probierz demokracji i solidarności

Z satysfakcją przyjmuję i sam podpowiadam inicjatywy oraz rozwiązania legislacyjne resortu rodziny i edukacji służące poprawie warunków życia, a także wspomaganiu równych szans osób z niepełnosprawnościami. Konieczność wprowadzania edukacji wspierającej jest powszechna i występuje nie tylko

tam, gdzie są dzieci zdiagnozowane, których potrzeby zostały już zdefiniowane. To model, który sprawdzi się w codziennej pracy polskiej szkoły, do której uczęszczają uczniowie mający poważne problemy z nauką i odnalezieniem się w grupie rówieśniczej, bo pochodzą z rodzin niewydolnych wychowawczo, gdzie występują różnego rodzaju zjawiska toksyczne, jak przemoc czy nałogi. Dotyczy to również dzieci stosujących przeróżne używki czy uzależnionych od cybersieci w różnych postaciach. One także wymagają edukacji włączającej na równi z tą właściwą dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Moim zdaniem społeczeństwo wspierające to probierz demokracji i solidarności. Wierzę, że jesteśmy zdolni do wypracowania kompleksowego i wieloaspektowego modelu polskiego państwa wspierającego, którego fundamentalnym elementem jest edukacja włączająca. Ja robię swoje i jak co roku zorganizowałem wyjazd nad morze dla niepełnosprawnych. Była to grupa 84 osób, których uśmiech oraz wdzięczność dały mi ogromną satysfakcję i energię do działania dla innych.

Krzysztof Słoń
Senator RP

Edukacja włączająca w OFERCIE STUDIÓW Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach i w kontekstach szkolnych

Analiza rzeczywistości edukacyjnej pokazuje, jak pisze Bogusław Śliwerski, że niezależnie od obiektywnych lub subiektywnych czynników ją warunkujących: „Integracja dzieci z różnego rodzaju problemami własnej egzystencji, dysfunkcjami, słabościami własnego organizmu czy psychiki w szkołach stała się nie tyle trendem we współczesnym świecie, ile znaczącą zmianą kulturową, mentalną i wspomaganą przez polityków, którzy są wrażliwi na los krzywdzonego dziecka. Pedagogika inkluzyjna jest – niezależnie od tego, jak definiują ją pedagodzy specjaliści – pedagogiką wspólnego mianownika, pedagogiką humanistyczną, która zobowiązuje nauki o wychowaniu do integracji wiedzy o człowieku, jego istocie, losie, doświadczeniach oraz szansach na rozwój potencjału, z jakim przyszło mu żyć we względnie cywilizowanym świecie”¹.

Odnosząc się do powyższego stwierdzenia, a także do opisywanej przez wielu przedstawicieli nauk społecznych koncepcji teorii ekosystemów Urie Bronfenbrennera, zasadne wydaje się wskazanie, iż podstawę edukacji inkluzyjnej stanowią działania normalizacyjne, emancypacyjne, osadzające i przygotowujące środowisko zewnętrzne². Zgodnie z założeniami wspomnianej teorii rozwój człowieka zależny jest od relacji, jakie buduje on z bliższym i dalszym środowiskiem społecznym. Tak rozumiany wzajemny system powiązań nazywany jest ekosystemem. Autor koncepcji wyróżnił kilka podsystemów pozostających ze sobą w stałej interakcji, tj.: mikrosystem, mezosystem, egzosystem i makrosystem.

Podstawowym dla rozwoju każdego człowieka jest mikrosystem, w którym główną rolę odgrywa rodzina, grupa rówieśnicza, klasa szkolna. W tym kontekście doświadczenia wyniesione z relacji panujących pomiędzy nimi będą determinowały wyposażenie dziecka, ucznia czy dorosłego w kompetencje niezbędne do jak najbardziej autonomicznego funkcjonowania w rolach życiowych na przestrzeni lat.

Edukacja włączająca stanowi zgodnie z dostępnymi materiałami źródłowymi proces. Wzbudza zainteresowanie zarówno pedagogów, pedagogów specjalnych, jak i partnerów przestrzeni wewnątrzszkolnej. Mimo wieloletniego zainteresowania edukacją włączającą problematyczne pozostaje definiowanie tego, czym ona jest, zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i pragmatycznym.



Dr hab. Paulina Forma, prof. UJK, dyrektor Instytutu Pedagogiki

W ostatnim czasie, tj. z chwilą wystąpienia pandemii COVID-19, działania systemowe uległy nasileniu. Da się zaobserwować trend zmierzający w kierunku zdefiniowania w Polsce tego pojęcia, jak również wprowadzenia zmian tworzących szkołę przyjazną dla każdego, w myśl szeroko rozumianej koncepcji edukacji włączającej. Okres pandemii COVID-19 i związane z nim nastroje implikują projektowanie i wdrażanie zmian w sektorze oświaty i wokół niego.

**„Podstawowym dla rozwoju
każdego człowieka jest
mikrosystem, w którym główną
rolę odgrywa rodzina, grupa
rówieśnicza, klasa**

Zwracając uwagę na współczesne wyzwania w zakresie wdrażania założeń edukacji włączającej, warto przytoczyć dostępne w literaturze przedmiotu, reprezentowane m.in. przez Zenona Gajdźcę, wąskozakresowe podejście do myślenia o edukacji włączającej. Autor zwraca uwagę, iż ujmuje ono włączenie

¹ Za: B. Śliwerski, *Pedagogika holistyczna. Studium z perspektywy metanauk społecznych*, Warszawa 2020, s. 227.

² Zob. U. Bronfenbrenner, *The ecology of human development*, Cambridge 1979.

uczniów z niepełnosprawnościami do ogólnego systemu kształcenia. Stanowisko wspomnianego autora umiejscawia pedagogikę specjalną w edukacji inkluzyjnej. Stwierdził on: „Analiza związków z edukacją specjalną opiera się na ewolucji założeń pedagogiki specjalnej i dopasowywaniu ich do potrzeb edukacji włączającej. Inaczej ujmując, jego podstawą jest postrzeganie inkluzji edukacyjnej jako kontynuacji (nadbudowy) edukacji specjalnej i integracyjnej”³.

„Edukacja włączająca stanowi proces

W dostępnych opracowaniach polskich można wyróżnić jeszcze jedno rozwiązanie, które nie deprecjonuje ani doświadczeń pedagogiki specjalnej, ani nie wskazuje na przeniesienie myślenia o edukacji włączającej tylko i wyłącznie na zakres pedagogiki. Doświadczenia wielu krajów, jak również kwerenda polskich źródeł, wskazują na bardzo szerokie ujęcie myślenia o szkole w kategorii przestrzeni gotowej do pracy z każdym uczniem. Uwzględniając fakt, że ostatnie doniesienia, raporty, informują o zwiększającej się liczbie uczniów ze specjalnymi potrzebami (liczebność zdaniem Iwony Chrzanowskiej znajduje się w przedziale 15–30 proc. w zależności od przyjętej metodologii gromadzenia danych i kategorii wyróżnionych specjalnych potrzeb edukacyjnych w różnych krajach⁴), to konieczne wydaje się przenikanie pedagogiki i pedagogiki specjalnej w kontekście naukowym i praktycznym. Wśród tej grupy uczniów ze SPE tylko około trzech procent stanowią uczniowie z niepełnosprawnościami. U pozostałych specjalne potrzeby wynikają z wielu różnych przyczyn, których w szkole także nie można lekceważyć.

„Istotne jest takie projektowanie zmian systemowych, aby mikrosystem dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi był jak najbardziej funkcjonalny

Rzeczywistość powoduje konieczność czerpania przez szkołę ogólnodostępną z doświadczeń diagnostycznych i terapeutycznych pedagogiki specjalnej ukierunkowanych na wszystkie indywidualne potrzeby uczniów, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, ale również tych ze specyficznymi zaburzeniami w uczeniu się, wybitnie uzdolnionych, niedostosowanych społecznie, jak również pozostałych, którym czasowo lub trwale należy udzielić wsparcia i dostosowania procesu szkolnego do ich potrzeb.

Odpowiadając niejako na współczesne oczekiwania jednostek sektora oświaty, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

przygotował ofertę studiów podyplomowych z zakresu edukacji włączającej. W Polsce jednym z ważniejszych zadań jednostek kształcących jest zwiększenie kompetencji kadr w zakresie organizacji procesu kształcenia grupy dzieci czy uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. Mając na uwadze, iż kluczowy element we wdrażaniu edukacji włączającej stanowią nauczyciele, a także konieczność współpracy pomiędzy przedszkolami, szkołami oraz placówkami specjalnymi (np. pilotażowy projekt Specjalistycznych Centrów Wspierania Edukacji Włączającej⁵) i ogólnodostępnymi, zaproponowana przez UJK oferta sprzyja poszerzeniu wiedzy i umiejętności kadry przedszkoli i szkół ogólnodostępnych. Ponadto ułatwia pracę ze wszystkimi dziećmi czy uczniami – a także sprzyja wymianie doświadczeń i poszukiwaniu nowych efektywniejszych rozwiązań w pracy dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej w grupie zróżnicowanej.

„Rzeczywistość powoduje konieczność czerpania przez szkołę ogólnodostępną z doświadczeń diagnostycznych i terapeutycznych pedagogiki specjalnej

Wszystkie projektowane zmiany wynikają z dostrzeżenia tego, że idea edukacji inkluzyjnej staje się faktem, bo wyrasta ze zmiany świadomości społecznej wynikającej z paradygmatu normalizacyjnego, emancypacyjnego. Rodzice dziecka z niepełnosprawnością coraz częściej są świadomi tego, że powinno ono funkcjonować w swoim środowisku społecznym, w mikrosystemie, ponieważ w nim wzrasta i później najczęściej funkcjonuje jako dorosła jednostka. W tym mikrosystemie musi mieć również stworzone odpowiednie warunki w zakresie edukacji, sprzyjające optymalnemu rozwojowi.

Istotne jest zatem takie projektowanie zmian systemowych, aby mikrosystem dziecka ze specjalnymi (indywidualnymi) potrzebami edukacyjnymi (rozwojowymi) był jak najbardziej funkcjonalny. Potwierdził to także okres pandemii, zwracając uwagę na niedostateczne przygotowanie nauczycieli w zakresie pełnego wykorzystywania nowych technologii. Dodatkowo, na co zwraca uwagę m.in. prof. Jacek Pyżalski, nierówności cyfrowe są coraz częściej definiowane nie tyle w odniesieniu do braku dostępu do sprzętu czy łącza internetowego, ale różnic w kompetencjach cyfrowych. Właśnie te różnice w kompetencjach w znaczący sposób przyczyniły się do pogłębienia nierówności wśród uczniów.

Pomyślność edukacji włączającej, zwanej inaczej edukacją grup zróżnicowanych, szczególnie w czasach niepewności, braku zaufania społecznego, zależy przede wszystkim od zaangażowania i przygotowania kadr oświaty, kadr pedagogicznych, zarządzających, nadzorujących oświatę i realizujących procesy edukacyjne. Istotne jest zatem budowanie platformy współpracujących instytucji i ludzi – dyrektorów, nauczycieli oraz pracowników

³ Za: Z. Gajdzica, *Zasady organizacji kształcenia w edukacjach inkluzyjnych uczniów z niepełnosprawnością*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2019, nr 33, s. 31.

⁴ Zob. I. Chrzanowska, *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków, 2015, s. 425–438; W. Pilecka, *Pedagogika osób z trudnościami w uczeniu się* [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykciak, Poznań 2001, s. 249; A. Olechowska, *Specjalne potrzeby edukacyjne w urzędowym dyskursie pedagogicznym*, Warszawa 2019, s. 24.

⁵ Zob. *Czas na SCWEW – dzieci czekają! Prezentujemy Model Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą* [online:] <https://www.ore.edu.pl/2021/04/czas-na-scwew-dzieci-czekaja-2> (dostęp: 12 czerwca 2023).

przedszkoli, szkół, placówek oświatowych, ale również osób z instytucji, którym one podlegają, czyli wydziałów edukacji, kuratorów oświaty i wychowania.

Wychodząc naprzeciw tym potrzebom, Instytut Pedagogiki Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dostrzegając współczesne uwarunkowania edukacji włączającej w ramach polityki oświatowej, wspiera nauczycieli i szkoły w tworzeniu warunków, w których wspólna edukacja jest korzystna dla każdego ucznia i pozwala na rozumienie złożonych uwarunkowań procesu. W tym kontekście UJK dokłada starań, aby wyposażać nauczycieli w umiejętności z zakresu wsparcia udzielanego każdemu dziecku oraz osobie dorosłej, która uczestniczy w procesie jego edukacji.

„Idea edukacji inkluzyjnej staje się faktem, bo wyrasta ze zmiany świadomości społecznej

Kształcenie na studiach podyplomowych w zakresie edukacji włączającej spełnia wymagania zawarte w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Studia trwają trzy semestry, uwzględniają przygotowanie merytoryczne i pedagogiczne do wykonywania zawodu nauczyciela pedagoga specjalnego w zakresie edukacji włączającej. Kształcenie pedagogiczne obejmuje obszar psychologiczno-pedagogiczny i dydaktyczny. Program studiów podyplomowych, w ramach których jest realizowane kształcenie

przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela w zakresie edukacji włączającej, zapewnia osiągnięcie takich samych efektów uczenia się jak program studiów magisterskich. Kształcenie służące osiągnięciu efektów uczenia się jest prowadzone przez nauczycieli akademickich i inne osoby posiadające kompetencje zawodowe lub naukowe oraz doświadczenie w zakresie właściwym dla prowadzonych zajęć. Warto nadmienić, iż w kształceniu bierze udział co najmniej jedna osoba zajmująca się badaniami naukowymi w obszarach pedagogiki specjalnej oraz psychologii. Ponadto studia podyplomowe adresowane są wyłącznie do osób uczestniczących w kształceniu przygotowującym do wykonywania zawodu nauczyciela, prowadzonym przez uczelnię w ramach studiów pierwszego lub drugiego stopnia czy jednolitych studiów magisterskich, na kierunku odpowiadającym zakresowi kształcenia na studiach podyplomowych.

Proces kształcenia na UJK odbywa się z wykorzystaniem infrastruktury pozwalającej na osiągnięcie zakładanych efektów uczenia się, a praktyki zawodowe mają charakter asystencko-pedagogiczny i obejmują samodzielne prowadzenie zajęć. Praktyki zawodowe odbywają się w przedszkolach i szkołach, w których do zajmowania stanowiska nauczyciela są wymagane kwalifikacje określone w przepisach wydanych na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela. Praktyki zawodowe nie mogą być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Zapraszamy wszystkich zainteresowanych poszerzeniem wiedzy, umiejętności i kompetencji z zakresu edukacji włączającej.

dr hab. Paulina Forma, prof. UJK
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Bibliografia

- Bronfenbrenner U., *The ecology of human development*, Cambridge 1979.
- Chrzanowska I., *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków 2015.
- Czas na SCWEW – dzieci czekają! Prezentujemy Model Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą [online:] <https://www.ore.edu.pl/2021/04/czas-na-scwew-dzieci-czekaja-2>.
- Czerepaniak-Walczak M., *Kultura szkoły – o jej złożoności i wielowymiarowości*, „Pedagogika Społeczna” 2015, nr 3 (57).
- Dobrzyniak M., *Kultura organizacyjna placówki edukacyjnej – perspektywa ucznia i nauczyciela w świetle badań własnych*, „Szkoła – Zawód – Praca” 2015, nr 10.
- Edukacja dla wszystkich – ramy rozwiązań legislacyjno-organizacyjnych na rzecz wysokiej jakości kształcenia włączającego dla wszystkich osób uczących się, Warszawa 2020 [online:] https://wartowiedziec.pl/attachments/article/57846/MEW_wersja_pelna.pdf.
- Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020 [online:] <https://zdalnie.edu-akcja.pl/>.
- Edukacja włączająca. Petycja ZNP ws. wstrzymania prac nad reformą edukacji włączającej [online:] <https://znp.edu.pl/petycja-znp-ws-wstrzymania-prac-nad-reforma-edukacji-wlaczajacej>; <https://glos.pl/specjalisci-o-edukacji-wlaczajacej-wedlug-mein-nie-da-sie-na-sile-wszystkich-zintegrowac>.
- Gajdzica Z., *Zasady organizacji kształcenia w edukacjach inkluzyjnych uczniów z niepełnosprawnością*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2019, nr 33.
- Haug P., *Understanding inclusive education. Ideals and reality*, „Scandinavian Journal of Disability Research” 2017, Vol. 19 (3) [online:] <http://doi.org/10.1080/15017419.2016.1224778>.
- Jachimczak B., *Grupa zróżnicowana – wieloaspektowe wyzwanie dla pedagogiki i pedagogiki specjalnej* [w:] *Grupy zróżnicowane w edukacji z perspektywy pedagogiki i pedagogiki specjalnej*, red. B. Jachimczak, Poznań 2021.
- Majerek B., *Szkoła w kontekście zjawiska niepewności* [w:] *Zrozumieć szkołę. Konteksty zmiany*, red. M.J. Szymański, B. Walasek-Jarosz, Z. Zbróg, Warszawa 2016.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Aksjonormatywne, instytucjonalne, kompetencyjne pozory w polskiej edukacji*, „Rocznik Lubuski” 2015, t. 41, cz. 2.
- Olechowska A., *Specjalne potrzeby edukacyjne w urzędowym dyskursie pedagogicznym*, Warszawa 2019.
- Pilecka W., *Pedagogika osób z trudnościami w uczeniu się* [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykik, Poznań 2001.
- Pilecka W., *Perspektywa systemowo-ekologiczna* [w:] *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w drodze ku dorosłości. Psychopedagogiczne podstawy edukacji, rewalidacji i terapii trudności w uczeniu się*, red. W. Pilecka, M. Rutkowski, Kraków 2009.
- Śliwowski B., *Pedagogika holistyczna. Studium z perspektywy metanauk społecznych*, Warszawa 2020.
- Wąsek J., Redy M., Kowal D. i in., *Raport o stanie zdrowia psychicznego uczennic i uczniów. Ocena zmian w wyniku pandemii COVID-19, 2021* [online:] <https://www.szkoła20.com/wp-content/uploads/2021/03/Raport-o-stanie-zdrowia-psychicznego-dzieci-i-młodzieży-w-związku-ze-zdalnym-nauczaniem.pdf>

UczyMy otwartości – edukacja włączająca

We współczesnym świecie bardzo często poruszany jest temat wartości. Kierunki polityki oświatowej państwa w każdym roku zwracają uwagę na konieczność uwrażliwiania dzieci i młodzieży na dobro. Empatia, otwartość na drugiego człowieka to tylko niektóre z cech, jakie powinny być stałym elementem naszego funkcjonowania. W jaki sposób kształtować młodych, aby teoria przekładała się na praktykę w każdym z obszarów naszego życia? Odpowiedzią na to oraz inne pytania dotyczące wartości, choć nie tylko, w codziennym życiu są na pewno działania związane z realizowaną ideą edukacji włączającej.

„Edukacja włączająca to stworzenie przestrzeni, która zapewni uczestnictwo każdego dziecka i ucznia w procesie uczenia się

Edukacja włączająca w jednej z definicji opisywana jest jako stworzenie przestrzeni, która zapewni uczestnictwo każdego dziecka i ucznia w szeroko rozumianym procesie uczenia się, zarówno w zakresie zdobywania nowych informacji i umiejętności, jak również rozwijania kompetencji emocjonalno-społecznych. Kontekstem wiodącym podejścia włączającego jest współpraca pomiędzy różnorodnymi uczniami, takimi jak: wybitnie utalentowani, z przeciętnymi możliwościami, ale również z niepełnosprawnościami czy deficytami. Czy można sobie wyobrazić lepsze środowisko do kształtowania postaw nacechowanych wskazanymi wartościami? Słowa kanclerza koronnego Jana Zamoyskiego: „Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie” mogą zatem znaleźć swoje przełożenie również w zakresie edukacji włączającej w XXI w.

W duchu edukacji dla wszystkich, szanującej zarówno trudności, jak i zdolności uczniów, w marcu 2023 r. we współpracy z szerokim gronem specjalistów Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach zorganizowało konferencję „UczyMy otwartości – edukacja włączająca”. Partnerami wydarzenia byli: Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Specjalistyczne Centrum Wspierające Edukację Włączającą w Skarżysku-Kamiennej, Ośrodek Wsparcia i Testów w Skarżysku-Kamiennej oraz Konsorcjum Publicznych Wojewódzkich Placówek Doskonalenia – Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli, Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Wydarzenie patronatami objęli: Przemysław Czarnek Minister Edukacji i Nauki, Andrzej Bętkowski Marszałek Województwa Świętokrzyskiego, Kazimierz Mądzik Świętokrzyski Kurator Oświaty, Mirosław Gębski Starosta Kielecki oraz Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Podczas konferencji przedstawiony został bardzo szeroki kontekst budowania środowiska otwartego na różnorodne potrzeby edukacyjne uczniów. Spotkanie rozpoczął wykład dr hab. Beaty Jachimczak prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – *Szanse i wyzwania edukacji włączającej w świetle wdrażanych zmian*. Pani profesor nakreśliła bieżącą sytuację wprowadzania edukacji włączającej jako kształcenia dla wszystkich. Zaprezentowała nieuchronność zmian związanych z problemami otaczającego nas świata. Odniosła się do realizowanych projektów wdrożeniowo-badawczych, takich jak: *Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*¹, tworzenia Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą² oraz *Raportu merytorycznego. Edukacja włączająca – bilans otwarcia 2020*³ opracowanego przez Uniwersytet Łódzki, *Analizy praktyki szkolnej i charakterystyki szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce*⁴ Uniwersytetu Śląskiego i *Standardów przebiegu oceny funkcjonalnej oraz planowania wsparcia edukacyjno-specjalistycznego w przypadku występowania takich trudności, jak: uszkodzenie słuchu, dysfunkcja wzroku, specyficzne zaburzenia uczenia się, zaburzenia rozwoju mowy i języka, zaburzenia rozwoju intelektualnego, zaburzenia ze spektrum autyzmu, zaburzenia zachowania i emocji. Zadanie II – Szkolna ocena funkcjonalna* publikacji opracowanej przez: Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Uniwersytet Warszawski oraz praktyków.

„Kontekstem wiodącym podejścia włączającego jest współpraca pomiędzy różnorodnymi uczniami

Prelegentka zwróciła uwagę na projekt innowacyjno-wdrożeniowy w zakresie oceny funkcjonalnej polegający na badaniu i opracowaniu modelowych rozwiązań na rzecz świadczonego lokalnie międzysektorowego wsparcia dla dzieci, uczniów i rodzin

¹ *Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* [online:] http://fundacjaedukacyjna.oditk.pl/?page_id=521 (dostęp: 11 lipca 2023).

² *Specjalistyczne Centrum Wspierające Edukację Włączającą* [online:] <https://www.ore.edu.pl/category/projekty-po-wer/opracowanie-modelu-scwew/opracowanie-modelu-scwew-aktualnosci/>; <https://www.ore.edu.pl/category/projekty-po-wer/pilotazowe-wdrozenie-modelu-scwew/pilotazowe-wdrozenie-modelu-scwew-aktualnosci/> (dostęp: 11 lipca 2023).

³ D. Podgórska-Jachnik, *Raport merytoryczny. Edukacja włączająca – bilans otwarcia 2020*, Warszawa 2021 [online:] <https://www.ore.edu.pl/2021/10/raport-edukacja-wlaczajaca-w-polsce/> (dostęp: 11 lipca 2023).

⁴ Z. Gajdzica, B. Skotnicka, S. Pawlik i in., *Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce – raport z badań*, Warszawa 2021 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=34275> (dostęp: 11 lipca 2023).

na podstawie metodyki oceny funkcjonalnej z wykorzystaniem Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania Niepełnosprawności i Zdrowia – ICF prowadzony przez placówki naukowe – Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie⁵. Pokazała perspektywę zmian, które mają na celu budowanie społeczeństwa inkluzyjnego, wrażliwego na drugiego człowieka. Zwróciła również uwagę na wartość, jaką niesie ze sobą funkcjonujące szkolnictwo specjalne będące jednocześnie gwarancją dokonywania wolnego wyboru przez rodziców uczniów najważniejszego dla ich dziecka modelu edukacji.

Zrozumieć istotę edukacji włączającej to wykład dr hab. Katarzyny Parys prof. UJK oraz dr. hab. Sławomira Olszewskiego prof. UJK pokazujący kontekst teoretyczny oraz wymiar praktyczny działań, jakie mogą podejmować nauczyciele w pracy z klasami czy grupami zróżnicowanymi.

Na niezwykle ważną kwestię w swoim wystąpieniu *Uważny nauczyciel i jego rola w szkolnej ocenie funkcjonalnej* zwróciła uwagę dr hab. Dorota Podgórska-Jachnik prof. Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Przewodnim motywem jej wypowiedzi stała się uważność nauczyciela w prowadzonej obserwacji pedagogicznej. Stwierdziła, m.in.: „Uważność może być też odpowiedzią na sfragmentaryzowane i alienujące podejście diagnostyczne”, które jest jednym z zadań nauczycieli wpisanych w model prawny funkcjonowania szkoły. Wskazała również rolę uważności w kontekście poznawania ucznia, zwracając szczególną uwagę na takie elementy, jak: otwartość, wyzbycie się postawy oceniającej, koncentracja na tu i teraz czy odejście od diagnozy nozologicznej na rzecz oceny funkcjonalnej. Jako jedna ze współauterek narzędzia do szkolnej oceny funkcjonalnej przybliżyła proces jego powstawania⁶. Arkusze oraz metodologia oparte zostały na Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania Niepełnosprawności i Zdrowia ICF.

Podczas konferencji zaprezentowano również działania prowadzone w ramach projektu pilotażowego przez Specjalistyczne Centra Wspierające Edukację Włączającą⁷. Główne założenie projektu pilotażowego przewidywało: działania mające na celu poprawę dostępności usług edukacyjnych dla dzieci oraz uczniów ze SPE w ramach udzielonego grantu na utworzenie i funkcjonowanie SCWEW, zapewnienie wsparcia, poszerzenie wiedzy i kompetencji kadry przedszkoli oraz szkół ogólnodostępnych, pomoc techniczną dla przedszkoli i szkół poprzez uruchomienie wypożyczalni sprzętu i pomocy dydaktycznych przydatnych w pracy z grupą zróżnicowaną, prowadzenie działań mających na celu upowszechnienie idei edukacji włączającej. W imieniu dyrektora placówki Marcina Kruka działania

SCWEW w Skarżysku-Kamiennej przedstawiła Ilona Wątlą ekspert ds. informacji i ewaluacji. Zgodnie z wytycznymi projektu wsparciem zostało objętych dziewięć szkół i przedszkoli z terenu powiatu skarżyskiego i starachowickiego. Zgodnie ze wskazanymi wnioskami wzrosły kompetencje nauczycieli w zakresie metod i technik pracy w klasie czy w grupie zróżnicowanej oraz z uczniem z różnymi niepełnosprawnościami, zwiększono możliwość integralnego rozwoju z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i możliwości podczas funkcjonowania w przedszkolu czy w szkole ogólnodostępnej poprzez optymalną pracę ze sprzętem specjalistycznym.

Zakres działalności Ośrodka Wsparcia i Testów w Skarżysku-Kamiennej⁸, który również działa przy SCWEW, przedstawił dr Paweł Garbuzik. W OWiT można skorzystać z bezpłatnych porad specjalistów, wypożyczalni sprzętów do testowania najnowszych technologii asystujących dla osób z niepełnosprawnością. Ośrodek powstał dzięki pomocy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

**”Wzajemne kontakty
dzieci i uczniów ze
zróżnicowanymi potrzebami
edukacyjnymi budują postawy
altruistyczne**

Po zakończeniu części plenarnej uczestnicy konferencji mogli skorzystać z wiedzy i doświadczenia praktyków, biorąc udział w warsztatach prowadzonych przez partnerów. Zaproponowaliśmy następujące tematy: „Szkolna ocena funkcjonalna jako narzędzie w warsztacie pracy nauczyciela edukacji włączającej” – dr hab. Doroty Podgórskiej-Jachnik prof. UŁ oraz prof. UKW, „Wykorzystanie IT w pracy z uczniami ze zróżnicowanymi potrzebami” – Anetty Mandzyn z Podkarpackiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Rzeszowie Oddział w Przemyślu, „Rozwój psychofizyczny dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim – trudności i rozwiązania praktyczne” – Ewy Binkowskiej oraz Anety Łobody ze SCWEW w Skarżysku-Kamiennej, „Uniwersalne projektowanie w przestrzeni edukacyjnej” – Marzanny Dybcio oraz Doroty Pomian z Lubelskiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli Oddział w Zamościu, „Elementy muzykoterapii w edukacji włączającej” – Agnieszki Gietner z Małopolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli Ośrodek w Krakowie.

Konferencja oraz warsztaty pokazały uczestnikom wartości, jakie niesie ze sobą edukacja włączająca, bowiem wzajemne kontakty dzieci i uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi budują postawy altruistyczne, a także uczą od najmłodszych lat tolerancji i szacunku dla odmienności oraz otwartości na indywidualne cechy rówieśników.

Izabela Juskiewicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

⁵ O projekcie [online:] <https://mwm.us.edu.pl/> (dostęp: 11 lipca 2023).

⁶ E. Domagała-Zyśk, K. Mariańczyk, I. Chrzanowska i in., *Szkolna Ocena Funkcjonalna. Przebieg procesu w aspekcie oceny aktywności i uczestnictwa*, Lublin 2022 [online:] <https://mwm.us.edu.pl/wp-content/uploads/2023/01/Szkolna-Ocena-cz.-2.pdf> (dostęp: 11 lipca 2023).

⁷ Projekt grantowy „Pilotażowe wdrożenie modelu Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)” w ramach II Osi priorytetowej Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój „Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji”, Działanie 2.10. Wysoka jakość systemu oświaty, uzyskał dofinansowanie w 2021 r.

⁸ Ośrodek Wsparcia i Testów w Skarżysku-Kamiennej [online:] <https://www.facebook.com/owitskarzysko> (dostęp: 11 lipca 2023).

POTENCJAŁ UCZENIA SIĘ UCZNIÓW, a styl życia

Zachowania zdrowotne kształtują się przez całe życie. Ustalone przez młodego człowieka wzorce mają wpływ na jego przyszłe zdrowie.

Według definicji Światowej Organizacji Zdrowia (ang. *World Health Organization, WHO*) zdrowie to dobrostan i możliwość pełnego wykorzystania potencjału rozwojowego w następujących wymiarach: somatycznym, psychicznym, społecznym i duchowym. Zachowania związane ze zdrowym stylem życia, w tym dobre odżywianie, ćwiczenia, jakość snu, radzenie sobie ze stresem i minimalizowanie czasu spędzanego przed ekranem, są dobrze ugruntowanymi czynnikami utrzymania dobrego stanu zdrowia oraz poprawy samopoczucia¹. Styl życia wpływa na osiągnięcia w nauce dzieci i młodzieży, a także na ich funkcje poznawcze, a co za tym idzie prawdopodobieństwo powodzenia w szkole².

Aktywność fizyczna

Badania dowodzą, że umiarkowana aktywność fizyczna poprawia u dzieci pracę mózgu, funkcje poznawcze i wyniki w nauce. Dzieje się tak, ponieważ ćwiczenia fizyczne korzystnie wpływają na procesy poznawcze, zwiększając dopływ krwi i tlenu do mózgu, podnosząc poziom noradrenaliny oraz endorfin, co wpływa na zwiększenie poziomu czynników wzrostu. Wszystko to pobudza tworzenie nowych komórek i połączeń nerwowych, a co za tym idzie zwiększa koncentrację, czujność i wzmacnia procesy myślowe. Dodatkowo regularna aktywność fizyczna poprawia nastrój i łagodzi stres³. Rekomendacje opublikowane przez WHO w 2020 r. podają, że dzieciom i młodzieży zaleca się średnio sześćdziesiąt minut dziennie aktywności o umiarkowanej lub dużej intensywności aerobowej. Wytyczne podają także regularne ćwiczenia wzmacniające. Ćwiczenia aerobowe o dużej intensywności, także te wzmacniające mięśnie i kości, dzieci i młodzież powinny wykonywać co najmniej trzy dni w tygodniu⁴.

Dobry sen

Badania w obszarze snu i funkcji poznawczych ujawniły różnorodne funkcje neurokognitywne dojrzałego mózgu. Są one podatne na negatywne skutki nieodpowiedniego snu. Sen może odgrywać jeszcze ważniejszą rolę w rozwijającym się mózgu, ponieważ to w czasie nocnego wypoczynku mózg angażuje się w proces przyswajania zdobytych w ciągu dnia informacji⁵. Ma to szczególne znaczenie w kontekście kształtowania się pamięci długotrwałej. Zbyt krótki sen może powodować zaburzenia pamięci czy też trudności ze skupianiem uwagi. Według ekspertów zalecana długość snu dla dzieci

w wieku przedszkolnym to dziesięć–trzyнадцать godzin na dobę, dla dzieci w wieku szkolnym (6–13 lat) to dziewięć–jedenaście godzin na dobę, zaś dla dzieci starszych (14–17 lat) to osiem–dziesięć godzin na dobę. Ważne jest także unikanie przed snem korzystania z urządzeń emitujących niebieskie światło, takich jak ekrany komputerów czy smartfonów, a także regularna pora zasypiania.

Pokarm dla mózgu

Właściwe odżywianie wpływa na wszystkie aspekty zdrowia, w tym wzrost i funkcjonowanie mózgu. Mózg dziecka rozwija się w okresie dojrzewania szczególnie w korze przedczołowej, w obszarze mózgu związanym z planowaniem, pamięcią, podejmowaniem decyzji i innymi funkcjami wykonawczymi. Wszystkie składniki odżywcze są istotne dla prawidłowego funkcjonowania mózgu. Badania wykazały jednak, że określone składniki odżywcze i pokarmy wspierają rozwój mózgu oraz korzystnie wpływają na funkcje poznawcze w dzieciństwie i w okresie dojrzewania. Białko, żelazo, cynk, kwas foliowy, cholina, omega-3 DHA i EPA, jod, witaminy A, D i niektóre witaminy z grupy B odgrywają ważną rolę w rozwoju układu nerwowego, stąd też konieczność spożywania prawidłowo zbilansowanych posiłków będących źródłem kluczowych składników.

Regularna aktywność fizyczna poprawia nastrój i łagodzi stres

Opracowane przez ekspertów zalecenia zdrowego żywienia zilustrowane graficznie w postaci talerza pełnego różnorodnych produktów, symbolizującego zalecane proporcje poszczególnych grup produktów w całodiennej diecie, stanowią podstawę do prawidłowego komponowania posiłków w żywieniu dzieci i młodzieży⁶. W tym modelu żywienia ½ talerza powinny stanowić warzywa i owoce – więcej warzyw w stosunku do owoców, ¼ produkty będące źródłem węglowodanów złożonych – pełnoziarniste pieczywo, gruboziarniste kasze, ¼ produkty będące źródłem pełnowartościowego białka – mięso, ryby, jaja, rośliny strączkowe, orzechy. Zaleca się ograniczenie czerwonego mięsa i jego przetworów, cukru i soli oraz tłuszczu pochodzenia zwierzęcego będących źródłem cholesterolu i niekorzystnych dla zdrowia nasyconych kwasów tłuszczowych oraz tłuszczu typu trans.

Badania wśród dzieci w wieku ośmiu–piętnastu lat wykazały, że wysokie spożycie owoców i warzyw wiązało się z lepszymi wynikami w nauce, podczas gdy częste spożycie słodkich napojów i słodczy obniżało wyniki szkolne⁷. Co więcej, posiłki powinny być

¹ G. Maniaci, C. La Cascia, A. Giammanco i in., *The impact of healthy lifestyles on academic achievement among Italian adolescents*, „Current Psychology” 2023, No. 42.

² S. Vaarala, H. Ruotsalainen, K. Hylkilä i in., *The association of problematic gaming characteristics with dietary habits among Finnish vocational school students*, „Scientific Reports” 2022, No. 12.

³ I. Bidzan-Bluma, M. Lipowska, *Physical activity and cognitive functioning of children. A systematic review*, „Journal of Environmental and Public Health” 2018, No. 15.

⁴ *The WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour* [online:] <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1315866/retrieve> (dostęp 9 maja 2023).

⁵ A. Svingos, S. Greif, B. Bailey, S. Heaton, *The relationship between sleep and cognition in children referred for neuropsychological evaluation. A latent modeling approach*, „Children-Basel” 2018, No. 5.

⁶ *Zalecenia zdrowego żywienia* [online:] <https://ncez.pzh.gov.pl/wp-content/uploads/2022/06/Talerz-zdrowego-zywienia-i-zalecenia.pdf> (dostęp: 11 maja 2023).

⁷ T. Burrows, S. Goldman, R.K. Olson i in., *Associations between selected dietary behaviours and academic achievement. A study of Australian school aged children*, „Appetite” 2017, No. 116, s. 372–380.



Opr. M. Pietraszkiewicz

spożywane regularnie, o stałych porach w ciągu dnia. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w Piramidzie Zdrowego Żywienia i Stylu Życia Dzieci i Młodzieży zalecane jest spożywanie pięciu posiłków w odstępach trzech–czterech godzin⁸. Zapewnia to lepszy metabolizm i optymalne wykorzystanie składników odżywczych oraz sprzyja prawidłowej sprawności umysłowej i fizycznej organizmu. Nie bez znaczenia też jest regularne spożywanie śniadania w domu i drugiego śniadania w szkole. Mózg potrzebuje pożywienia jako paliwa do funkcjonowania. Kiedy w organizmie nie ma wystarczającego poziomu glukozy we krwi, aby mózg mógł wykorzystać ją jako paliwo, dochodzi do rozdrażnienia, problemów z koncentracją i pogorszenia procesów pamięciowych. Zjedzenie śniadania zapewnia powrót poziomu cukru we krwi do normy po długim czasie bez jedzenia podczas snu i dostarcza organizmowi niezbędnej do pracy energii oraz pobudza metabolizm. Równie ważne okazuje się spożywanie drugiego śniadania w szkole, gdyż jest to posiłek, który zapewnia dziecku systematyczne dostarczanie energii, co gwarantuje utrzymanie odpowiedniego poziomu koncentracji w czasie lekcji i przekłada się na lepsze wyniki w nauce.

Niebieski świat

Biegłość dzieci w użytkowaniu technologii wiąże się z korzyściami edukacyjnymi i innymi możliwościami, których starsze pokolenia po prostu nie miały. Niestety oznacza to również, że ich młode oczy i mózgi są nieustannie bombardowane sztucznym, wysokoenergetycznym niebieskim światłem. Wykazano, że chroniczna ekspozycja na sztuczne niebieskie światło niesie szczególnie dla dzieci daleko idące konsekwencje zdrowotne, takie jak: kłopoty ze snem, niewyraźne widzenie, zmniejszoną zdolność koncentracji, drażliwość i trudności w koncentracji. Młodzieńcza soczewka pochłania mniej światła o krótkiej długości fali niż soczewka osób dorosłych, dlatego więcej niebieskiego światła dociera do siatkówki oka dziecka. Biorąc pod uwagę, że w tym wieku oczy wciąż się rozwijają,

ograniczenie ekspozycji na niebieskie światło jest niezwykle ważne⁹. Zalecany czas korzystania z komputera bądź innych urządzeń elektronicznych przez dzieci i młodzież powinien być ograniczony do dwóch godzin dziennie.

Utrzymanie zdrowego stylu życia jest nie tylko dobre dla ciała, ale i dla mózgu, a połączenie zdrowej diety, aktywnego trybu życia i odpowiedniej długości snu zapewni optymalne warunki do rozwoju mózgu i uczenia się w dzieciństwie oraz w okresie dojrzewania.



Every move counts, kampania WHO



Zalecenia zdrowego żywienia, Narodowe Centrum Edukacji Żywnościowej



M. Jarosz, *Piramida Zdrowego Żywienia i Stylu Życia Dzieci i Młodzieży*



M. Pietraszkiewicz, *Styl życia a mózg*, prezentacja PowerPoint

dr Magdalena Pietraszkiewicz
specjalista ŚCDN

⁸ M. Jarosz, *Piramida zdrowego żywienia i stylu życia dzieci i młodzieży* [online:] <https://ncez.pzh.gov.pl/dzieci-i-mlodziez/piramida-zdrowego-zywienia-i-stylu-zycia-dzieci-i-mlodziezy-2/> (dostęp: 11 maja 2023).

⁹ *Blue light and screen time guide for schools and educators. A guide for educators* [online:] <https://eyesafe.com/wp-content/uploads/2020/02/eyesafe-blue-light-screen-time-guide-schools-educators1.pdf> (dostęp: 11 maja 2023).

PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE w edukacji włączającej

Edukacja włączająca to sposób organizacji szkoły i procesu nauczania, którego celem jest rozwijanie potencjału wszystkich dzieci.

Każdy kochający rodzic chce znaleźć dla swojego dziecka szkołę odpowiadającą jego potrzebom. Zadaniem edukacji włączającej jest wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności potrzebne w dorosłym życiu, ale też uczenie empatii, zaradności oraz samodzielności, niezależnie od stanu zdrowia, pochodzenia czy tempa uczenia się. Edukacja włączająca to edukacja dla wszystkich uczniów zapewniająca dostęp do różnych ścieżek kształcenia i czerpiąca korzyści z naturalnej różnorodności człowieka. Należy zaznaczyć również, że nauczanie włączające nie dotyczy tylko uczniów z niepełnosprawnościami, ale wszystkich, także tych najzdolniejszych.

Mówiąc o edukacji włączającej, nie sposób pominąć projektowania uniwersalnego, które jest ściśle związane z architekturą, bowiem to Ronald Lawrence Mace¹ poprzez swoją koncepcję projektowania globalnego uczynił otoczenie dostępnym dla szerokiej grupy użytkowników. Koncepcja miała w założeniu sprzyjać nie tylko wybranym osobom, ale wszystkim ludziom. Z czasem myśl ta zaczęła być stosowana w innych obszarach, w tym również w edukacji.

Projektowanie uniwersalne w nauczaniu (ang. *universal design for learning*, UDL) jest nurtem zapoczątkowanym w latach dziewięćdziesiątych XX w. w Stanach Zjednoczonych². Model ten zapewnia wszystkim uczniom dobór metod i form kształcenia, które okażą się dla nich właściwe, a otoczenie nie będzie nikogo wykluczało. Nauczanie takie wymaga przygotowania materiałów w sposób elastyczny, umożliwiając stosowanie kanału informacji, który jest dostosowany do każdego dziecka.

Nauczanie tradycyjne

Tradycyjne nauczanie charakteryzuje pojęcie tak zwanej normy. Metody przekazywania wiedzy dopasowane są do ucznia w normie oraz stosowane w jednym wzorcu wobec wszystkich uczniów. Różnorodność ucznia jest czymś nowym, niekiedy nawet nietypowym. Nauczyciel w nauczaniu tradycyjnym dobiera pewne metody przekazu – uczy wszystkich tak samo – nie dopuszczając, że jakiś uczeń od normy odstaje. Nie liczy się z faktem, że uczniowie mogą kształcić się w odmienny sposób, mając przy tym różne możliwości intelektualne i psychofizyczne oraz indywidualne style przyswajania wiedzy. Tradycyjne nauczanie stwarza bariery dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Różnorodność w edukacji

Projektowanie uniwersalne w edukacji to model, który zakłada różnorodność uczniów. Istotą jest sposób, który ma usunąć bariery w do-

bywaniu wiedzy, ale nie redukować zakresu wymagań nauczania. Wyróżniamy trzy zasady uniwersalnego projektowania w nauczaniu³:

- dlaczego uczymy się, czyli angażowanie uczniów w sam proces uczenia się;
- jak uczymy się, czyli planowanie, zapewnienie środków działania i ekspresji;
- czego uczymy się, czyli prezentacja informacji lub umożliwienie dostępu do niej;

Projektowanie uniwersalne w nauczaniu uwzględnia różnorodność środowiska. Nauczyciel przyjmuje, że uczeń może mieć odmienne predyspozycje, zdolności i możliwości percepcyjne, a także rozumienie przekazywanych treści. Prowadzący zajęcia powinien kierować się heterogenicznością w przygotowaniu materiałów dydaktycznych, technik, metod i strategii nauczania. Różnorodność to wielokanałowość przekazu. Nauczyciel dopasowuje metody sprawdzania wiedzy do różnych możliwości uczniów. Przygotowuje materiały edukacyjne w sposób elastyczny, aby kanał informacji był możliwy dla każdego uczącego się dziecka.

Podsumowanie

Dzisiaj prawie siedemdziesiąt procent szkół realizuje już model edukacji włączającej, dlatego projektowanie uniwersalne jest niezwykle istotne. Szkoły potrzebują wsparcia, aby poradzić sobie z różnego rodzaju barierami. Czasem wymaga to wielu trudnych decyzji w zmianie tradycyjnych form nauczania. Mogę jednak stwierdzić, że jest coraz więcej nauczycieli, którzy wymieniają się doświadczeniem na różnych portalach internetowych, serwisach społecznościowych oraz w zamkniętych grupach dla pedagogów na temat sposobów pracy z uczniami. O metodach, które udało im się wypracować, powinniśmy głośno mówić, aby wzmacniać uczniów, nauczycieli, jak i rodziców.

Śmiało można powiedzieć, że nie ma edukacji włączającej bez projektowania uniwersalnego. Należy tak zorganizować materiały edukacyjne, sposoby prowadzenia zajęć, aby umożliwiały uczestnictwo zróżnicowanej grupy bez specjalnych dostosowań. Trzeba pamiętać, że edukacja włączająca nie zastąpi edukacji specjalnej, gdyż jest w niej równie ważne miejsce dla dzieci, które tego potrzebują. Częściej w edukacji włączającej i w nauczaniu projektowym myślimy o tworzeniu dla ucznia takiego środowiska, którego w ogóle nie będziemy dostosowywać, gdyż okaże się ono już dopasowane w mniejszym lub większym stopniu. Ważne jest, aby wszyscy znaleźli w swojej szkole miejsce, gdzie bez barier będą mogli się uczyć, rozwijać i poznawać świat.

Karolina Grzela
doradca metodyczny ŚCDN

¹ Ronald Lawrence Mace – amerykański architekt, projektant oraz edukator, wprowadził koncepcję projektowania uniwersalnego. Zob. K. Mizera, *Wyjątkowy architekt i edukator. Czym zasłynął? Ronald Mace?* [online] <https://www.unifestfestiwal.com/post/wyj%C4%85tkowy-architekt-i-edukator-czym-zas%C5%82yn%C4%85%C5%82-ronald-mace> (dostęp: 5 września 2023).

² M. Fedorowicz, *Projektowanie uniwersalne. Implementacja w obszarze edukacji i bibliotekarstwa szkolnego*, „Przegląd Biblioteczny” 2007, z. 3, s. 401.

³ A. Meyer, D.H. Rose, D. Gordon, *Universal design for learning. Theory and practice*, Wakefield 2014, s. 51.

Wybrane techniki TRENINGU UMIEJĘTNOŚCI SPOŁECZNYCH w pracy z uczniem

Większość dzieci nabywa umiejętności społeczne w rodzinie, w przedszkolu czy w szkole w sposób naturalny – poprzez naśladowanie oraz testowanie różnych zachowań i obserwowanie reakcji dorosłych. Są jednak osoby, którym opanowanie umiejętności społecznych nie przychodzi tak łatwo, np. dzieciom z zespołem Aspergera czy w spektrum autyzmu. To dla nich przede wszystkim przeznaczony jest trening umiejętności społecznych. Ostatnie lata pandemii i nauczania zdalnego pokazały, że rozwijanie kompetencji społeczno-emocjonalnych powinno stać się stałym elementem działań edukacyjnych w zależności od potrzeb naszych uczniów i uczennic. Zajęcia TUS świetnie sprawdzają się w przypadku dzieci i młodzieży przeżywających trudności w relacjach, ale także dzieci lękliwych, nieśmiały i wycofanych. Często zauważamy uczniów samotnych, od innych odseparowanych, którym trudno zawierać przyjaźnie, chociaż wydaje się, że prawidłowo funkcjonują w grupie.

Personel szkolny, pediatrzy i specjaliści zalecają TUS osobom dotkniętym różnymi zaburzeniami zakłócającymi prawidłowy rozwój ich sfery społeczno-emocjonalnej. Jest to forma wsparcia opierająca się na stwierdzeniu, że wszelkie kompetencje mogą kształtować się dzięki doświadczeniu, dlatego potrzebne okazuje się tworzenie treningów dla rozwijania umiejętności społeczno-emocjonalnych. To metoda stosowana przede wszystkim w pracy w grupie, w niektórych sytuacjach konieczna bywa jednak praca indywidualna z dzieckiem bądź połączenie obu form.

Kompetencje

Kompetencje społeczne są wzorcami zachowania społecznego i jako złożone, nabywane przez dziecko w toku różnorodnych doświadczeń, warunkują efektywne radzenie sobie w określonego typu sytuacjach społecznych. Na kompetencje społeczno-emocjonalne składa się pięć obszarów: samoświadomość, zarządzanie sobą, świadomość społeczna, umiejętność budowania relacji, odpowiedzialne podejmowanie decyzji. W każdej z tych sfer znajdują się ważne kompetencje ułatwiające funkcjonowanie w dorosłym życiu i w otaczającym świecie.

Metody i narzędzia

W praktyce szkolnej warto wykorzystywać techniki TUS w pracy z całą klasą bądź indywidualnie z uczniem. W codziennych sytuacjach możemy rozwijać kompetencje społeczno-emocjonalne dzieci i młodzieży, stwarzając odpowiednie warunki i stosując różne metody. Wśród najczęściej wykorzystywanych należy wymienić: pracę w kręgu, pracę z tekstem lub komiksem, modelowanie, gotowe instrukcje, pracę ze zdjęciami lub obrazkami, karty pracy, historyjki i komiksy społeczne, pracę w parach i w grupach, odgrywanie scenek, elementy dramy, pantomimy, rozwiązywanie problemów, udzielanie informacji zwrotnej. Warto wskazać również metody dodatkowe, takie jak: ćwiczenia fizyczne, zabawy ruchowe, muzykowanie, taniec, aktywność plastyczną, zabawy sensoryczne, gry interaktywne i planszowe. Ważną rolę odgrywają pomoce wizualne, czyli: zdjęcia, obrazki, rysunki, piktogramy, etykiety, plansze.

Umiejętności

Celem pracy z zastosowaniem technik TUS jest zwiększenie wiedzy i umiejętności uczniów z problemami społeczno-emocjonalnymi w zakresie zachowań komunikacyjnych i społecznych. Umiejętności prospołeczne, takie jak: inicjowanie i podtrzymywanie kontaktu, operowanie mimiką i postawą ciała, możemy kształtować poprzez zwracanie na nie uwagi, rozpoznawanie własnych emocji, a także emocji innych osób, analizowanie z dzieckiem mimiki i gestów postaci przedstawionych na ilustracjach, zdjęciach, rysunkach, zastanawianie się, co oznaczają różne miny i gesty, podpowiadanie dziecku, na co powinno zwrócić uwagę w danej sytuacji – twarz, oczy, układ rąk, pozycję ciała, zachęcanie do coraz bardziej samodzielnych interpretacji, uczenie odczytywania i używania mimiki, gestykulacji, mowy ciała podczas ćwiczeń opartych na dramie, pantomimie oraz odgrywaniu scenek. Umiejętności komunikacyjne, czyli: słuchanie, wypowiadanie się, prowadzenie dialogu, odmawianie, możemy rozwijać dzięki zastosowaniu komiksów, historyjek społecznych, a także odgrywaniu ról, rozwiązywaniu problemów, zadawaniu pytań. Podczas niektórych zajęć i lekcji, np. języka polskiego, godzin do dyspozycji wychowawcy, warto organizować dodatkowe zabawy polegające na przeprowadzeniu dialogu w parach i w grupach.

Kolejnym obszarem wymagającym wsparcia dzieci z trudnościami jest sfera emocjonalna. Starajmy się zwracać uwagę uczniów na różnorodne uczucia poprzez nazywanie emocji postaci przedstawionych na obrazkach oraz bohaterów czytanych książek i oglądanych filmów. Warto analizować z uczniami wszystkie elementy, które mogą świadczyć o przeżywanych uczuciach – wyraz twarzy, postawę ciała, gestykulację. Ważne jest nazywanie przy uczniach własnych uczuć i zachęcanie ich do samodzielnego określenia emocji – zarówno swoich, jak i innych osób. Istotne będzie wspólne zastanawianie się, co wpływa na przeżywanie różnych uczuć, jakie sytuacje je wywołują. Jeśli uczeń przejawia częste napady złości, należy dokładnie przeanalizować czynniki, które mogą je wywoływać. Być może niektóre z nich da się usunąć i w ten sposób zmniejszy się częstotliwość pojawiających się wybuchów. Ponieważ często sytuacje wywołujące silne emocje u dziecka może być wiele i nie wszystkie będziemy w stanie przewidzieć, potrzebne jest uczenie go, jak radzić sobie ze złością. Przydatnym narzędziem okazuje się stworzenie z dzieckiem listy sposobów na złość zawierającej aprobowane społecznie i możliwe do realizacji w warunkach szkolnych sposoby wyrażania złości i odreagowywania napięcia. Ważną techniką w pracy z uczniem przejawiającym zachowania problemowe jest udzielanie korygujących informacji zwrotnych, np.: wskazanie dziecku, które jego zachowanie jest nieprawidłowe, zastosowanie stwierdzenia w pierwszej osobie lub opisanie w inny sposób, dlaczego i w jakim zakresie zachowanie to wpływa na innych, pokazanie dziecku, jakiego zachowania oczekujemy, udzielenie pochwały uczniowi za zrealizowanie naszych sugestii.

Istotnym aspektem w pracy z uczniem jest rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze stresem, ćwiczenie strategii relaksacji



i samoregulacji. W sytuacji pojawienia się trudności emocjonalnych u dziecka warto zastosować techniki relaksacji, które dziecko już opanowało wcześniej i może je wykorzystać podczas lekcji w celu wyciszenia emocji, np.: głębokie oddychanie, liczenie od dziesięciu do jednego, ściskanie gniotka. Bardzo ważnym elementem w pracy z podopiecznymi okazuje się udzielanie pozytywnych wzmocnień, czyli pochwał i komunikatów zwiększających prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań pożądaných i akceptowanych społecznie.

Praca z uczniem przejawiającym trudności w sferze społeczno-emocjonalnej jest długotrwałym i złożonym procesem wymagającym wielopłaszczyznowych i systematycznych oddziaływań edukacyjnych oraz wychowawczych. W praktyce szkolnej istnieje wiele okazji do aranżowania sytuacji sprzyjających rozwijaniu umiejętności społecznych, komunikacyjnych i emocjonalnych naszych podopiecznych. Podczas prowadzenia zajęć z zakresu TUS należy pokazać uczestnikom, że bycie z innymi ludźmi może być ciekawe, miłe i spontaniczne. Wykorzystywanie technik TUS służy budowaniu relacji interpersonalnych, rozwijaniu umiejętności nawiązywania kontaktu i rozmowy oraz posługiwania się ogólnymi zasadami komunikacyjnymi. Budowanie przyjaznej i życzliwej atmosfery w czasie zajęć jest niezbędnym warunkiem sprzyjającym rozwojowi oraz kształtowaniu pozytywnej samooceny. Można to osiągnąć poprzez zabawę i zdobywanie przez uczestników różnych pozytywnych doświadczeń.

Zabawy sprzyjające budowaniu dobrych relacji

• Imiona

Uczestnicy siedzą w kole. Jedna osoba przekazuje np. maskotkę pieska osobie znajdującej się obok, przedstawiając się: „Mam na imię Ela”. Druga osoba bierze pieska od pierwszej, mówi swoje imię: „Mam na imię Jola” i powtarza imię osoby, od której dostała pieska: „Dostałam pieska od Eli”. Następnie przekazuje maskotkę kolejnej osobie, mówiąc: „Jestem Ania, dostałam pieska od Eli i Joli” itd.

Zabawa trwa do momentu, gdy ostatnia osoba wymieni po kolei imiona wszystkich uczestników.

• Wszyscy którzy...

Dzieci siedzą w kręgu. Jedna osoba stoi w środku i mówi: „Wszyscy, którzy...” (np.: mają coś niebieskiego, lubią lody waniliowe, lubią psy, mają jasne włosy). Uczestnicy, którzy zgadzają się z tą wypowiedzią, zamieniają się miejscami. W tym czasie osoba stojąca w środku ma również możliwość zająć miejsce siedzące. Kolejne dziecko, które zostaje w środku, powtarza: „Wszyscy, którzy...”, wymyślając nowe hasła.

• Miejsce po mojej lewej stronie jest puste

Dzieci i trener siedzą w kręgu. Krzesło po lewej stronie trenera pozostaje puste. Prowadzący rozpoczyna zabawę, mówiąc: „Miejsce po mojej lewej stronie jest puste. Proszę, żeby przyszedł tu (wymienia kogoś z dzieci) jak... (dzieci wymyślają, w jaki sposób ma przyjść ta osoba)”. Następnie kontynuuje zabawę każdy uczestnik, którego miejsce po lewej stronie zostało zwolnione. Sposoby na zajęcie miejsca mogą być różne, np.: jak pies, kot, żaba, bocian, jakby wygrał milion dolarów, jakby przegrał w grze, jak modelka na wybiegu, jak tancerka, jak balerina, jakby niosła ciężkie siatki. Zwrotność w zabawie polega na tym, że jeśli dziecko powie coś nieprzyjemnego dla drugiego uczestnika, można poprosić autora pomysłu, aby to wykonał.

Podsumowanie

Człowiek rodzi się jako istota społeczna, a jakość relacji z innymi sprawia, że czuje się spełniony i szczęśliwy, ma poczucie przynależności czy bycia członkiem grupy społecznej. Tym jednak, co powoduje, że ludzie różnią się w zakresie łatwości nawiązywania i podtrzymywania relacji oraz czerpania z nich satysfakcji, jest poziom umiejętności społecznych każdego z nas. Dzięki TUS nasi podopieczni będą mogli rozwijać kompetencje potrzebne w życiu społecznym i osobistym.

Joanna Dziadoń
specjalista ŚCDN

Praca z KLASĄ ZRÓŻNICOWANĄ pod względem możliwości edukacyjnych w szkole ponadpodstawowej

Każde dziecko jest wyjątkowe i ma swój własny sposób uczenia się.

Edukacja jest prawem każdego dziecka niezależnie od jego indywidualnych potrzeb i zdolności. W związku z tym szkoły ponadpodstawowe podejmują szereg działań, które mają na celu wyrównywanie szans oraz integrację środowiska klasowego. Praca wymaga od pedagogów wyjątkowej uwagi, empatii i indywidualnego podejścia oraz nastawienia na współpracę. Stanowi wyzwanie, jednocześnie dając szanse na rozwój zarówno dziecka, jak i nauczyciela.

Po ośmiu latach nauki w szkole podstawowej uczeń i jego rodzice stają przed wyborem szkoły ponadpodstawowej. W obecnych czasach nie każda szkoła jest przystosowana do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Warto nadmienić, że nie chodzi tu tylko o bariery architektoniczne czy warunki lokalowe, ale również o ofertę kształcenia. Nie wszystkie kierunki będą odpowiednie dla każdego ucznia, liczą się jego indywidualne predyspozycje oraz ograniczenia. Rozpoznanie możliwości edukacyjnych ucznia oraz jego potrzeb jest konieczne i korzystne zarówno dla samego ucznia, jego rodziców, jak i dla nauczycieli.

Stworzenie bezpiecznej przestrzeni

Zmiana szkoły może być bardzo emocjonalnym doświadczeniem dla ucznia. Niepewność, stres czy lęk przed nieznanym mogą znacząco blokować jego rozwój. Uczeń, który nie czuje się w szkole bezpiecznie, ma poczucie zagrożenia, jest nielubiany, niedoceniany, a nauczyciel i jego rówieśnicy nie są do niego nastawieni życzliwie, ma również kłopoty z koncentracją, zapamiętywaniem, przechowywaniem i wydobywaniem z pamięci nauczonych treści. Wiadomo, że lęk i strach są zabójcami motywacji, niszczą potencjał oraz zdrowie psychiczne. Bez dobrych relacji nie ma edukacji, czyli nauczania i uczenia się.

„Lęk i strach są zabójcami motywacji, niszczą potencjał oraz zdrowie psychiczne

Ważne jest, aby nauczyciele, rodzice i inni dorośli zapewniający wsparcie uczniom byli świadomi tych emocji i gotowi dostosować swoje podejście, aby pomóc uczniom w procesie adaptacji. Właściwa profilaktyka w tym obszarze powinna opierać się na działaniach, które będą prowadzone w sposób ciągły, systematyczny i wielostronny. Budowanie relacji opartych na zaufaniu i empatii, tworzenie wolnej od stresującej rywalizacji atmosfery,

w której uczniowie mogą eksperymentować, zadawać pytania, a także popełniać błędy bez obawy przed krytyką, to fundamenty bezpiecznego środowiska.

Indywidualizacja nauczania

Warto pamiętać, że każdy uczeń wymaga indywidualnego podejścia i wsparcia w radzeniu sobie z trudnościami oraz w doskonaleniu swoich umiejętności. Zrozumienie unikalnych potrzeb ucznia jest konieczne i kluczowe. Materiały dydaktyczne i metody nauczania powinny być tak przygotowane, aby odpowiadały jego stylowi uczenia się, potrzebom i możliwościom.

„Zrozumienie unikalnych potrzeb ucznia jest konieczne i kluczowe

Różnorodne i nowoczesne techniki nauczania – wykorzystanie w edukacji sztucznej inteligencji, wizualizacje, gry dydaktyczne, interaktywne materiały, nauka oparta na projektach – pomogą zrozumieć i przyswoić wiadomości, rozwijać mocne i niwelować słabe strony ucznia. Innowacyjne podejście do procesu edukacji zachęca uczniów do odkrywania nowości i usprawnia umiejętności rozwiązywania problemów czy krytycznego myślenia, wzmacnia samoocenę ucznia, motywuje go do dalszej samodzielnej pracy. Lekcje powinny być dostosowane do wszystkich uczniów oraz do ich własnego indywidualnego poziomu wiedzy i możliwości, prowadzone tak, aby uczniowie angażowali się na zajęciach w sposób, który przyniesie jak największe efekty.

Ocenianie

Dobłą i efektywną koncepcją pracy w szkole jest stosowanie oceniania kształtującego, czyli dynamicznego podejścia do oceny koncentrującego się na ciągłym monitorowaniu postępów uczniów. Celem oceniania kształtującego jest pomaganie w uczeniu się, a nie jedynie realizowanie programu. Dostarczenie uczniowi informacji zwrotnej na temat jego postępów i umiejętności umożliwi mu świadome monitorowanie swojego rozwoju, wskaże obszary, które wymagają dalszej pracy i korekty. Szkoły stosujące ocenianie kształtujące postrzegane są jako wspierające środowisko uczenia się, w którym młodzi ludzie stają się samodzielnymi i odpowiedzialnymi, nie boją się jasno komunikować swoich potrzeb i wątpliwości oraz rozwijają ważną dla ich przyszłości kompetencję – uczenia się.

Ustalanie celów

Ustalenie konkretnych celów, które będą dostosowane do możliwości ucznia i podzielenie ich realizacji na mniejsze etapy pomoże zmotywować go do podjęcia wyzwania, a tym samym pozwoli osiągnąć sukces edukacyjny. Konieczne więc jest dostrzeżenie i wstępne rozpoznanie trudności lub zdolności uczniów, zaplanowanie działań wspierających ich rozwój, realizacja planu, sprawdzenie skuteczności działań i ich ewentualna modyfikacja.

Dodatkowe wsparcie

Współpraca z psychologami, pedagogami i pedagogami specjalnymi pracującymi obecnie w każdej szkole ponadpodstawowej jest nieoceniona w trakcie planowania indywidualnej pracy z uczniem. Warto korzystać z wiedzy i umiejętności zatrudnionych w szkole specjalistów, którzy służą pomocą w rozwiązywaniu problemów wynikających z pracy z zespołem o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych. Szerokie wsparcie specjalistyczne, diagnoza problemów pedagogicznych i psychologicznych uczniów, zajęcia rewalidacyjne i o charakterze terapeutycznym, indywidualne rozmowy z uczniem, rodzicem i nauczycielem mogą znacząco usprawnić proces edukacji.

„ Szkoły stosujące ocenianie kształtujące postrzegane są jako wspierające

Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne jest nieodzowne w procesie uczenia i kierunkuje go na potrzeby uczniów, u których deficyty, opóźnienia lub zaburzenia zostały zdiagnozowane i udokumentowane przez specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej. Istotne może okazać się również organizowanie pomocy koleżeńskiej w zakresie samoobsługi, a także wyrównywania braków po okresie absencji, ewentualnie udział w zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych.

Współpraca z rodzicami

Komunikacja z rodzicami okazuje się kluczowa dla skutecznego wsparcia ucznia. Wskazane jest ich uczestnictwo w organizowanych przez wychowawcę spotkaniach z nauczycielami. Rodzice powinni dostarczyć nauczycielom informacji na temat indywidualnych okoliczności i wydarzeń, które mogą mieć wpływ na zachowanie i osiągnięcia ich dziecka. Mogą to być zmiany rodzinne, trudności zdrowotne czy inne czynniki. Wiedza ta pozwala nauczycielom lepiej zrozumieć ucznia i skutecznie reagować na jego potrzeby. Dobre partnerstwo, wzajemne zrozumienie i działania w szkole oraz w domu pozwolą osiągnąć wymierne efekty.

Dostęp do technologii wspomagających

Szkoły powinny być przystosowane do potrzeb uczniów z różnymi niepełnosprawnościami tak, aby mogli oni swobodnie i bezpiecznie poruszać się po budynku, korzystać ze wszystkich zajęć edukacyjnych, rozwijać swoje zainteresowania i kompetencje emocjonalno-społeczne. Konieczne jest więc znoszenie barier architektonicznych, wyposażenie klas w odpowiednie pomoce dydaktyczne. Narzędzia i technologie wspierające naukę są niezbędne dla skutecznego nauczania i uczenia się. Dostępność pomocy audiowizualnych, materiałów w formie dostosowanej do potrzeb uczniów z wadami wzroku, słuchu czy też specjalistycznych programów komputerowych, może znacząco ułatwić proces edukacji i zapewnić równe szanse wszystkim uczniom. Współpraca ze Specjalis-



tycznymi Centrami Wspierającymi Edukację Włączającą pozwala na korzystanie z wypożyczalni profesjonalnego sprzętu dostosowanego do pracy z uczniami o różnych niepełnosprawnościach.

Środowisko szkolne

Szkoła odgrywa kluczową rolę w procesie wychowania, wpływając na rozwój osobisty ucznia. Przede wszystkim uczniowie uczą się wartości, norm i zasad społecznych, które są fundamentem funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie. W popandemicznej szkole uczniowie mają trudności w nawiązywaniu relacji z rówieśnikami i często doświadczają wykluczenia społecznego.

„ Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne jest nieodzowne w procesie uczenia

Szkoła powinna działać na rzecz integracji i akceptacji, promując tolerancję i współpracę wśród uczniów. Organizowanie zajęć dodatkowych, projektów, wydarzeń kulturalnych i sportowych, które uwzględniają potrzeby wszystkich uczniów, może pomóc w budowaniu więzi i wzajemnego zrozumienia. Kluczowe jest również zaangażowanie w tworzenie inkluzyjnego środowiska całej społeczności – rodziców, nauczycieli i personelu szkolnego.

Praca z klasą zróżnicowaną pod względem możliwości edukacyjnych w szkole ponadpodstawowej nie jest łatwa, ale niezwykle ważna. Dostosowanie środowiska szkolnego i spersonalizowane podejście do nauczania to kluczowe elementy, które pomagają uczniom osiągnąć sukces na egzaminie końcowym w swoim typie szkoły, tj. na egzaminie maturalnym czy zawodowym. Dążenie do tworzenia inkluzywnych szkół, w których wszyscy uczniowie mają równe szanse, jest nie tylko etyczne, ale również przyczynia się do budowania lepszego społeczeństwa doceniającego różnorodność i potencjał każdej jednostki.

Anna Wójcik
doradca metodyczny ŚCDN

TEKST ŁATWY DO CZYTANIA w edukacyjnej przestrzeni

Każdy człowiek jest inny i za wszelką cenę powinien bronić swego prawa do indywidualności.

P. Coelho

Osoby dorosłe są zobowiązane do dostosowywania rzeczywistości do możliwości dzieci i ułatwiania im funkcjonowania w świecie offline i online. O zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych uczniów napisano już wiele, a w placówkach oświatowych zatrudnieni zostali specjaliści. Dzięki nim wszyscy – nauczyciele, wychowawcy, rodzice, opiekunowie – uczymy się odmienności postrzegania otaczającego świata, staramy się zrozumieć trudności, jakie może napotykać dziecko. W doskonaleniu nauczycieli nie może zabraknąć wątku związanego z tekstem łatwym do czytania i zrozumienia (ang. *easy to read and understand*, ETR).

Działania na rzecz prostego języka

Temat prostego języka wydaje się nowy, ale w sieci umieszczono już sporo materiałów informacyjnych. Konieczne jest stopniowe przenoszenie zasad prostego języka do przestrzeni edukacyjnej – komunikacji z uczniami, na stronę internetową szkoły czy do mediów społecznościowych. Od 2010 r. Pracownia Prostej Polszczyzny Uniwersytetu Wrocławskiego prowadzi badania nad prostym językiem urzędowym¹ (ang. *plain language*), a Wrocław uznany został za kolebkę prostego języka. Od 2012 r. w trzeci czwartek maja obchodzimy Światowy Dzień Wiedzy o Dostępności (ang. *Global Accessibility Awareness Day-GAAD*). Święto ma na celu zwrócenie uwagi wszystkich ludzi na problemy, które mogą napotykać osoby z niepełnosprawnościami w integracji cyfrowej.

Ważne dokumenty

Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych² jest podpowiedzią dla nauczycieli pracujących z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ale także obowiązującym dokumentem dla redaktorów szkolnych stron internetowych. Na portalu Gov.pl czytamy: „Każda strona internetowa podmiotu publicznego musi być dostępna cyfrowo, czyli przyjazna dla osób z niepełnosprawnościami”³. Ustawa o dostępności cyfrowej wdraża dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego⁴.

¹ Zob. T. Piekot, E. Moron, G. Zarzeczny, *Prosto po polsku – przyjazne upomnienia* [online:] http://ppp.uni.wroc.pl/pliki/raport_prosto-po-polsku-przyjazne-upomnienia.pdf; T. Piekot, *Poradnik „Prosto i kropka”* [online:] <https://www.youtube.com/watch?v=u1ufyW5mE4o&list=PLSoHIHWmvfwr-TatU7IKIOfg7eTwdH6Ykf&index=4> (dostęp: 19 maja 2023).

² Ustawa z dnia 4 IV 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz.U. z 2019 r., poz. 848. Zmiany tekstu jednolitego ustawy zostały ogłoszone w Dz.U. z 2022 r., poz. 1692, 1725, 1747, 1768, 1964 i 2414. Ustawy nie stosuje się m.in. do multimediów opublikowanych przed 23 IX 2020 r.

³ Za: *Dostępność cyfrowa* [online:] <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/co-oznacza-raport-z-rzadowego-audytu-dostepnosc-cyfrowej-i-co-z-nim-zrobic2> (dostęp: 10 maja 2023).

⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 X 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego, Dz.U. UE L 327/1 z 2 XII 2016 r. [online:] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2016.327.01.0001.01.POL&toc=OJ%3AL%3A2016%3A327%3AFULL (dostęp: 10 maja 2023).

Zróżnicowane potrzeby

Musimy pamiętać, że specjalne potrzeby w różnym zakresie może mieć każdy z nas – czasowo, w wyniku urazu, na skutek choroby, w starszym wieku, w określonej sytuacji, ale też o tym, że nie ma jednorodnej grupy osób niepełnosprawnych i w związku z tym nie istnieje jeden przepis na dostępność. Uczniów ze SPE mamy w szkołach wielu: niesłyszących, słabosłyszących, niewidomych, słabowidzących, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, z niepełnosprawnościami sprzężonymi, niedostosowanych społecznie, zagrożonych niedostosowaniem społecznym⁵, uczniów posiadających opinie poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się (z dysleksją), chorych przewlekłe, wymagających nauczania indywidualnego, objętych wczesnym wspomaganem rozwoju lub rocznym obowiązkowym przygotowaniem przedszkolnym, uczniów rozpoznanych jako potrzebujących wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, w tym szczególnie uzdolnionych, uczniów w trudnych sytuacjach losowych, po powrocie z zagranicy. Zróżnicowane potrzeby mają również uczniowie z Ukrainy kształcący się w polskim systemie edukacji.

Praktyka szkolna

Po wielu latach pracy w szkole uważam, że nauczyciele od zawsze tworzyli teksty dostępne dla każdego – w mowie i w piśmie – nie znając jeszcze zasad ETR. Tę samą treść starali się przekazać inaczej, kierując wypowiedź do dziecka zdolnego, ale też ucznia, dla którego proces kształcenia nie powodował większych kłopotów, dziecka z trudnościami w nauce czy będącego w okresie rekonwalescencji po długiej chorobie.

„Nie ma jednego przepisu na sukces, bo w każdym zespole klasowym znajdują się dzieci o innych potrzebach edukacyjnych

Z pewnością nauczyciele znają zasadę mówiącą, że stawiając pytanie skierowane do całej klasy, należy je sformułować w dwu wersjach, aby w ten sposób zostać zrozumianym przez wszystkie dzieci. Teraz natomiast chodzi o w pełni świadome działania podejmowane przez nauczycieli wszystkich przedmiotów.

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 VIII 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz.U. z 2020 r., poz. 910 [online:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001309/O/D20201309.pdf> (dostęp: 10 maja 2023).

Jak tworzyć tekst łatwy do czytania?

Nie rozbudowywać wypowiedzi

Używać tych samych wyrazów na opisanie tych samych rzeczy

Nie przenosić wyrazów

Podzielić tekst na krótkie akapity

Unikać wtrąceń

Zachować poprawność ortograficzną i interpunkcyjną

Usunąć powtórzenia tych samych danych

Nie stosować strony biernej

Usunąć literówki, pomyłki

Najważniejsze informacje umieszczać na początku

Nie wprowadzać imiesłów

Nie nadużywać pogrubień

Formułować krótkie zdania (ok. dwunastu wyrazów)

Nie stosować rzeczowników odczasownikowych

Wyrównać tekst do lewej, nie justować

Unikać wypowiedzi wielokrotnie złożonych

Nie stosować nieosobowych form czasownika

Stosować czcionki bezszeryfowe

Stosować naturalny w języku polskim szyk wyrazów

Unikać metafor

Dostosować stopień pisma do odbiorcy

Stosować polskie słowa, dobrze znane

Nie stosować skrótów

Wprowadzać większą interlinię

Tworzenie tekstu łatwego do czytania

Dla mnie jako polonistki w pierwszej chwili informacja o tekście łatwym do czytania, z wszystkimi jego zaleceniami, wzbudziła niepokój, ale było to tylko pierwsze wrażenie, bo trzeba pamiętać, że w edukacji najważniejszy jest odbiorca, a nie nasza lingwistyczna erudycja. Prosty język nie oznacza języka prostackiego, a jego uproszczony przekaz, to nie jest uproszczona treść. Istotne zagadnienia, o których muszą pamiętać autorzy tworzonej informacji to: kto będzie odbiorcą wypowiedzi, czego powinien się z niej dowiedzieć, jakie pytania może sobie postawić. Właśnie dlatego nie ma jednego przepisu na sukces, bo w każdym zespole klasowym znajdują się dzieci o innych potrzebach edukacyjnych. Tekst, który może być łatwiejszy do zrozumienia, musi charakteryzować się wieloma cechami, m.in. pod względem składniowym, leksykalnym, frazeologicznym. Tworzenie takich wypowiedzi wymaga od autora dyscypliny i logicznego myślenia. Tekst napisany prostym językiem potrzebuje innej organizacji, by czytało się go szybciej, treści łatwiej zapamiętywało, a podane informacje można było zastosować w działaniu. Jest wiele stron internetowych dostarczających cennej wiedzy na temat prostego języka¹. Przydatne mogą okazać się bezpłatne programy służące do sprawdzenia zrozumiałości stworzonej przez nas wypowiedzi – Logios, Jasnopis².

Propozycje dydaktyczne

Stosowanie wybranych zasad ETR w dydaktyce wymaga szczególnej uwagi nauczyciela w tworzeniu tekstu, pozwala wielu dzieciom zrozumieć polecenia do zadań, instrukcje wykonania ćwiczeń. Jest też okazją do kształcenia logicznego budowania wypowiedzi własnej, bo dzieci uczą się przez naśladowanie. W klasach o różnicowanych potrzebach edukacyjnych proponuję zaplanowanie takich lekcji, podczas których wszyscy uczniowie pracują na tym samym materiale, dochodzą do tych samych rozwiązań, ale różnymi sposobami, z zastosowaniem różnie sformułowanych poleceń. Jednocześnie uczeń ma prawo wybrać np. kartę pracy, którą uważa za odpowiednią dla siebie. W ten sposób każde dziecko czuje się docenione i zauważone. Takie przygotowanie zajęć wymaga wiele pracy od nauczyciela, ale zapewniam, że później lekcja prowadzi się sama i wszyscy uczniowie – bez względu na różnicowane potrzeby edukacyjne – mogą podążać tym samym szlakiem.

„Prosty język nie oznacza języka prostackiego, a jego uproszczony przekaz, to nie jest uproszczona treść

Jeśli w klasie mamy uczniów z Ukrainy, warto zastosować ETR z wszystkimi jego wyznacznikami, aby ułatwić dzieciom zrozumienie poleceń proponowanych ćwiczeń, ale też podpowiadać sposób na budowanie własnej wypowiedzi.

Sprzyjającą okazją do zastosowania elementów ETR jest tworzenie z dziećmi tekstu komiksu, który nie lubi rozbudowanych wypowiedzi. W tym celu zachęcam do wybrania krótkiego fragmentu utworu narracyjnego, a następnie ustalenie wraz z dziećmi bohaterów, najważniejszych wydarzeń, tytułu oraz wyróżnienie obrazów. Wspólne

prace nad przekazem typograficznym i ikonycznym komiksu będą okazją do doskonalenia umiejętności edytorskich. Mogą stać się tematem spotkań świetlicowych czy bibliotecznych, lekcji do dyspozycji wychowawcy oraz zajęć dodatkowych.

Polscy uczniowie w międzynarodowym badaniu umiejętności czytania

W maju 2023 r. ukazał się raport PIRLS³ (ang. *Progress in International Reading Literacy Study*, Międzynarodowego Badania Postępów Biegłości w Czytaniu) przygotowany przez krajowy zespół w Instytucie Badań Edukacyjnych. Jest to działanie cykliczne przeprowadzane co pięć lat od 2001 r. Publikacja dotyczy umiejętności rozumienia czytanego tekstu i używania form języka pisanego niezbędnych we współczesnym świecie. Celem badania było przede wszystkim zebranie danych o osiągnięciach szkolnych uczniów z poszczególnych krajów oraz zróżnicowaniu osiągnięć, także ze względu na takie czynniki jak płeć czy pochodzenie społeczne, ale też zaprezentowanie rzetelnej informacji o trendzie, czyli zmianach poziomu osiągnięć i zróżnicowaniu tych osiągnięć na przestrzeni lat oraz dostarczenie informacji o warunkach, w których przebiega nauczanie i uczenie się dzieci, o postawach uczniów i nauczycieli⁴. Uczestniczyło w nim 57 krajów, a dodatkowo przystąpiło osiem miast i regionów. Badanie zostało przeprowadzone w dwóch wersjach – papierowej (32 kraje, w tym Polska i jeden dodatkowy region) oraz elektronicznej (piętnaście krajów oraz siedem dodatkowych miast i regionów). W badaniu uczestniczyli uczniowie, którzy chodzili do szkoły, kończyli czwarty rok nauki oraz ich średni wiek w chwili badania nie był niższy niż 9,5 roku.

Autorzy raportu stwierdzają, że polscy uczniowie czwartych klas szkół podstawowych pod względem osiągnięć w czytaniu znajdują się w czołówce uczniów świata, a zróżnicowanie wyników jest niewielkie, co świadczy o wyrównanym poziomie. W badaniu wzięto pod uwagę dwa rodzaje tekstów – informacyjny i literacki. Wielu nauczycieli języka polskiego może być zadziwionych tak dobrym wynikiem polskich uczniów. Nie oznacza to, że nie pojawiają się również dane niepokojące. Według autorów raportu w latach 2016–2021 zmniejszyła się w Polsce grupa uczniów o wysokich i zaawansowanych umiejętnościach, co może być wynikiem nauki zdalnej – braku ćwiczeń dotyczących rozumienia i interpretacji tekstu na głębszych poziomach. Jeśli polscy uczniowie, którzy czytają coraz mniej, zajmują wysokie miejsca w światowym zestawieniu, to oznacza, że dzieci w badanych krajach mają jeszcze niższe umiejętności w zakresie czytania, czyli jest to tendencja światowa. Kolejna ważna kwestia to duża różnica między umiejętnościami czytelnictwem chłopców i dziewczynek – chłopcy czytają mniej chętnie i mają w tym zakresie mniejsze umiejętności. Zwraca również uwagę fakt, że polscy uczniowie lepiej radzą sobie z tekstami literackimi niż informacyjnymi, a więc w tym zakresie celowe będzie wykorzystanie elementów ETR do tworzenia wypowiedzi łatwych do czytania dla wszystkich dzieci, bo właśnie z tekstem informacyjnym spotykamy się najczęściej w dorosłym życiu.

Maria Kinga Orlicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

¹ Zob. np. *Tekst łatwy do czytania i zrozumienia. Instrukcja* [online:] <https://zpe.gov.pl/pdf/P17lb7LYC> (dostęp: 18 maja 2023).

² Logios [online:] <https://logios.dev/#dla-ciebie>; Jasnopis [online:] <https://www.jasnopis.pl/> (dostęp: 18 maja 2023).

³ *Przeczytać i zrozumieć. Wyniki międzynarodowego badania osiągnięć czwartoklasistów w czytaniu – PIRLS 2021*, red. J. Kaźmierczak, K. Bulkowski, Warszawa 2023 [online:] https://pirls.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/05/PIRLS_2021_Wyniki-miedzynarodowego-badania-osiagniec-czwartoklasistow-w-czytaniu.pdf (dostęp: 16 maja 2023).

⁴ Tamże, s. 16.

CZYTNIK IMMERSYJNY w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi



Istnieje wiele narzędzi z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych przeznaczonych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jednym z nich jest czytnik immersyjny, bezpłatne narzędzie proponowane przez Microsoft. Może być wykorzystywane przez potrzebujących wsparcia użytkowników w każdym wieku.

Znajdziemy go w wielu aplikacjach i programach MS Office, m.in.: Word, Excel, PowerPoint, OneNote oraz w przeglądarce Microsoft Edge. Posiada wiele funkcji, które pomagają przede wszystkim w rozumieniu tekstu, a w efekcie w skutecznej nauce.

Dostępne funkcje w czytniku immersyjnym

- powiększanie i pomniejszanie czcionki;
- dzielenie tekstu na sylaby;
- zwiększanie odstępu pomiędzy wierszami i literami;
- zmiana tła tekstu;
- wyróżnianie części mowy za pomocą kolorów;
- skupianie linii (koncentracja na jednym, trzech lub pięciu wierszach);
- czytanie na głos przez narratora;
- regulowana szybkość czytania;
- nagrywanie własnego głosu;
- tłumaczenie na ponad sto języków;
- wbudowany słownik obrazkowy;
- *roaming* ustawień.

Każdy użytkownik korzystający z czytnika immersyjnego może dostosować powyższe funkcje zgodnie ze swoimi potrzebami, np.:

- uczniowie, którzy mają problemy z koncentracją, mogą dokonywać skupiania linii w tekście;
- uczniowie z trudnościami w rozpoznawaniu barw mogą dostosować kolory poszczególnych części mowy zgodnie ze swoimi preferencjami;
- uczniowie, którzy mają trudności z czytaniem, mogą korzystać z tekstu czytanego przez narratora (do wyboru głos męski lub kobiecy, do wyboru także ton głosu);
- zmiana tła może być przydatna dla osób z zaburzonym widzeniem barw;
- podział na sylaby ułatwi uczniom opanowanie techniki czytania;
- uczniowie z dysleksją mogą skorzystać z większości dostosowań zgodnie ze swoimi upodobaniami.

Niezwykle cenną funkcją jest *roaming* ustawień, który polega na tym, że uczeń otwierając dokument na komputerze czy na tablecie w domu, ma takie same ustawienia, jakie wprowadził, korzystając z czytnika na komputerze w szkole. Ponadto czytnik wspomaga w nauce języków obcych. Dzięki aplikacji można przetłumaczyć i odsłuchać poszczególne słowa.



Oprogramowanie i aplikacje wspierające naukę. Czytnik immersyjny, Centrum Dostępności UJ, Kraków.

Ewa Kwiecień
nauczyciel konsultant ŚCDN

TECHNOLOGIE dla edukacji

Postęp technologii polega na dostosowaniu jej tak, abyś nawet jej nie zauważał i tak, by mogła stać się częścią codziennego życia.

B. Gates

Ponad dwadzieścia cztery wieki temu Konfucjusz napisał: „Co usłyszę, zapomnę. Co zobaczę, zapamiętam. Co sam zrobię, zrozumieję”. Sentencja zwraca uwagę na ważny problem, że od tego, jaki sposób uczenia się wybierzemy, zależy, ile wiedzy zapamiętamy. W dobie wszechobecnych nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (ang. *information and communication technologies*, ICT) nie powinno ich zabraknąć także w procesie edukacji szkolnej. Współcześni nauczyciele, jeśli chcą kształcić efektywnie i przygotowywać swoich uczniów do życia, muszą wykorzystywać nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne.

Zmiany zachodzące wokół nas definiują oczekiwania, jakie są stawiane przed współczesnym uczniem, czyli późniejszym pracownikiem. Z nich wynikają potrzeby edukacyjne, które powinny być zaspokojone między innymi w szkole. W obecnym świecie każdy z nas powinien sprawnie posługiwać się technologią pomagającą w zdobywaniu potrzebnej wiedzy. Trudno znaleźć obszar codziennego funkcjonowania, w którym jeszcze nie pojawiły się technologie informatyczne i komunikacyjne¹.

¹ M. Linkiewicz, *Trendy technologiczne 2023* [online:] https://www.si-consulting.pl/sites/default/files/2023-02/SI-Consulting_Trendy%20Technologiczne%202023_2.pdf (dostęp: 1 czerwca 2023).

W szkole uczeń powinien dowiedzieć się, jak można zastosować TIK do wyszukiwania potrzebnych mu wiadomości. Dobrze więc stosować TIK od najwcześniejszych etapów edukacyjnych, aby przygotować młodego człowieka do życia we współczesnym świecie. Dzięki temu wykorzysta on własne, często nabyte w sposób naturalny, umiejętności posługiwania się technologią do samodzielnego rozwijania kompetencji, zdobywania wiedzy oraz kreatywnego rozwiązywania stawianych przed nim zadań.

Sala lekcyjna na miarę XXI w.

Spróbujmy sobie wyobrazić uczniów siedzących w sali lekcyjnej. Każdy z nich ma przed sobą otwarty laptop z dostępem do szerokopasmowego Internetu. Nauczyciel na tablicy interaktywnej wyświetla różne materiały edukacyjne. Uczniowie są zaangażowani i skoncentrowani, używając swoich komputerów do pogłębiania tematu, rozwiązywania problemów i wymiany pomysłów. Na lekcji można zaobserwować: efektywne wykorzystanie przyzwyczajęń uczniów wynikających z ich funkcjonowania w Internecie oraz powszechnego korzystania z TIK, aranżowanie przez nauczycieli sytuacji dydaktycznych zachęcających młodych ludzi do krytycznego i twórczego myślenia poprzez analizę i rozwiązywanie interesujących problemów, testów, quizów, ankiet, sprawdzianów, angażowanie uczniów do rozwiązywania zadań badawczych uwzględniających interdyscyplinarność nabywanej wiedzy, ukierunkowanych na umiejętne stymulowanie pracy w grupie, podkreślających jednocześnie odpowiedzialność uczniów za wspólne wykonywanie zadań.

W klasie znajdują się drukarki 3D. Specjalny i podgrzewany stół roboczy zapewnia możliwość pracy bez konieczności poziomowania. Drukarka pozwala na wydruk, m.in.: projektów uczniowskich, narzędzi dydaktycznych i pomocy naukowych dostępnych bezpłatnie, pamiętek, nagród i upominków – z gotowych projektów, jak i stworzonych podczas zajęć, elementów makiet, wynalazków i modeli, które mogą zostać wykorzystane w toku lekcji, w pracy projektowej lub prezentacji. Obok drukarek ułożone są: płytki stykowe prototypowe, zestawy przewodów do płytki prototypowej, wyświetlacze LCD, wyświetlacze LED, piloty zdalnego sterowania IR, czujniki temperatury, czujnik poziomu cieczy, potencjometry, moduł czujnika wilgotności, rejestr przesuwny, klawiatura matrycowa, moduły zegara czasu rzeczywistego, moduły z przekaźnikiem, fotorezystory, silniki, czujniki dźwięku, mikrofony, serwery, czujniki drgań wibracji, baterie, zestawy rezystorów, konwertery analogowo-cyfrowe, głośniki, słuchawki, mikrofony, wzmacniacze, włączniki i kondensatory. W rogu sali możemy zauważyć zaaranżowane studio fotograficzne wyposażone w rozwinięty ekran, oprawę oświetleniową światła stałego, statyw studyjny wraz z aparatem fotograficznym – lustrzanką cyfrową z mikrofonem kierunkowym.

Wsparcie technologii pozwala przyswajać wiedzę uczniom ze zróżnicowanymi potrzebami. Przekazywanie wiadomości w różnorodny sposób ułatwia dostępność do treści uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jednym ze sposobów wykorzystania aplikacji związanych z kodami QR w kontekście wsparcia uczniów ze SPE może być stworzenie interaktywnego materiału edukacyjnego. Nauczyciel przygotowuje różnorodne treści edukacyjne związane z danym zagadnieniem, takie jak: teksty, obrazy, filmy wideo, prezentacje, nagrania dźwiękowe itp. Możliwe jest dostosowanie materiałów do potrzeb konkretnych uczniów. Po zeskanowaniu kodu QR uczeń uzyskuje natych-

miastowy dostęp do przypisanego mu materiału edukacyjnego. Może przeczytać tekst, obejrzeć wideo, odsłuchać nagranie dźwiękowe lub przeglądać obrazy czy prezentacje w zależności od rodzaju treści.

Ten widok sali multimedialnej wyposażonej w najnowsze zdobyte technologie możemy zaobserwować w wielu szkołach w Polsce, na różnych poziomach edukacyjnych. To interaktywna i spersonalizowana przestrzeń edukacyjna, w której technologia odgrywa kluczową rolę we wspieraniu procesu uczenia się i w rozwijaniu umiejętności uczniów. Zatem kluczowym elementem polskiej edukacji staje się indywidualizacja i adaptacja w ramach wsparcia technologicznego. Istnieje również potrzeba rozwijania umiejętności oceny i krytycznego myślenia wobec dostępnych informacji, aby skutecznie korzystać z zasobów cyfrowych i wybierać wiarygodne, rzetelne źródła. Nauczyciele odgrywają tu kluczową rolę w rozwoju umiejętności swoich uczniów.

Najważniejsze wyzwania technologiczne w edukacji

Nauczyciele, rodzice i uczniowie mogą posiadać różne umiejętności korzystania z technologii. Konieczne jest budowanie kultury technologicznej, która promuje pozytywne podejście i umożliwia skuteczne wykorzystanie jej potencjału w edukacji. Ważne jest, aby technologia była stosowana w sposób zrównoważony i odpowiedzialny. Nie powinna zastępować tradycyjnych metod nauczania, a raczej uzupełniać je i wspierać. Konieczne jest znalezienie równowagi między korzystaniem z nowoczesnych technologii i innymi aspektami edukacji, takimi jak: interakcja społeczna, kreatywność czy aktywność fizyczna. Korzystanie z technologii w edukacji niesie również ze sobą kwestie bezpieczeństwa danych uczniów i nauczycieli. Priorytetowe jest zapewnienie odpowiednich środków ochrony danych, zabezpieczenie sieci i prywatności uczestników procesu edukacyjnego. Nieprawidłowe zarządzanie bezpieczeństwem danych może prowadzić do poważnych konsekwencji. Technologia rozwija się dynamicznie, co oznacza, że oprogramowanie i narzędzia używane w szkołach mogą szybko stracić na atrakcyjności. Regularne aktualizacje są niezbędne, aby utrzymać technologię na odpowiednim poziomie. Warto zatem podejmować działania w duchu, który nazwać możemy cyfrowym personalizmem, stawiając w centrum rozwoju nowych technologii człowieka, a nie zysk czy rozwój samych technologii. W procesie tworzenia przyjaznej przestrzeni cyfrowej niezbędne są odpowiedzialne postawy i działania zarówno jej użytkowników, jak i twórców, wpisujące się w ideę cyfrowego obywatelstwa².

Ważne jest, aby wyzwania były realizowane w celu skutecznego wykorzystania technologii w szkołach. Wymaga to zaangażowania zarówno ze strony placówek, nauczycieli, administracji oświatowej, jak i instytucji odpowiedzialnych za rozwój edukacji. Technologie informatyczne w edukacji mają potencjał do transformacji procesów nauczania i uczenia się, zapewniając nowe możliwości dostępu do wiedzy, interakcji i indywidualizacji. Sukces w wykorzystywaniu technologii wymaga uwzględnienia wyzwań i dążenia do ich realizacji, aby zapewnić efektywne i zrównoważone wsparcie technologiczne w polskich szkołach.

Tomasz Sokołowski
nauczyciel konsultant ŚCDN

² M. Bigaj, M. Woynarowska, K. Ciesiolkiewicz i in., *Higiena cyfrowa dorosłych użytkowników i użytkowników internetu w Polsce*, Warszawa 2023.

NAUCZANIE JĘZYKA OBCEGO

uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Cykl porad oferowanych przez Phila Dextera w publikacji *Supporting every teacher. Top 10 approaches to inclusive teaching and learning*¹ otwierają następujące słowa: „Obecnie powszechnie uznaje się, że włączające podejście do uczenia się obejmuje skupienie się na potrzebach edukacyjnych, a nie na »specjalnych potrzebach«. Wszyscy uczniowie są »szczególni« i specyficzne wsparcie oraz działania w przypadku specjalnych potrzeb, takich jak dysleksja, spektrum autyzmu, deficyt uwagi i wiele innych mogą być równie dobrze wsparciem dla osób z tymi potrzebami, jak i dla wszystkich uczniów w tym samym czasie. Zrozumienie tego jest drogą do pojęcia, co uważamy za praktyki integracyjne»². Dexter pracował dla British Council przez trzydzieści lat, a obecnie jest niezależnym konsultantem edukacyjnym specjalizującym się w edukacji włączającej. Publikuje pod auspicjami Uniwersytetu Cambridge w Wielkiej Brytanii.

Istota edukacji włączającej

Zaproponowane podejście zmienia perspektywę postrzegania uczniów ze specjalnymi potrzebami w klasie i stanowi istotę edukacji włączającej. W praktyce szkolnej zaobserwować można różne postawy wobec uczniów ze SPE – bywają marginalizowani, a ich potrzeby ignorowane; bywają nadmiernie uprzywilejowani, z nauczycielem skupionym głównie na nich, podczas gdy pozostali, „nieszczęśliwi” uczniowie, muszą walczyć o jego uwagę; bywają niechętnie stygmatyzowani przez troskliwych nauczycieli, którzy przygotowują dla nich osobne materiały i aktywności, podkreślając w ten sposób różnice między „szczególnymi” a „nieszczęśliwymi”. Tymczasem istotą edukacji włączającej jest równe traktowanie i jednocześnie niwelowanie różnic. Jeśli zdamy sobie sprawę, że działania sugerowane jako wspierające dla uczniów ze specjalnymi potrzebami również wspomagają uczenie się uczniów bez specjalnych potrzeb, skupiamy się na potrzebach edukacyjnych, czyli na tym, jak zrealizować cele lekcji ze wszystkimi uczniami, a nie tylko z niektórymi z nich. Jest to tym bardziej ważne, że w jednej klasie niejednokrotnie znajdują się uczniowie, których potrzeby mogą wymagać działań wzajemnie się wykluczających. Na przykład uczennica z ADHD chętnie wyćwici strukturę gramatyczną, skacząc i wykrzykując zdania w takt głośnej muzyki, podczas gdy dla jej kolegi w spektrum autyzmu dźwięki o tym natężeniu będą torturą i na pewno nie wpłyną korzystnie na proces zapamiętywania.

Nauczanie włączające nie oznacza zatem przygotowania specjalnych zestawów zadań, ale stosowanie wobec wszystkich uczniów metod, technik oraz nowoczesnych technologii ułatwiających przyswajanie wiedzy. Wiele nauczycieli stwierdzi, że już stosuje z powodzeniem zalecane działania. Ze specyfiką różnych potrzeb, a także z konkretnymi przypadkami specjalnych potrzeb swoich uczniów

muszą zapoznać się wszyscy nauczyciele. Niejednokrotnie obecność uczniów ze SPE wymusi zmianę sposobów prowadzenia lekcji i zastosowanie odmiennych technik metodycznych dla całej klasy. Trzeba liczyć się z koniecznością modyfikacji materiałów dotychczas stosowanych. Czasami konieczne będzie opracowanie odmiennych sposobów sprawdzania wiadomości i oceniania. Po wdrożeniu zmian praca ze zróżnicowaną grupą z pewnością stanie się łatwiejsza i efektywniejsza.

Od czego zacząć?

Według Dextera należy zacząć od docenienia różnorodności, a więc od zastanowienia się, co jest wyjątkowego we wszystkich uczniach. Co wnoszą i co pozytywnego dodają do kontekstu uczenia się? Jak można ich lepiej wspierać i rozumieć? Często nauczyciele deklarują, że wiedzą, że każdy uczeń jest inny, ale prowadzą lekcje tak, jakby wszyscy uczniowie byli tacy sami. Klasa wykonuje te same zadania z podręcznika w tym samym czasie. Jak więc zacząć działać inaczej, aby wykorzystać różnice w celu efektywniejszego uczenia się? Dexter twierdzi, że trzeba skoncentrować się na tym, co uczeń umie zrobić, a nie na tym, czego nie umie i angażować go częściej w działania, w których jest dobry. To buduje poczucie wartości młodego człowieka i zachęca go do uczenia się trudniejszych rzeczy. Dobrze jest postrzegać różnorodność uczniów nie jako problem, ale wartość i punkt wyjścia do efektywnego nauczania i uczenia się.

„ Istotą edukacji włączającej jest równe traktowanie i niwelowanie różnic

Rozpoczynając pracę z klasą, w której uczą się uczniowie ze SPE, nauczyciel musi zwrócić uwagę na fizyczne uwarunkowania uczniów, aby każdy z nich mógł uczestniczyć w lekcji bez ograniczeń, np. uczeń poruszający się na wózku powinien mieć możliwość przemieszczania się po klasie, aby brać udział w pracy grupowej, a uczeń niedowidzący lub z dysleksją – siedzieć blisko tablicy. W miarę możliwości zarówno uczniowie, jak i nauczyciele, powinni korzystać z urządzeń elektronicznych i aplikacji, które w chwili obecnej dają olbrzymie możliwości. Są to, np.: czytniki immersyjne, translatory, aplikacje do modyfikowania czcionki (dla uczniów niedowidzących i z dysleksją), aplikacje upraszczające teksty, sztuczna inteligencja do układania ćwiczeń. Omówienie ich możliwości zastosowania zasługuje na osobny szczegółowy artykuł.

Dexter wspomina również o dostosowaniu kulturowym, bo uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to także uchodźcy i migranci. Warto zatem przyrzeć się materiałom i podręcznikom używanym w klasie – czy odzwierciedlają doświadczenia życiowe wszystkich uczniów, np. model rodziny.

¹ *Wspieranie każdego nauczyciela. 10 najlepszych podejść do nauczania i uczenia się włączającego*, tłum. E. Witczyńska.

² Tłum. E. Witczyńska.

Co warto wiedzieć?

Zanim zacznie się lekcja, warto dowiedzieć się, w jakiej dyspozycji do nauki są uczniowie. Można to zrobić w formie rozgrzewki językowej, zadając uczniom pytania dotyczące ich samopoczucia (np. czy są zmęczeni), przeżyć (np. czy mieli trudny sprawdzian z matematyki na poprzedniej lekcji), bieżących wydarzeń (np. drużyna narodowa znowu przegrała mecz) i odpowiednio do nastrojów pokierować lekcją. Ta użyteczna porada sprawdza się znakomicie ze wszystkimi typami uczniów.

Zawsze dobrze jest zaczynać lekcję od tego, co uczniowie już wiedzą i dodawać nowe elementy. Pracując metodą projektu, można podążać za zainteresowaniami uczniów, np. podczas realizacji projektu na temat piłki nożnej jedni uczniowie skoncentrują się na przepisach gry, drudzy na sylwetkach słynnych piłkarzy, a jeszcze inni na emocjach podczas meczu. Projekty, jak też inne formy pracy grupowej, są doskonałym sposobem na integrację wszystkich uczniów. Warunkiem okazuje się jedynie opracowanie odpowiednich zadań w taki sposób, aby każdy uczeń miał swój wkład w osiągnięcie końcowego efektu.

Działania nauczyciela

Warto rozważyć porzucenie podręcznika i pracy głównie na tekstach pisanych na rzecz innych kanałów przekazywania informacji oraz przybrać podejście multisensoryczne, zawsze używać środków wizualnych, nagrań audio, filmów, podcastów, a także konkretnych przedmiotów, klocków, plasteliny itp. Polecane jest korzystanie ze wszelkiego rodzaju edukacyjnych gier tradycyjnych oraz gier i aplikacji elektronicznych. Podejście to jest promowane w metodyce nauczania języków obcych w odniesieniu do wszystkich uczniów jako skuteczny i motywujący sposób nauczania. Szczegółowe informacje na ten temat można znaleźć w publikacjach metodycznych i zdobyć podczas szkoleń.

„Ucząc w zróżnicowanej klasie, warto rozważyć zmianę podejścia do sprawdzania wiedzy i oceniania

Bardzo ważne są osiągalne i mierzalne efekty uczenia. Dexter zaleca metodę małych kroków, aby uczniowie nie czuli się przytłoczeni zadaniami lub działaniami edukacyjnymi. Nie ma on na myśli oficjalnych celów określonych np. w podstawie programowej lub w wymaganiach egzaminacyjnych, ale niewielkie postępy, których osiągnięcie umożliwi każdemu uczniowi przejście do następnego etapu, np. zapoznanie z nazwami części ciała zanim uczniowie obejrzą scenkę na temat wizyty u lekarza. Uznanie i docenienie takiej gotowości wzmacnia poczucie bezpieczeństwa ucznia i daje mu posmak sukcesu. Niektóre z tych efektów mogą nawet nie należeć do sfery osiągnięć akademickich – może to być np. utrzymanie uwagi na tekście mówionym bez przerywania przez ucznia z ADHD. Każdy uczeń doceniony za postęp staje się bardziej zmotywany do działania.

Dexter przypomina o użyteczności wspomagania ucznia podczas nauczania i uczenia się (ang. *scaffolding* – stawianie rusztowań). Tworzenie „rusztowań” – działań wspomagających uczenie się – może przybierać różne formy, np. wprowadzenie kluczowego słownictwa przed przeczytaniem czy wysłuchaniem tekstu, podanie

początku zdania, stawianie naprowadzających pytań, podanie dodatkowych informacji i mnóstwo innych. Zwrócić trzeba też uwagę na to, żeby nie pominąć momentu, kiedy uczeń nie potrzebuje już „rusztowania” i dać mu szansę na samodzielne wykonanie zadania, np. opisanie obrazka bez zadawania pytań o każdy element. Podnosi to poczucie wartości i pewności siebie u ucznia. Stosowanie „rusztowań” to znana technika wykorzystywana rutynowo w nauce języka obcego wobec wszystkich uczniów, zwłaszcza przy zadaniach na rozumienie tekstu pisanego i słuchanego czy podczas konstruowania wypowiedzi pisemnej.

„Trzeba skoncentrować się na tym, co uczeń umie zrobić, a nie na tym, czego nie umie i angażować go częściej w działania, w których jest dobry

Dexter namawia nauczycieli do rewizji swoich przyzwyczajeń nauczycielskich, aby na lekcji pozbyć się działań, które są zbyt trudne lub utrudniają przyswajanie wiedzy. Przykładem może być sposób formułowania poleceń. Zdarza się, że polecenie do zadania, jakie uczniowie mają wykonać, zwłaszcza ustne, jest długie, nieprecyzyjne, pełne powtórzeń i niekiedy nawet bardzo dobrzy uczniowie nie są w stanie skoncentrować się lub zapamiętać, co mają zrobić czy od czego zacząć. Doświadczenia z czasów pandemii potwierdzają, że nie jest to rzadkość – po przejściu na nauczanie zdalne wielu nauczycieli miało problemy z formułowaniem jasnych zwięzłych poleceń bez uciekania się do zawitych wyjaśnień i mowy ciała. Jeśli zauważy się u siebie taką skłonność, dobrze jest podzielić polecenie na części i wygłaszać jeden krótki komunikat, aby uczniowie nie czuli się przytłoczeni i wiedzieli, co mają zrobić w danym momencie. Zaleca się takie postępowanie w szczególności nauczycielom, którzy stosują polecenia w języku obcym. To samo dotyczy samych zadań. Nie należy jednocześnie zadawać kilku zadań lub sekwencji zadań (np. przeczytaj tekst, odpowiedz na pytania i uzupełnij tabelę). Można podzielić je na osobne aktywności, każdą z oddzielnym poleceniem.

Innym przykładem jest TTT (ang. *teacher talking time* – czas wypełniony mówieniem nauczyciela). Jeśli nauczyciel mówi zbyt długo lub zbyt dużo, uczniowie dekoncentrują się, przestają słuchać i nie uczą się. Głos nauczyciela powinien być sygnałem do zwrócenia uwagi, do zapamiętania – do uczenia się. Jakikolwiek działaniem z uczniami planujemy – aktywności na lekcji, zadania domowe, powtórki – powinniśmy zastanowić się, czy nie ma w nich zbędnych informacji. Z pewnością będzie to korzystne dla wszystkich uczniów.

W klasie złożonej z różnorodnych uczniów konieczne jest różnicowanie materiałów czy zadań dla uczniów pod względem poziomu trudności. Niestety, nauczyciel musi podjąć trud przygotowania ich, chociażby w wersji trudne–łatwe lub trudne–średnie–łatwe. Według Dextera nauczyciel powinien zrezygnować z funkcji sędziego decydującego, kto dostanie którą wersję. Ten wybór, niezwykle istotny z punktu widzenia integracji, należy do uczniów. W ten sposób nie są oni z góry przyporządkowani do jednej, czasem stygmatyzującej kategorii i biorą odpowiedzialność za swoje uczenie się.

Ucząc w zróżnicowanej klasie, warto rozważyć zmianę podejścia do sprawdzania wiedzy i oceniania. Zważywszy, że odpytywanie na środku klasy nie może być stosowane wobec wszystkich uczniów (np. w spektrum autyzmu), a sprawdziany pisemne nie pokażą rzeczywistych umiejętności innych (np. uczniów z dysleksją i dysgrafią), trzeba opracować inny system sprawdzania wiedzy. Przyjęcie zasad oceniania kształtującego wydaje się być naturalną kolejną rzeczą. Tam, gdzie to możliwe, informacja zwrotna powinna zastąpić klasyczne oceny. Wspomniany Dexter skłania się ku stosowaniu co jakiś czas wzajemnej oceny dokonywanej przez uczniów lub samooceny. Doradza ciągle monitorowanie postępów uczniów i przygotowanie ich do końcowych sprawdzianów, jeśli takie są przewidziane. Biorąc pod uwagę obecną w przestrzeni publicznej dyskusję na temat oceniania w polskich szkołach, zmiana nastawienia do oceniania powinna dotyczyć wszystkich uczniów. Porady Dextera opracowane na podstawie jego doświadczeń zawodowych pokrywają się w dużej mierze z ustaleniami rodzimego Ośrodka Rozwoju Edukacji.

Dostosowanie wymagań

Dostosowanie wymagań powinno dotyczyć głównie form i metod pracy z uczniem, zdecydowanie rzadziej treści nauczania. Nie może polegać na takiej zmianie treści nauczania, która powoduje obniżanie wymagań wobec uczniów z normą intelektualną. Nie oznacza to pomijania haseł programowych, tylko ewentualne realizowanie ich na poziomie wymagań koniecznych lub podstawowych.

„Dostosowanie wymagań powinno dotyczyć głównie form i metod pracy z uczniem

Nie może również prowadzić do rezygnacji z wymagań zapisanych w podstawie programowej, a zakres wiedzy i umiejętności powinien dać szansę uczniowi na sprostanie wymaganiom kolejnego etapu edukacyjnego.

Najważniejsze wskazania dla nauczycieli języków obcych:

- podać uczniom jasne kryteria oceny prac pisemnych – wiedzy, doboru argumentów, logiki wyводу, treści, stylu, kompozycji itd.;
- zapewnić więcej czasu na przeczytanie lektury;
- przy ocenie prac pisemnych nie uwzględniać błędów wynikających z niedosłuchu, z dysleksji itd.;
- wydłużać czas odpowiedzi;
- nie odpytywać w stanie silnego pobudzenia;
- unikać odpytywania z głośnego czytania przy całej klasie;

- akceptować pismo drukowane, pismo na komputerze;
- tworzyć polecenia w formie krótkich zdań;
- pozwolić na pracę ze słownikiem;
- przygotowywać schematy, np. do pisania opowiadań;
- uwzględniać w ocenianiu wkład pracy w wykonanie ćwiczenia;
- oznaczać kolorami wyrazy z trudnościami ortograficznymi;
- stosować teksty z lukami do uzupełnienia;
- ograniczać teksty do czytania i pisania na lekcji do niezbędnych notatek;
- podczas oceny prac pisemnych nie uwzględniać poprawności ortograficznej lub oceniać ją opisowo;
- umożliwić dziecku korzystanie z audiobooków lektur szkolnych;
- kłaść większy nacisk na wypowiedzi ustne;
- pracować na skojarzeniach;
- wykorzystywać mapy myśli i fiszki;
- mówić wyraźnie, używając normalnego głosu i intonacji;
- unikać gwałtownych ruchów głową czy nadmiernej gestykulacji;
- wykorzystywać wizualizacje;
- zadawać do domu tyle, ile dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie;
- udostępniać teksty, np. testy sprawdzające wiedzę, w wersji powiększonej.

Oczywiście podane wskazania nie wyczerpują wszystkich możliwych działań ułatwiających naukę języka obcego. Uwagę zwraca fakt, że tylko pięć odnosi się do specjalnych potrzeb edukacyjnych, pozostałe współczesna metodyka nauczania języków obcych uważa za potrzebne dla wszystkich uczniów jako ułatwiające przyswajanie języka. Zatem uwzględnianie zalecanych dostosowań podnosi jakość nauczania języka ogółu uczniów.

Podsumowanie

Pamiętajmy, że ani dogłębna znajomość specjalnych potrzeb edukacyjnych i ich uwarunkowań, ani sprawny warsztat metodyczny nie zagwarantują udanej integracji, jeśli nauczyciel nie będzie empatyczny, życzliwy i uważny w stosunku do każdego ucznia. Jeśli w każdym uczniu dostrzeże wartościową, unikalną indywidualność, będzie umiał znaleźć sposoby, aby wspierać go w poznawaniu języka obcego.

Parafrazując słowa profesora Jacka Pyżalskiego, dobry nauczyciel ma w ręku nie jeden wytrych, ale cały pęk kluczy do umysłów i serc swoich uczniów.

Ewa Witczyńska
nauczyciel konsultant ŚCDN

Bibliografia

- Dexter P., *Supporting every teacher. Top 10 approaches to inclusive teaching and learning – part 1* [online:] <https://www.cambridge.org/elt/blog/2020/06/30/top-approaches-to-inclusive-teaching-and-learning-part-one>.
- Dexter P., *Supporting every teacher. Top 10 approaches to inclusive teaching and learning – part 2* [online:] <https://www.cambridge.org/elt/blog/2020/07/06/supporting-every-teacher-ten-top-approaches-to-inclusive-teaching-and-learning-part-two>.
- Łodej M., *Testing EFL students with dyslexia: classroom approaches to inclusion with special reference to the Polish educational context* [online:] https://bibliotekacyfrowa.ujk.edu.pl/Content/3867/Monika_Lodej.pdf.
- Sozańska A., *Rady nie od parady, czyli jak uczyć języka obcego dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa 2018 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=20332>.
- Specjalni. *Nowoczesne technologie w praktyce* [online:] <https://www.specjalni.pl>.
- Teaching english to learners with special educational needs (SENs) – myths and realities [online:] <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/inclusive-practices/articles/teaching-english-learners-special>.
- Teaching young learners with special educational needs [online:] <https://teachingenglishwithoxford.oup.com/2013/11/18/teaching-young-learners-special-educational-needs>.

REALIA EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ, czyli uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi na lekcji języka obcego

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach ogólnodostępnych to już codzienność polskiej szkoły.

Nauczyciele poszczególnych przedmiotów – mniej lub bardziej przygotowani do tego wyzwania – starają się zapewnić każdemu uczniowi odpowiednie warunki do zdobywania wiedzy i wszechstronnego rozwoju. Niezależnie od rodzaju indywidualnych potrzeb ucznia nadrzędnym celem nauczyciela powinno być dostosowanie form i metod pracy tak, by wyrównywać szanse edukacyjne oraz zapobiegać powstawaniu zaburzeń w sferze emocjonalno-motywacyjnej. Czy jednak jest możliwe odpowiednie, pełne wsparcie, ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przy jednoczesnej konieczności indywidualizacji pracy ze wszystkimi uczniami coraz bardziej zróżnicowanych zespołów klasowych?

”Efektywna praca z uczniem ze SPE nie jest możliwa bez uprzedniego solidnego przygotowania się do niej

Odpowiedzi na to pytanie poświęcono wiele bardzo obszernych publikacji, których autorzy w szczegółowy sposób pochylił się nad metodyką pracy z uczniami obciążonymi różnymi rodzajami dysfunkcji. Co więc oczywiste w krótkim artykule nie jest możliwa dogłębna analiza tej kwestii, a tym bardziej przedstawienie panaceum na wszelkie możliwe problemy, które mogą zaistnieć w pracy z uczniem ze SPE na lekcjach języka obcego. Niniejszy tekst to zbiór kilku praktycznych zasad, które powstały na bazie mojego wieloletniego doświadczenia pracy w charakterze nauczyciela języka angielskiego i wychowawcy w klasach integracyjnych oraz ogólnodostępnych, do których uczęszczają uczniowie ze SPE. Zasady te wyodrębniłam dla potrzeb własnej pracy i wiem, że konsekwentnie ich przestrzegając, zdołałam stawić czoła licznym nieprzewidzianym sytuacjom pojawiającym się w codziennej pracy dydaktycznej i wychowawczej z uczniem ze SPE.

Żeby działać, muszę wiedzieć

Efektywna praca z uczniem ze SPE nie jest możliwa bez uprzedniego solidnego przygotowania się do niej. Po pierwsze istotna jest świadomość, że uczeń ze SPE to nie tylko ten posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego lub opinię poradni o określonym deficycie rozwojowym, ale również uczeń zdolny czy też przybywający z innego obszaru językowego. Po drugie poznanie specyfiki funkcjonowania osób z określonymi deficytami, zasad pracy z nimi, wiedza na temat odpowiednich dostosowań wdrażanych w procesie kształcenia jest niezbędna dla każdego

nauczyciela, aby w ogóle mógł on przystąpić do pracy z uczniem ze SPE. Niestety, spektrum możliwych potrzeb jest tak rozległe, że jedno czy dwa szkolenia z teorii pracy z tak wymagającym uczniem z pewnością nie wystarczą. Warto jednak pamiętać, że niezależnie od ogólnych, naukowo opracowanych wskazań, najlepszym źródłem wiedzy o uczniu jest on sam, jego rodzice oraz orzeczenie czy opinia (jeśli mamy dostęp do takich dokumentów), które uczeń nam dostarcza. Często zdarza się, że nauczyciele zbyt mało uwagi poświęcają poznaniu ucznia ze SPE, co skutkuje wieloma problemami, których można było uniknąć, mając świadomość szczegółów jego funkcjonowania, poznając jego potrzeby, ale też oczekiwania. Dogłębna lektura orzeczenia, najlepiej przeprowadzona w towarzystwie pedagoga czy psychologa szkolnego, tworzenie arkusza wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia na wspólnych spotkaniach zespołu nauczycieli, uzyskanie szczegółowej informacji od rodziców czy wreszcie wnikliwa obserwacja dziecka podczas zajęć to niezbędna baza do efektywnej pracy. Skąd nauczyciel ma wiedzieć, jak zachować się w sytuacji wystąpienia niestandardowych zachowań ucznia ze spektrum autyzmu, jeżeli nie starał się dowiedzieć, jakie reakcje na określone bodźce mogą u danego ucznia wystąpić? Czy odpowiednio zorganizuje jego miejsce w klasie, dostosuje formy czy metody pracy? Czy będzie mógł zapewnić bezpieczeństwo pozostałym uczniom, nie znając sposobów na reagowanie w określonej sytuacji kryzysowej sprawdzonych w praktyce przez rodzica? Z pewnością nie. Czas poświęcony na poznanie ucznia i uzupełnianie wiedzy na jego temat wnioskami z obserwacji w trakcie roku szkolnego mają nieocenioną wartość.

Rodzic – nasz sprzymierzeniec

Prawidłowe ułożenie współpracy z rodzicem ucznia jest równie istotne. Nie chcemy mieć w nim wroga, który w fałszywym przekonaniu co do intencji nauczyciela wobec jego dziecka będzie nas „zwalczał” czy też uchylał się od współpracy. Niejednokrotnie w pierwszym zetknięciu z rodzicem ucznia ze SPE (zwłaszcza rodzicem ucznia ze znacznymi deficytami) da się wyczuć pewien bagaż negatywnych doświadczeń. Rodzice z założenia nastawiają się na „walkę” z nauczycielami o swoje dziecko, co w dłuższej perspektywie z pewnością nie sprzyja efektywnej współpracy, a tym bardziej rozwojowi dziecka. Dlatego też od momentu pojawienia się ucznia ze SPE w klasie należy prawidłowo ułożyć relacje z jego rodzicami. Po pierwsze istotna jest szczerza rozmowa, w której uświadomimy rodzicowi, że nauczycielowi równie mocno zależy na prawidłowym rozwoju ich dziecka, by osiągało efekty dydaktyczne oraz miało poczucie

sukcesu. Po drugie należy bardzo jasno przedstawić wymagania wobec ucznia w danej klasie – cel, który będziemy chcieli osiągnąć w danym roku szkolnym (lub w krótszej perspektywie czasowej) na języku obcym w pracy z uczniem ze SPE oraz dostosowania, z których uczeń będzie korzystał na naszych zajęciach. Taka otwartość zjednuje rodzica, który z pewnością nie odmówi pomocy w sytuacji kryzysowej dotyczącej pracy czy zachowania dziecka. Po trzecie rodzic musi się czuć partnerem w tej współpracy, więc ma prawo oczekiwać wsparcia również od nas. Nie możemy z nim rozmawiać tylko wtedy, gdy chcemy wylewać swoje żale na jego nieodpowiednio pracujące dziecko, bo rodzic zacznie unikać kontaktu z nami, a o jakiegokolwiek współpracy w ogóle nie będzie mowy. W każdym kontakcie z rodzicem, nawet gdy mamy mu do przekazania nieprzyjemne informacje, powinniśmy to robić w taki sposób, by rodzic nie czuł się nimi przytłoczony, ale by wspólnie z nauczycielem mógł się skupić na sposobach poradzenia sobie z sytuacją kryzysową. Co istotne, samego rodzica należy zachęcić do zaproponowania rozwiązań, gdyż wtedy czuje się on współodpowiedzialny za edukację swojego dziecka. Zarzucenie rodzica stwierdzeniami, typu: „Nic nie robi”, „Nie uczy się”, „Dostał jedynkę”, „Przeszkadza na lekcji”, z pewnością nie przybliży nas do wypracowania rozwiązań, a o wsparciu rodzica możemy zapomnieć.

Współpraca nade wszystko

Prowadząc lekcję, nauczyciel przyzwyczajają się do sytuacji, w której sam odpowiada za wszystko, co się dzieje w klasie oraz za efekty dydaktyczne bądź ich brak. Być może dlatego często trudno nam nauczycielom wyjść z roli tzw. Zosi samosi i realnie współdziałać z innymi nauczycielami, na przykład w ramach zespołu osób uczących w danej klasie. Tymczasem efektywna praca z uczniem ze SPE nie jest możliwa bez autentycznego współdziałania wszystkich nauczycieli go uczących. Jeżeli dodatkowo podczas lekcji dany uczeń otrzymuje pomoc nauczyciela wspierającego lub asystenta, współpraca ta musi być naprawdę ścisła. Niedopuszczalne jest, by nauczyciele pracowali bez wspólnego planu czy koordynacji podejmowanych czynności. Również w kontaktach z rodzicami powinni współdziałać, dając jasny sygnał prześląnej i konsekwentnej pracy dla dobra i sukcesu ich dziecka.

Współpracując, nauczyciele mają również możliwość wymiany doświadczeń z pracy z uczniem ze SPE, otrzymania cennych wskazówek od kolegów czy koleżanek na temat metod sprzyjających jego aktywizacji na zajęciach lekcyjnych czy też sposobów, dzięki którym udało im się na przykład rozwiązać kwestię trudnego zachowania ucznia.

Aura wyjątkowości

Każde dziecko pragnie być otoczone przyjazną grupą rówieśników, chce się czuć akceptowane. Będąc w wieku, w którym zdaje już sobie w pełni sprawę ze swoich deficytów, uczeń z niepełnosprawnością nie lubi być traktowany wyjątkowo, ponieważ zwraca to uwagę otoczenia w sposób, który go krępuje. Uczeń ze SPE pragnie być jak każdy z jego rówieśników, nie chce się wyróżniać ze względu na swoje niedostatki. I tu trudną rolę ma do spełnienia nauczyciel. Z jednej strony musi udzielać uczniowi ze SPE dodatkowego wsparcia, z drugiej – powinien to robić w sposób stosunkowo niewidzialny dla reszty klasy. Należy pamiętać, że u uczniów z deficytami będziemy budować motywację do pracy głównie na ich pozytywnym samopoczuciu, które jest niezbędne na drodze do efektów edukacyjnych. Dlatego też przy nadarzającej się okazji

należy na forum klasy podkreślać, że każdy z uczniów – również ten ze SPE – ma równy udział w lekcji, jest jednakowo ważny dla pracy całej grupy i że ma takie samo prawo do uwagi nauczyciela.

„Od momentu pojawienia się ucznia ze SPE w klasie należy prawidłowo ułożyć relacje z jego rodzicami

Można odnieść wrażenie, że większość przytoczonych powyżej uwag nie dotyczy nauczania języka obcego, że zbyt są skupione wokół tworzenia relacji z uczniem, rodzicem czy współpracą z innymi nauczycielami. Doświadczenie nauczyło mnie jednak, że bez tych podstawowych elementów nie ma nawet co myśleć o efektywnej pracy ucznia ze SPE na zajęciach lekcyjnych. Możemy też zapomnieć o prowadzeniu lekcji w przeświadczeniu, że kontrolujemy sytuację i że atmosfera sprzyja pracy również pozostałym uczniom. Co więcej, nie spełniwszy tych fundamentalnych warunków, pracę z uczniem ze SPE będziemy odbierać jako przykry obowiązek, źródło stresu i licznych problemów, a przecież chodzi o to, by również nam samym przynosiła ona satysfakcję.

As w rękawie

Naturalna potrzeba komunikacji sprawia, że uczeń odpowiednio zachęcony chętnie podejmuje próby wystawiania się w języku obcym. Codziennosc w świecie realnym i wirtualnym przepełniona jest informacjami w językach obcych, dlatego na każdym etapie edukacji nauczyciel języka obcego ma to szczęście, że może wykorzystać naturalną chęć każdego dziecka do uczenia się języka. Warto pozwalać uczniom na aktywność językową w obszarze ich szczególnych zainteresowań, aby tego zapалу nie stłumić. Jest to wyjątkowo ważne w odniesieniu do uczniów ze SPE, którzy do wzbudzania wewnętrznej motywacji do nauki potrzebują poczucia sukcesu, który mogą osiągnąć, mając możliwość wykazania się na forum klasy, że w jakiejś dziedzinie są biegli. Ponadto obserwując uważnie funkcjonowanie ucznia na lekcji oraz efekty jego pracy, warto przydzielać mu rolę klasowego czy grupowego eksperta, nawet gdyby miało to dotyczyć pewnych działań organizacyjnych. Dobrze jest pod koniec lekcji angażować właśnie ucznia ze SPE w rekapitulację lub prosić go o przypomnienie, co należy przygotować na kolejne zajęcia. Niesiony na fali poczucia sukcesu uczeń ze SPE dużo chętniej zaangażuje się w wykonanie bardziej wymagającego zadania językowego, mniej też będzie skłonny do rezygnacji, widząc naszą wiarę w jego możliwości.

W pigułce

Jeśli wdrożymy wszystkie opisane zasady, możemy przejść do nauczania języka obcego, m.in. pamiętając o:

- ograniczeniach, ale i możliwościach ucznia ze SPE;
- zadbanie o zewnętrzną organizację nauczania – posadzeniu ucznia słabowidzącego w pierwszej ławce, umożliwieniu pisanie prac na komputerze (m.in. uczniom z dysleksją) czy stosowaniu pomocy technicznych sprzyjających poprawie percepcji;
- dostosowaniu form i metod pracy z uczniem zgodnie z naszą wiedzą o uczniu zdobytą z wszelkich możliwych źródeł;
- wykorzystywaniu sposobów nauczania angażujących jak najwięcej zmysłów;
- ustaleniu wymagań i zasad funkcjonowania na zajęciach zrozumiałych dla ucznia, jego rodziców oraz pozostałych członków

zespołu klasowego – najlepiej na zasadzie wspólnego kodeksu postępowania umieszczonego w sali lekcyjnej, by można w każdej chwili się do niego odnieść;

- uprzedzaniu ucznia o wszelkich zmianach;
- systematycznym monitorowaniu poziomu uwagi ucznia oraz kontakcie wzrokowym podczas komunikatów skierowanych do ucznia (szczególnie w przypadku uczniów ze spektrum autyzmu);
- warunkach sprawdzania poziomu wiedzy i umiejętności odpowiednich do rodzaju deficytu – metodach i formach sprawdzania oraz kryteriach oceniania;
- skupieniu się w ocenie głównie na wiedzy i wysiłku włożonym w pracę, a mniej na jej końcowym efekcie;
- pracy na mocnych stronach ucznia, stosowaniu pozytywnych wzmocnień i udzielaniu częstych informacji zwrotnych;
- zadawaniu precyzyjnych pytań;
- wydłużaniu czasu na wypowiedzi ustne w języku obcym oraz zrezygnowaniu z odpowiedzi przy tablicy;
- dostosowaniu materiału, na którym uczeń pracuje, do rodzaju jego deficytu (np. uczeń z dysleksją powinien mieć tekst czytany podzielony wizualnie na mniejsze fragmenty; warto też stosować kolorowe przesłony do tekstu zapobiegające rozproszeniu uwagi na cały tekst);
- stałej kontroli stopnia zrozumienia przez ucznia omawianych – słuchanych, czytanych – treści i poleceń, a także udzielaniu dodatkowych wskazówek;
- dzieleniu materiału na partie w sposób zgodny z zaleceniami dla danego rodzaju deficytu;

- stosowaniu częstych odniesień do języka polskiego oraz – na wyższych etapach edukacyjnych – rozwijaniu umiejętności parafrazowania;
- zmiennym stosowaniu ograniczenia liczby zadań do wykonania lub wydłużaniu czasu pracy;
- częstym stosowaniu ćwiczeń utrwalających materiał;
- zwolnieniu tempa wypowiedzi zwłaszcza w fazie prezentowania nowego słownictwa;
- pracy z zastosowaniem TIK ułatwiającej przyswajanie wiedzy (np. aplikacji wspomagających uczenie się nowego słownictwa w formie quizu czy gry) na każdym poziomie nauczania;
- włączaniu ucznia do pracy w grupie i dopilnowaniu, by rola, którą w niej ma przydzieloną, była na miarę możliwości ucznia ze SPE, a jednocześnie istotna z punktu widzenia efektu pracy danej grupy;
- włączaniu ucznia do rywalizacji tam, gdzie ma szansę na sukces.

Opisane zasady nie są panaceum na rozwiązanie każdego dylematu pojawiającego się w pracy z uczniami ze SPE. Uświadomienie sobie pewnych zależności, w połączeniu ze stałym podnoszeniem poziomu kompetencji dydaktycznych, pozwala na osiąganie efektów kształcenia. Poczucie sukcesu ucznia ze SPE to także nasze poczucie dobrze spełnionego obowiązku niezbędne do pełnego entuzjazmu funkcjonowania w zawodzie nauczyciela.

Justyna Kopycińska
doradca metodyczny ŚCDN

WZMACNIANIE RELACJI i INDYWIDUALIZACJA w pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Edukowanie to wyzwanie!

W zawodzie nauczyciela każdy kolejny rok odkrywa przed nami złożoność procesu edukacji. Praca nauczyciela, często postrzegana jedynie jako przekazywanie treści, ma o wiele szerszy zakres. To interakcja z młodym człowiekiem, który na podstawie swoich życiowych doświadczeń kształtuje własny profil kompetencyjny i osobowość.

Oczywiste jest, że każdy uczeń jest inny. Indywidualizacja w procesie nauczania towarzyszy szkołom od lat jako istotna koncepcja. Jak zrealizować to wyzwanie, mając w jednej klasie tak wiele różnorodnych młodych osób? Jak zapewnić, że zdolny uczeń nie straci czasu, mając w swojej klasie kolegów i koleżanki z zespołem Aspergera, w spektrum autyzmu czy z afazją? Czy jest to możliwe?

Moje doświadczenia

Przez cztery lata jako wychowawczyni i nauczycielka języka angielskiego współpracowałam z niezwykle zróżnicowaną i dyna-

miczną grupą uczniów. Moja wiedza na temat specjalnej edukacji była początkowo niewielka. Stopniowo odkrywałam tajniki pracy z dziećmi i młodzieżą o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Dokumenty, takie jak IPET (indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny) i później WOPFU (wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia), były dla mnie kodami, których odczytanie wymagało czasu. Analiza dostępnych informacji, przepisów prawnych oraz towarzyszące temu refleksje doprowadziły do wniosku, że muszę bardziej zaangażować się w relacje z klasą. Uświadomiłam sobie, jak one są ważne.

Tylko dzięki rozmowie z uczniem, który posiada orzeczenie, możemy lepiej zrozumieć jego określone postawy i zachowania. Te z kolei przyczynią się do lepszej komunikacji z uczniem ze SPE. Wielu nauczycieli niewłaściwie interpretuje pewne postawy i zachowania, zwiększając tym samym dystans w relacji nauczyciel–uczeń ze SPE. W pracy wychowawczej ważne jest uchwycenie trudnych

sytuacji i dokonanie na początku indywidualnej analizy zachowań, a następnie próba lepszego zrozumienia perspektywy ucznia.

Profil kompetencyjny nauczyciela na przełomie ostatnich lat znacząco się zmienił. Nie jest on już tylko osobą odpowiedzialną za proces nauczania, rozumiany jako przekaz treści – dydaktyka, ale także za uczenie się młodego człowieka związane z jego możliwościami i indywidualnymi predyspozycjami. Nauczyciele języków obcych odgrywają kluczową rolę w edukacji uczniów i faktem jest, że ich praca staje się jeszcze bardziej wymagająca, gdy dotyczy uczniów ze SPE, którzy mogą mieć różne trudności w nauce, takie jak: dysleksja, zaburzenia ze spektrum autyzmu czy trudności z koncentracją. Praca nauczyciela języków obcych z uczniem ze SPE jest nie tylko wyzwaniem, ale może także przynosić satysfakcję.

Co jest ważne?

Jednym z istotnych aspektów pracy nauczyciela języków obcych z uczniem ze SPE okazuje się indywidualizacja nauczania. Każdy młody człowiek ma swoje unikalne potrzeby i preferencje, dlatego nauczyciel musi dostosować metody nauczania, materiały i oceny tak, aby zapewnić mu optymalne warunki zdobywania wiedzy i umiejętności. Często wymaga to większego zaangażowania i dodatkowej pracy przygotowawczej, ale efektywność nauczania wzrasta, gdy uczniowie czują się rozumiani i wspierani.

Komunikacja jest kluczowym elementem pracy nauczyciela języków obcych z uczniem ze SPE. Nauczyciel powinien skoncentrować się na budowaniu zaufania i tworzeniu przyjaznej atmosfery, która zachęci młodego człowieka do aktywnego udziału w lekcji. Ważne jest, aby słuchać i reagować na potrzeby ucznia oraz udzielać zrozumiałych wyjaśnień i instrukcji. Równocześnie nauczyciel, biorąc pod uwagę indywidualne preferencje ucznia, powinien być elastyczny i otwarty na różne metody komunikacji, takie jak: wizualizacja, symbole czy systemy wspomagające komunikację.

Uwzględnienie stylu uczenia się to kolejny obszar, który warto wziąć pod uwagę. Uczniowie ze SPE mogą mieć różne potrzeby. Niektórzy będą wrażliwi na bodźce wizualne, a inni preferować uczenie się poprzez działania praktyczne. W związku z tym należy uwzględnić różnorodne style uczenia się, korzystając z wizualizacji, ruchu, gier i manipulacji przedmiotami.

„Komunikacja jest kluczowym elementem pracy nauczyciela języków obcych z uczniem ze SPE

Istotną rolę odgrywają możliwości związane z wykorzystaniem technologii, które mogą być przydatne w dostosowaniu procesu nauczania do potrzeb uczniów ze SPE. Istnieje wiele aplikacji, programów komputerowych i narzędzi online pomagających w rozwijaniu umiejętności językowych w sposób zindywidualizowany¹.

Praca nauczyciela języków obcych z uczniem ze SPE wymaga również adaptacji programu nauczania. Nauczyciel może dostosować tempo nauki, wykorzystać różne techniki nauczania i wprowadzić dodatkowe ćwiczenia czy materiały, aby uczniowie ze SPE osiągnęli wybrane cele. Często konieczne okazuje się

również ściśle współdziałanie z terapeutami, specjalistami do spraw edukacji specjalnej i z rodziną ucznia, aby stworzyć spójne i spersonalizowane środowisko wspierające.

Tekst łatwy do czytania i zrozumienia

Upraszczanie zadań i instrukcji pozwala na dostosowanie poziomu trudności do możliwości poznawczych uczniów. Dobrym rozwiązaniem jest dzielenie wypowiedzenia na mniejsze części, używanie prostszych słów, struktur zdaniowych oraz udzielanie dodatkowych wyjaśnień i podawanie przykładów.

Warto tu wspomnieć o ETR (ang. *easy text reading*), czyli metodzie upraszczania tekstów mającej na celu uczynienie ich bardziej zrozumiałymi dla osób o różnym poziomie umiejętności czytania i odbioru. Zabieg ten polega m.in. na przystosowaniu wypowiedzi do potrzeb i możliwości czytelnika poprzez redukcję złożoności językowej i strukturalnej.

Proces upraszczania tekstów obejmuje kilka kluczowych kroków:

- **analizę tekstu** – analizuje się treść i strukturę tekstu, aby zidentyfikować trudności, takie jak: trudne słownictwo, długie zdania, skomplikowane konstrukcje gramatyczne;
- **redukcję złożoności** – przystępuje się do uproszczenia tekstu poprzez zastosowanie różnych technik, takich jak: zastępowanie trudnych lub rzadko używanych słów prostszymi synonimami lub słownictwem dostosowanym do poziomu czytelnika; skracanie długości zdań poprzez ich podział na krótsze; upewnienie się, że konstrukcje gramatyczne są łatwe do zrozumienia; usuwanie nieistotnych informacji, które mogą utrudnić zrozumienie tekstu; dodawanie ilustracji, diagramów lub innych wizualnych elementów, które mogą pomóc w zrozumieniu treści; dbanie o zachowanie sensu i spójności treści; ważne jest, aby tekst po uproszczeniu nadal przekazywał to samo przesłanie co oryginał;
- **testowanie czytelności** – po uproszczeniu tekstu warto ocenić, czy jest on odpowiedni dla odbiorców docelowych; można wykorzystać narzędzia czytelności, takie jak skale czytelności, aby ocenić poziom trudności tekstu².

Uczniowie zdolni

Mając na myśli uczniów ze SPE, należy także pamiętać o uczniach zdolnych, którzy mogą odczuwać frustrację, jeżeli standardowy program nauczania jest zbyt łatwy i nie spełnia ich potrzeb poznawczych. Nauczyciel musi zapewnić im odpowiednie wyzwanie intelektualne i dostosować materiały oraz zadania tak, aby utrzymać ich zainteresowanie i rozwijać zdolności językowe.

Podsumowanie

Praca nauczyciela języków obcych z uczniem ze SPE jest niezwykle satysfakcjonująca. Doświadczenie pokazuje, że nauczyciel może pomóc uczniowi przełamać barierę językową i rozwijać jego umiejętności komunikacyjne, co ma ogromne znaczenie dla rozwoju społecznego i emocjonalnego. Dla wielu uczniów ze SPE nauka języków obcych jest również szansą na odkrywanie nowych kultur i sposobów myślenia, co wpływa na ich otwartość i tolerancję. Każde dziecko ze SPE jest wyjątkowe, dlatego istotne jest, aby na bieżąco dostosowywać metody pracy do potrzeb i możliwości naszych uczniów.

Izabela Krzak-Borkowska
nauczyciel konsultant ŚCDN

¹ Zob. *Specjalni. Nowoczesne technologie w praktyce* [online:] <https://www.specjalni.pl> (dostęp: 13 lipca 2023).

² *Jak przygotować ETR?* [online:] <http://etr.edu.pl> (dostęp: 13 lipca 2023).

TEATR w edukacji włączającej – scena różnorodności i równości

Teatr jako dziedzina sztuki kojarzony jest głównie z przygotowaniem i prezentacją przedstawień. Wykorzystany w edukacji włączającej może mieć znacznie bardziej wszechstronne oddziaływanie.

Metody teatralne wprowadzone do sali lekcyjnej umożliwiają połączenie sztuki z edukacją, stając się jednymi z najważniejszych narzędzi dydaktycznych. Tworzą one przestrzeń, w której każdy może wykorzystać pełnię swoich indywidualnych możliwości.

Uczniowie mają różne potrzeby i predyspozycje, a dostępne metody teatralne pozwalają na ich uwzględnienie. Dzięki narzędziom teatralnym nauczyciele, trenerzy czy terapeuci otrzymują możliwość wywierania wpływu na młodych ludzi, tworząc atmosferę i miejsce sprzyjające ich indywidualnemu rozwojowi. W ten sposób pomagamy naszym podopiecznym w rozwijaniu różnorodnych kompetencji, m.in. społecznych, uczymy rozwiązywania problemów, rozwijamy twórczość, kreatywność czy pokonujemy trudności edukacyjne. Metody i techniki teatralne pozwalają wyrównywać deficyty u dzieci i młodzieży, np. z niepełnosprawnością intelektualną, słuchową czy wzrokową. Co więcej, mogą okazać się pomocne przy niwelowaniu wielu trudności i zaburzeń emocjonalnych. Jeśli świadomie wykorzystujemy narzędzia teatralne w celach edukacyjnych i rozwojowych, to poruszamy się w obszarze pedagogiki teatru. W zależności od kontekstu edukacyjnego nasza rola może przybierać wieloaspektowy charakter – od nauczyciela, przez kierownika artystycznego, badacza, aż po terapeutę. Oznacza to, że w środowisku szkolnym teatr – pojmowany czy to jako specjalnie przygotowywane widowisko z dziećmi, czy też metoda lub technika dobrana przez nas do realizacji konkretnego celu zajęć – musi być dostosowany tak do problemu czy tematu, jak i do różnorodnych potrzeb uczestników, co wymaga od prowadzących elastyczności, otwartości oraz znajomości specyfiki narzędzi.

Metody pomocne w rozwiązywaniu problemów psychologicznych

Metoda odgrywania ról (ang. *role-playing*) polega na symulowaniu sytuacji czy scenariuszy, w których uczestnicy realizują określone role. Są oni zachęceni do wcielenia się w postacie odzwierciedlające odmienne punkty widzenia, emocje, osobowości lub zachowania. Mogą to być bohaterowie literaccy, historyczni, fikcyjni czy nawet osoby rzeczywiste. Poprzez to doświadczenie uczniowie mają możliwość lepszego zrozumienia perspektywy innych osób, rozwijania umiejętności empatii, poszerzania swojego horyzontu myślenia i rozumienia innych.

Metoda *role-playingu* może być wykorzystywana w różnych kontekstach, takich jak: edukacja, trening interpersonalny, terapia czy nawet rozwiązywanie konfliktów. Odgrywanie ról daje szansę ćwiczenia umiejętności komunikacyjnych, podejmowania decyzji czy negocjowania. Metoda pozwala na interaktywne i angażujące doświadczenie, które sprzyja rozwojowi osobistemu i społecznemu.

Problemy można ponadto pokonywać przy pomocy teatru improwizowanego – impro – z pomocą różnych jego technik. Scenki tworzone są wówczas spontanicznie bez wcześniej ustalonej fabuły. Ta metoda stwarza ponadto okazję do rozwijania adaptacyjności i szybkiego myślenia. Uczestnicy uczą się radzenia sobie w trudnych sytuacjach, doskonalą umiejętność słuchania i reagowania.

Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Przebywanie na scenie i wcielenie się w rolę przed publicznością to wyzwanie dla każdego. Dla uczniów z różnymi dysfunkcjami pokonanie tej bariery może być ogromnym osiągnięciem. Poprzez teatr uczniowie mają szansę wyjść ze strefy komfortu, a następnie pokazać swoje umiejętności i zyskać pewność siebie. Teatr dźwięku, teatr wyobraźni stwarzają okazję do tworzenia opowieści i wyrażania emocji przy wykorzystaniu dźwięków, muzyki, ruchu i języka. Może to być szczególnie korzystne dla dzieci niewidomych, niedowidzących, które wykorzystują swoją wrażliwość na dźwięki, rytm oraz dotyk do tworzenia i komunikowania się. Teatr dla uczniów z dysfunkcją wzroku jest oparty na różnych technikach i narzędziach umożliwiających im udział w procesie aktorskim. Mowa m.in. o technikach dotykowych – teatrze rąk, teatrze paluszkowym, teatrze stóp, teatrze przedmiotów, a także teatrze ruchu i działania, teatrze tańca czy pantomimie. Metody polegające na wykorzystaniu ruchu i ekspresji ciała jako środka do wyrażania emocji i komunikacji mogą być wdrażane w pracy z uczniami mającymi problem z artykulacją czy w grupach międzynarodowych, gdzie barierą stanowi werbalne porozumiewanie się. Komunikacja, w której słowo zostaje zastąpione przez ruch i gest, stanie się wówczas mostem, narzędziem integracji i edukacji. W przypadku dzieci mających trudności z komunikacją werbalną język migowy okazuje się środkiem komunikacji i wyrażania emocji.

Praca metodami teatralnymi może być inspirująca i motywująca dla uczniów mających trudności w nauce – z dysleksją czy z ADHD. W trakcie teatralnego działania wykorzystują oni swoje mocne strony, tj. kreatywność, ekspresję słowną czy ruchową, aby rozwijać indywidualne umiejętności.

Przestrzenią do ukazania własnych zalet jest technika teatru cieni. Hiszpański teatr cieni to forma teatralna, w której wykorzystuje się specjalne lalki lub przedmioty umieszczone między światłem a płótnem czy ekranem. Aktorzy poruszają lalki lub przedmioty, a ich cienie sprawiają, że na ekranie powstaje iluzja trójwymiarowej przestrzeni, która wydaje się niemalże magiczna. Ten teatr oferuje możliwość kreowania różnorodnych scen i narracji – zabawnych, edukacyjnych, emocjonalnych. Uczniowie mają szansę zaangażowania się w proces tworzenia i opowiadania historii, rozwijając



Spektakl *Drzewo* w wykonaniu nauczycieli świętokrzyskich szkół. Projekt Teatr Działła 2022/2023

w ten sposób swoją kreatywność, wyobraźnię i umiejętności językowe. Hiszpański teatr cieni jest także doskonałą formą integracji różnych dziedzin sztuki, takich jak muzyka, taniec czy plastyka, co przyczynia się do rozwijania szerokiego spektrum umiejętności i zainteresowań uczniowskich. Podobnie działa jego chińska odmiana wykorzystująca do opowiedzenia historii specjalnie wycinane lalki cieniowe. Podczas realizacji tych form teatralnych dzieci i młodzież bazują na percepcji dotykowej, słuchowej i kinestetycznej, aby tworzyć i reagować na historie opowiadane za pomocą cieni. Uczniowie, którzy są bardziej wrażliwi na bodźce wizualne, łatwiej przyswoją informacje oraz lepiej zapamiętają omawiane treści.

Forma teatralna, która świetnie nadaje się do doskonalenia umiejętności czytania i rozumienia treści to japoński papierowy teatr kamishibai. Angażuje on dzieci poprzez przedstawianie historii za pomocą ilustracji i krótkiego tekstu czytanego na głos. Tę formę mogą realizować także dzieci niewidzące lub niedowidzące z pomocą kart dotykowych. Technika kamishibai nie tylko rozwija umiejętność czytania, ćwiczenie odbywa się w bezpiecznej, nienudzającej przestrzeni, ale również wspiera rozwój innych umiejętności. Dzieci poprzez współpracę uczą się uważnego słuchania i komunikacji zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej. Przez wspólne czytanie i interpretowanie historii doskonałą umiejętność rozumienia, a także wyrażania swoich myśli i emocji związanych z treścią. Ta interaktywna metoda nie tylko motywuje do nauki, ale również inspirowanie do aktywnego i przyjemnego uczestnictwa w procesie edukacji.

Rozwijanie zainteresowań i pasji artystycznych w szkolnej grupie teatralnej

Udział w szkolnej grupie teatralnej stanowi dla młodego człowieka niezwykle doświadczenie. Tworząc wspólnie z podopiecznymi teatr szkolny, jako pedagodzy dajemy im unikalną magiczną przestrzeń, która angażuje, motywuje, uczy przez przeżywanie, działanie, doświadczanie, jednocześnie rozwija ich umiejętności i indywidualny potencjał. Obok wielu zjawisk, jakie dokonują się podczas pracy tymi metodami w każdym uczniu, szereg procesów – psychologicznych i wychowawczych – zachodzi pomie-

dzy nimi. Jeden z najważniejszych to doświadczanie integracji z rówieśnikami o różnych potrzebach edukacyjnych oraz z całą społecznością szkolną. Wspólne przygotowywanie przedstawień i projektów teatralnych daje możliwość lepszego poznawania nie tylko siebie, swoich możliwości i ograniczeń, ale także zrozumienia innych oraz znalezienia języka współpracy czy porozumienia. Ponadto zabawy, gry teatralne, ćwiczenia dramatyczne wykorzystywane podczas pracy ze szkolną grupą teatralną pełnią funkcję wsparcia dla nauczania włączającego. Umożliwiają doskonalenie umiejętności wyrażania emocji, rozwijania zdolności ruchowych, językowych, uruchamiania ciała, wyobraźni, rozwijania zmysłów, równowagi ciała, świadomości słowa, umiejętności komunikacyjnych, a także kształcenie różnych rodzajów percepcji. Pracując ze szkolną grupą teatralną, należy również zwrócić uwagę na dostosowanie kostiumów, scenografii, światła, muzyki i rekwizytów do tematyki, potrzeb i możliwości uczestników.

Teatr inkluzywny

Pisząc o edukacji włączającej, nie sposób pominąć teatru inkluzywnego, angażującego i integrującego uczestników o różnych umiejętnościach i potrzebach edukacyjnych. To przestrzeń, w której każdy jest mile widziany i ma możliwość aktywnego uczestnictwa. Teatr inkluzywny tworzy atmosferę wzajemnego szacunku i akceptacji, celebrowania różnic, podkreślenia indywidualnych talentów i możliwości. Metody teatralne w edukacji włączającej stanowią niezwykle wartościowe narzędzie, które przyczynia się do rozwoju uczniów na wielu poziomach. Teatr włączający otwiera drzwi dla wszystkich uczniów niezależnie od ich zdolności czy różnic indywidualnych. Wszyscy mają szansę wyrażać siebie i rozwijać swój potencjał. Wspólne działania sprzyjają budowaniu więzi między nimi, wzmacniając współpracę i umiejętność komunikacji oraz tworząc inspirujące i interaktywne środowisko nauczania. W rezultacie mamy do czynienia ze sceną, która promuje różnorodność i równość w szkole.

Izabela Kaleta
nauczyciel konsultant ŚCDN

Rozwijanie SPRAWNOŚCI RACHUNKOWEJ uczniów w klasach I–III szkoły podstawowej

Nauczanie matematyki w klasach młodszych jest jednym z kluczowych obszarów edukacyjnych, który mocno wpływa na dalsze losy każdego dziecka w szkole. Na tym etapie młodzi ludzie poznają podstawowe pojęcia matematyczne i rozwijają umiejętności niezbędne do efektywnego uczenia się matematyki na wyższych etapach kształcenia. Dzieci od klasy pierwszej szkoły podstawowej z dużą motywacją i radością wchodzą w okres szkolnej edukacji. Ich entuzjazm wynika z naturalnego zaciekawienia otaczającym światem. Chcą nauczyć się czytać, pisać i liczyć, aby poznawać to, co je szczególnie interesuje. Pojęcia i umiejętności matematyczne nie stanowią dla większości uczniów takich trudności, których nie są w stanie pokonać przy stosowaniu właściwych metod i form pracy wykorzystywanych w szkole. Matematyka to początkowo obszar z kręgu zainteresowań najmłodszych. Zdecydowana większość dzieci na progu edukacji szkolnej potwierdza, że lubi matematykę.

Wyjaśnienia terminologiczne

Terminy „zwykłe” i „specyficzne trudności” w uczeniu się matematyki wprowadziła pod koniec ubiegłego wieku Edyta Gruszczyk-Kolczyńska, odróżniając wówczas zwykłe trudności, które pojawiają się w sposób naturalny, od trudności specyficznych, z którymi dziecko nie może sobie samo poradzić i one są przyczyną dziecięcych dramatów¹. Zdaniem autorki naturalną sytuacją w uczeniu się matematyki jest fakt, że dziecko napotyka niepowodzenia. Popelnianie błędów i mozolne dochodzenie do wiedzy, to w dużym uproszczeniu proces uczenia się. Oczywiście stają się sytuacje trudne, problemowe, podczas których uczeń winien poszukiwać własnych rozwiązań i pokonywać na swój sposób napotykaną trudność.

”Popelnianie błędów i mozolne dochodzenie do wiedzy, to w dużym uproszczeniu proces uczenia się

Specyficzne trudności w uczeniu się matematyki zdaniem Gruszczyk-Kolczyńskiej mogą być efektem tego, że zdecydowana większość dzieci podejmuje naukę w szkole bez należytej dojrzałości do uczenia się matematyki, co jest wynikiem nieco wolniejszego rozwoju ich procesów psychicznych² i wiąże się z rozpoczynaniem edukacji szkolnej na etapie myślenia przedoperacyjnego. Dzieci nie potrafią zrozumieć wielu wyjaśnień i zadań proponowanych przez nauczyciela. W zadaniach

trudno im pojąć sens, który najczęściej utrzymany jest w konwencji operacyjnej.

Dojrzałość do uczenia się matematyki to wypadkowa umiejętności, które zdaniem Gruszczyk-Kolczyńskiej wyznaczają następujące wskaźniki: świadomość, w jaki sposób należy liczyć przedmioty, odpowiedni poziom operacyjnego rozumowania, zdolność do funkcjonowania na poziomie symbolicznym i ikonycznym bez potrzeby odwoływania się do poziomu enaktywnego, stosunkowo wysoki poziom odporności emocjonalnej na sytuacje trudne oraz należyta sprawność manualna, precyzja spostrzegania i koordynacja wzrokowo-ruchowa³. Termin „specyficzne trudności w uczeniu się matematyki” wprowadzony przez Gruszczyk-Kolczyńską nie jest tożsamy z rozumieniem wspomnianych trudności jako zaburzeń rozwoju umiejętności arytmetycznych opisanych w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Psychiczych ICD-10 rozumianych jako „specyficzne upośledzenie umiejętności arytmetycznych, których nie da się wyjaśnić wyłącznie ogólnym upośledzeniem umysłowym lub nieadekwatnym procesem nauczania”⁴.

Rozwój umiejętności liczenia

Podstawą rozwoju umiejętności arytmetycznych jest umiejętność dziecięcego liczenia, na którą w dużej mierze składają się zdolność do poprawnego przeliczania przedmiotów oraz umiejętność ustalania wyników dodawania i odejmowania. Zdolność do poprawnego liczenia elementów polega między innymi na odróżnianiu liczenia poprawnego od błędnego oraz stosowaniu określonego porządku podczas przeliczania obiektów, ich dodawania, porównywania wielkości zbiorów. Umiejętność przeliczania wymaga opanowania reguł, które są przyswajane przez dziecko w kolejnych okresach życia.

Dzieci trzyletnie podczas przeliczania przestrzegają:

- zasady stałego porządku – liczenie odbywa się zawsze według tej samej kolejności;
- zasady jeden do jednego – każdemu obiektowi odpowiada jeden liczebnik;
- zasady kardynalności – podczas przeliczania elementów ostatni wymieniony liczebnik oznacza liczbę elementów zbioru liczonych obiektów⁵.

³ Tamże, s. 8.

⁴ Za: Zaburzenia psychiczne F81. Specyficzne zaburzenia rozwoju umiejętności szkolnych [online:] <https://remedium.md/icd10/zaburzenia-psychiczne-i-zaburzenia-zachowania/specyficzne-zaburzenia-rozwoju-umiejetnosci-szkolnych> (dostęp: 28 czerwca 2023).

⁵ U. Osza, *Psychologiczna analiza procesów operowania liczbami u dzieci z trudnościami w matematyce*, Lublin 2009, s. 23.

¹ E. Gruszczyk-Kolczyńska, *Dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się matematyki*, Warszawa 1997, s. 7.

² Tamże, s. 7.

Około piątego roku życia dziecko potrafi stosować dwie kolejne zasady:

- abstrakcyjności – wszystkie obiekty można liczyć i należy abstrahować od ich cech fizycznych, które nie mają wpływu na liczbę elementów w zbiorze;
- niezależności porządkowej – można zacząć liczyć od dowolnego elementu w zbiorze, a kierunek i porządek wskazywania obiektów nie ma znaczenia.

Zdaniem Urszuli Oszwy dzieci, które nie rozumieją tych zasad, mogą mieć trudności z opanowaniem systemu liczenia⁶. Brian Butterworth pokazuje, jak wczesne doświadczenia z matematyką doprowadzają do sukcesu bądź porażki dziecka. Stwierdza: „Rezultaty eksperymentalnych badań z udziałem niemowląt oraz osób żyjących w prymitywnych kulturach, gdzie nie obowiązuje powszechnie przyjęty system liczenia, dostarczają dowodów na obecność wrodzonej specyficznej zdolności, dzięki której w procesie edukacji nabywane są bardziej zaawansowane umiejętności posługiwania się liczbami. Zaburzenia wczesnego rozwoju tej zdolności mogą prowadzić do szczególnie uporczywych problemów z opanowaniem systemu liczbowego i tzw. dyskalkulii rozwojowej”⁷.

” Edukacja matematyczna wymaga innego podejścia w procesie nauczania i uczenia się

Edukacja matematyczna ze względu na specyfikę pojęć wymaga innego podejścia w procesie nauczania i uczenia się. Podstawą inteligencji praktycznej jest aktywność uczącego się. Pojęcia matematyczne z zakresu arytmetyki różnią się od pojęć przyrodniczych. Mają charakter czynnościowy. W celu ich zrozumienia po pierwsze niezbędne jest pomijanie realnych przedmiotów i ich cech, gdyż wyprowadza się je w wyniku ludzkiego działania przedmiotami, stąd określenie, iż są wynikiem abstrakcji odczynnościowej. Pojęcia matematyczne można w niewielkim uproszczeniu traktować jako schematy wykonywania pewnych operacji według określonego przepisu. Wiedza matematyczna nie stanowi statycznego opisu jakiejś rzeczywistości. Nauczanie matematyki musi polegać na organizowaniu samodzielnego działania uczniów i stopniowym wykrywaniu reguł, aby optymalizować wykonywanie czynności manualnych i myślowych, co w konsekwencji prowadzi do interioryzacji czynności i kształtowania pojęć.

W praktyce pedagogicznej oznacza to, że uczniowie w celu zrozumienia pojęć matematycznych powinni manipulować przedmiotami tak, aby w ich umyśle powstawały kolejno reprezentacje enaktywne, ikoniczne i dopiero symboliczne. W procesie uczenia się dziecko musi te reprezentacje systematycznie i po woli konstruować w swoim umyśle, zaczynając od niezbędnych doświadczeń. Manipulacje na przedmiotach i ich zastępnikach powinny towarzyszyć dzieciom w ciągu całej edukacji wczesnoszkolnej, a szczególnie wtedy, kiedy pojawiają się nowe pojęcia i doskonalone operacje myślowe w nowych dla dziecka sytuacjach. Przykładem może być wprowadzanie pojęcia liczby

naturalnej, czyli jednego z kluczowych w prawidłowym rozumowaniu matematycznym.

W procesie nauczania i uczenia się należy organizować szereg sytuacji dydaktycznych pozwalających uczniom na wykonywanie czynności konkretnych, wyobrażonych i symbolicznych podczas liczenia oraz uchwycenia związków między tymi czynnościami⁸. Brak tych umiejętności sprawia, iż podczas wykonywania dodawania i odejmowania tylko w zakresie pięciu dziecko nieoperacyjne musiałoby zapamiętać całą serię zadań, aby sprostać wymaganiom rachunkowym. Analizując czynności dodawania w zakresie pięciu, widzimy, że istnieje potrzeba ogromnej liczby doświadczeń, aby dochodziło stopniowo do interioryzacji czynności wykonywanych przez dziecko. Zaczynając od dodawania dwóch składników w zakresie pięciu (z pominięciem zera), dziecko wykonuje następujące zadania: $1 + 1$; $1 + 2$; $1 + 3$; $1 + 4$; $2 + 1$; $2 + 2$; $2 + 3$; $3 + 1$; $3 + 2$; $4 + 1$. Następnie wprowadzamy analogiczne zadania: gdzie niewiadomy jest pierwszy składnik ($\square + 1$), gdzie niewiadomy jest drugi składnik ($1 + \square$), zadanie przedstawia liczbę pięć w postaci trzech składników. Jeżeli dzieci mające wolniejsze tempo rozwoju lub niemające wystarczająco dużo doświadczeń z czynnościami konkretnymi, wyobrażeniowymi i symbolicznymi nie zinterioryzują tych czynności, to napotykając tego typu zadania, będą zawsze traktowały je jako nowe i inne. Można zaobserwować, iż dzieci radzą sobie z zadaniami na poziomie konkretnym, kiedy mają do wykonania zadanie o charakterze praktycznym, np. $4 + \square = 12$, ale nie wiedzą, co zrobić, kiedy spotykają analogiczną sytuację przedstawioną abstrakcyjnie w postaci zapisu samego równania.

W praktyce szkolnej nauczyciel planując wprowadzanie kolejnych liczb naturalnych w zakresie pierwszej i drugiej dziesiątki, nie może bagatelizować sytuacji wymagających od dzieci czynności konkretnych. Przykładem może być rozwiązanie zadania tekstowego, w którym po wykonaniu czynności organizacyjno-porządkowych dotyczących treści (jej parafrazowania, wskazywania istotnych wielkości, powtórzenia pytania) dzieci powinny przejść do przedstawienia rozwiązania za pomocą liczmanów (patyczków, krążków, fasolek itp.), a następnie zwerbalizować wykonane czynności. Posługiwanie się językiem, werbalizowanie wykonywanych czynności, odgrywa istotną rolę w ich interioryzacji. Słowny komentarz z czasem przekształca się w tzw. mowę wewnętrzną i pomaga dziecku w rozumieniu wykonywanych działań.

” Wczesne doświadczenia związane z dziecięcym liczeniem odgrywają istotną rolę w osiągnięciu sprawności rachunkowej

Wczesne doświadczenia związane z dziecięcym liczeniem odgrywają istotną rolę w osiągnięciu sprawności rachunkowej. Należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, że w toku rozwoju dzieci posługują się różnymi strategiami liczenia aż do momentu, kiedy niezliczone treningi osiągają postać zinterioryzowanych operacji i pozwalają odtwarzać z zasobów pamięci tworzone przez lata kompozycje różnych działań matematycznych. Kiedy dorosły

⁶ Tamże.

⁷ Za: U. Oszwa, *Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolletnich*, Warszawa 2006, s. 3.

⁸ H. Siwek, *Czynnościowe nauczanie matematyki*, Warszawa 1998, s. 172.

człowiek wykonuje dodawanie $8 + 5$, to wynik wydobywa ze swojej pamięci, gdzie został on zmagazynowany dużo wcześniej. W przypadku uczniów poznających pojęcia matematyczne i rozwijających umiejętność rozumowania matematycznego konieczne jest zdobywanie w tym zakresie licznych doświadczeń, o których była mowa wcześniej oraz osiągnięcie dojrzałości w strategiach liczenia, którymi dziecko się posługuje. Można wyróżnić kolejne strategie będące jednocześnie etapami rozwojowymi umiejętności liczenia⁹. Posłużmy się następującym przykładem dodawania $4 + 5$:

- strategia Sum (ang. *counting-all*) – liczenie wszystkiego: liczenie od 1; w celu porównania dwóch zbiorów obiektów dziecko przelicza najpierw pierwszy zbiór i liczy: jeden, dwa, trzy, cztery; następnie przelicza drugi zbiór obiektów i liczy: jeden, dwa, trzy, cztery, pięć; następnie przelicza wszystkie obiekty (łącznie) i zaczyna liczyć od pierwszego: jeden, dwa, trzy, cztery, pięć, sześć, siedem, osiem, dziewięć, aby na końcu stwierdzić, że wszystkich jest dziewięć;
- strategia Min (ang. *counting-on*) – liczenie od drugiego liczebnika: dziecko zauważa, że nie jest konieczne przeliczanie pierwszego składnika i zaczyna do niego doliczać elementy drugiego zbioru i liczy tak: (cztery), pięć, sześć, siedem, osiem, dziewięć;
- strategia Max – liczenie od większego liczebnika: dziecko wybiera większy składnik (w tym przypadku pięć) i dolicza do niego mniejszy (sześć, siedem, osiem, dziewięć); ta strategia świadczy o dużej dojrzałości w liczeniu, gdyż dziecko intuicyjnie stosuje prawo przemienności dodawania.

Wymienione wyżej procedury należy jeszcze uporządkować pod kątem sposobów dokonywania obliczeń, w których wymienia się liczenie na palcach i liczenie w pamięci. W obrębie dwóch dróg liczenia – najpierw na palcach, później w pamięci – należy uwzględnić każdą kolejną wymienioną wyżej strategię (Sum, Min, Max). To oznacza, że na poziomie czynności konkretnych, wyobrażonych i na końcu abstrakcyjnych, dzieci posługują się kolejno trzema strategiami liczenia, osiągając dojrzałą sprawność rachunkową, kiedy bez problemu przytaczają z pamięci konkretne fakty matematyczne.

Występuje wiele modeli mentalnej organizacji faktów matematycznych, z których pierwszy zakłada, że w procesie uczenia się dziecko kojarzy składniki sumy z różnymi wynikami, gdzie w podanym wyżej przykładzie dziewięć będzie kojarzone najsilniej i ono zostanie utrwalone. W innym modelu, jak podaje Oszwa: „Fakty matematyczne są przechowywane w pamięci jako typowe skojarzenia werbalne, chociaż operacje odejmowania i dzielenia (inaczej niż dodawania i mnożenia) wymagają dodatkowo udziału bardziej zaawansowanych procesów przetwarzania semantycznego i analogowej reprezentacji wielkości”¹⁰. Należy podkreślić, że w obu przypadkach doświadczenia zdobywane przez dzieci w toku edukacji sprawiają, że z czasem fakty te są sprawniej wydobywane z magazynów pamięci. W przeciwnym razie dziecko stając przed zadaniem $5 + 4$, traktuje je jako nowe wyzwanie i posługuje się prymitywnymi strategiami liczenia. Dojrzałość i automatyzacja strategii liczenia zależy od doświadczeń zdobywanych w toku nauki. Tak się często dzieje w przypadku uczniów, u któ-

rych zdiagnozowano zaburzenia w liczeniu, występują deficyty proceduralne bądź pamięciowe utrudniające stosowanie dojrzałych strategii dokonywania obliczeń, np. W przypadku deficytów proceduralnych dziecko będzie popełniało liczne błędy w liczeniu i gubiło się w kolejności wykonywanych operacji oraz najczęściej stosowało strategię Sum i liczyło na palcach (wystąpi opóźnione stosowanie strategii Min).

Jak pomóc dzieciom w przezwyciężaniu trudności w liczeniu?

Przedstawiony wyżej rozwój umiejętności liczenia u dzieci warunkuje sposób pracy z uczniami klas młodszych. W toku nabywania sprawności rachunkowych dziecko od najmłodszych lat powinno posługiwać się konkretnymi, aby stopniowo rozumieć analogiczne czynności na poziomie wyobrażonym i abstrakcyjnym. W tym celu niezbędny jest stały dostęp do liczmanów, tj. patyczków, liczydeł różnego rodzaju, żetonów, kolorowych sześcianów. Czynności manipulacyjne na liczmanach powinny poprzedzać działania na rysunkach i posługiwanie się formułami matematycznymi. Konieczne jest stałe werbalizowanie przez dziecko wykonywanych czynności zarówno podczas manipulowania przedmiotami, jak również przedstawiania rozwiązania na rysunku.

„ Dziecko od najmłodszych lat powinno posługiwać się konkretnymi

Należy również pozwalać dzieciom na liczenie na palcach, pamiętając, że jest to jedna z pierwszych strategii liczenia. Umiejętność liczenia nie należy do tych, którą dzieci opanują podczas kilku zajęć (szczególnie poświęconych monografii liczb). To złożony proces trwający kilka lat, a jego początek sięga pierwszych lat życia dziecka. Liczenie na palcach symuluje dodawanie i odejmowanie przedmiotów na zbiorze zastępczym. Czynność zginania i prostowania palców reprezentuje czynność dodawania lub odejmowania przedmiotów. Ten sposób liczenia utrzymuje się długo w klasach młodszych i nie należy zabraniać dziecku posługiwania się taką strategią liczenia. Dziecko w pewnym momencie nauki samo będzie miało poczucie, że liczenie na palcach staje się zbędne. Jednak kiedy dostrzeżemy, że uczeń kończący klasę trzecią nie będzie się odrywał od najbardziej prymitywnych strategii liczenia, wówczas ten fakt powinien zaniepokoić nauczyciela, a dziecko poddane dalszemu rozpoznaniu (obserwowaniu innych współwystępujących trudności) w kierunku zaburzeń umiejętności arytmetycznych.

Podsumowanie

Matematyka jest jednym z tych przedmiotów, który może wywoływać trudności u wielu dzieci. Należy wziąć pod uwagę fakt, że każde dziecko jest inne i ma indywidualne tempo rozwoju. Wsparcie i odpowiednie podejście metodyczne nauczycieli może pomóc w przezwyciężaniu trudności. Główne założenie to stymulowanie naturalnej chęci uczenia się, ciekawości poznawczej, uczenia się w sytuacjach praktycznych, łączenie matematyki z sytuacjami praktycznymi, wykorzystywanie na zajęciach matematyki gier i zabaw.

Katarzyna Pluta
nauczyciel konsultant ŚCDN

⁹ U. Oszwa, *Psychologiczna analiza procesów operowania liczbami...*, s. 24; U. Oszwa, *Wczesna diagnoza dziecięcych trudności w liczeniu. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2008, s. 40–41.

¹⁰ Za: U. Oszwa, *Psychologiczna analiza procesów operowania liczbami...*, s. 24.

Szkoła do ZADAŃ SPECJALNYCH

Zespół Placówek Edukacyjno-Wychowawczych w Skarżysku-Kamiennej to wyjątkowa szkoła, w której uczą się niezwykle dzieci.

Fot. Z archiwum ZPEW w Skarżysku-Kamiennej



W Zespole kształci się i rehabilituje ponad dwustu uczniów. Placówka jest jednym z największych ośrodków opieki nad dziećmi z różnymi niepełnosprawnościami. Przełamujemy bariery i uświadamiamy, że każdy może spełniać swoje marzenia oraz realizować pasje.

Najpiękniejsze wspomnienie, a tym samym ukazanie, że warto wierzyć i spełniać marzenia, to realizacja projektu, którego byłem pomysłodawcą. Założeniem przedsięwzięcia było zdobycie przez grupę uczniów z niepełnosprawnościami wraz z opiekunami Korony Gór Polski. Projekt miał za zadanie uświadomić społeczeństwu oraz osobom z różnego rodzaju niepełnosprawnościami, że każdy może spełniać swoje marzenia, realizować pasje i mimo pewnych ograniczeń żyć jak inni. Wyprawy były organizowane od września 2021 r. Do Korony Gór Polskich zalicza się 28 szczytów w różnych górskich pasmach w Polsce. Niezłomnym z Zespołu Placówek Edukacyjno-Wychowawczych w Skarżysku-Kamiennej udało się zdobyć Koronę w dziesięć miesięcy. Ostatnim wyzwaniem były Rysy – kwintesencja i podsumowanie tego, co zdobyli wcześniej. Doświadczenia i trudności na innych szlakach z pewnością pomogły zdobyć najwyższy szczyt w Polsce. Swoim zapałem, hartem ducha, motywacją i uporem zasłużyli na uznanie i szacunek. Pokazali, że pokonywanie barier to stan naszego umysłu i warto poskramiać własne słabości. Uroczyste podsumowanie projektu odbyło się w Świętej Katarzynie. Uczniowie udowodnili, że wytrwale dążąc do celu, można osiągnąć sukces.

Natchnieni wielkim sukcesem zdobycia Korony Gór Polski uczniowie wraz z opiekunami kontynuowali swoją przygodę i spełnili

kolejne marzenie. Tym razem podnieśli poprzeczkę nieco wyżej. Za cel postawili sobie przejechanie szlaku rowerowego Green Velo. Trzynastu wychowanków placówki z różnymi niepełnosprawnościami oraz dziewięciu wychowawców pokonało nie lada dystans. Trasa rowerowa R10, którą zdobyli, wiedzie przez województwa zachodniopomorskie oraz pomorskie. Uczestnicy ze Skarżyska-Kamiennej pojechali pociągiem do Świnoujścia. Następnie dzień po dniu przemierzali wyznaczony szlak. Na trasie było wszystko – miejskie ścieżki rowerowe, drogi asfaltowe, drogi szutrowe przebiegające przez las. Uczniowie pokonali trasę Velo Baltica wchodzącą w skład międzynarodowego szlaku EuroVelo 10 prowadzącą wokół Morza Bałtyckiego. Velo Baltica biegnie wzdłuż bałtyckiego wybrzeża i jest jedną z najdłuższych oznakowanych tras rowerowych w Polsce. Mierzy 540 kilometrów, rozpoczyna się w Świnoujściu, kończy w Elblągu. Niezłomni pokonali ją w dwóch etapach. W maju przejechali do Głównicy (301 km), we wrześniu zrealizowali drugi etap (239 km). Miejsowości, które mijali szlakiem rowerowym, były pełne atrakcji turystycznych. Podczas postojów zwiedzali miejsca, gdzie poznawali historię i architekturę zabytków. Pokonując tak długi odcinek drogi, pokazali, że uporem oraz odpowiednią motywacją można osiągnąć wiele. W tym przypadku ciężka praca przyniosła oczekiwane efekty, a uczniowie stali się bohaterami na miarę Szkoły do Zadań Specjalnych.

Marcin Kruk

dyrektor Zespołu Placówek Edukacyjno-Wychowawczych
w Skarżysku-Kamiennej

Z doświadczeń terapeuty pracującego METODĄ WARNKEGO

Bo różnimy się od siebie jak dwie krople czystej wody.

W. Szymborska

Każdy człowiek jest niepowtarzalny, ma unikatowe linie papilarne, w różnym tempie i wieku nabywa potrzebne do funkcjonowania umiejętności – chodzenia, mówienia, jazdy na rowerze, czytania itp. Każdy człowiek zapisuje swoją białą kartę innymi znakami i ma indywidualne potrzeby edukacyjne. Na te właśnie zdiagnozowane potrzeby ma odpowiadać edukacja włączająca i pomoc psychologiczno-pedagogiczna, stwarzając optymalnie najlepsze środowisko do rozwoju.

Zaburzenia percepcji słuchowej wśród uczniów

Grupa uczniów w klasie stanowi jeden, ale bardzo zróżnicowany zespół. Każdy uczeń jest ważny i powinien być traktowany podmiotowo, ponieważ ma własne indywidualne potrzeby, predyspozycje i trudności. W takiej grupie znajdują się coraz częściej uczniowie z problemami w zakresie percepcji słuchowej lub z zaburzeniami przetwarzania słuchowego. Wynika to z faktu, że żyjemy w społeczeństwie dynamicznego rozwoju technologii, a dzieci od najmłodszych lat mają dostęp do telefonów, tabletów, gier i Internetu. Przystymulowanie bodźcami słuchowymi i wzrokowymi sprawia, że mózg dziecka nie jest w stanie przetworzyć nadmiaru informacji, co z kolei negatywnie wpływa na rozwój i obniża koncentrację uwagi. Do zaburzeń przetwarzania słuchowego może przyczyniać się również krótszy czas, który najbliżsi poświęcają na rozmowę i zabawę ze swoimi pociechami. Komunikacja werbalna doskonali umiejętność utrzymania uwagi na dłuższych wypowiedziach, ale też zrozumienia ich treści, uczy formułowania myśli i ich wyrażania oraz interpretowania emocji. Wszystkie wymienione umiejętności są podstawą efektywnego funkcjonowania w grupie, klasie, szkole.

Zaburzenia przetwarzania słuchowego odnoszą się do osób, które nie mają problemów ze słyszeniem, nie występują u nich zaburzenia poznawcze, a jednak istnieje trudność ze słuchaniem. Zaburzenia mogą dotyczyć jednej lub kilku funkcji – lokalizacji i lateralizacji słuchowej, rozróżniania dwóch lub więcej bodźców słuchowych oraz dostrzegania różnic i podobieństw między nimi, rozpoznawania cech dźwięków, percepcji czasowych aspektów sygnału (rozdzielczości czasowej, maskowania, integracji, porządkowania w czasie), zdolności odbioru sygnału przy występowaniu sygnałów konkurencyjnych akustycznie, zdolności do odbioru sygnału przy obniżonej redundancji, czyli zmniejszeniu liczby informacji niezbędnych do przekazania i zrozumienia komunikatu poprzez poddanie mowy filtrowaniu, kompresji czasowej lub prezentowaniu sygnału w szumie.

Trudności w zakresie przetwarzania wzrokowego, słuchowego oraz motorycznego wpływają na ogólny rozwój. Współistniejące deficyty rozumienia i wypowiedzania w wyżej wymienionych obszarach mają duże konsekwencje dla jakości komunikacji, co z kolei jest powodem piętrzenia się kłopotów językowych na bardziej zaawansowanych poziomach pracy mózgu, a w efekcie doprowadza do trudności w uczeniu się. Dziecko zużywa dużo energii,

aby uczestniczyć w procesie edukacyjnym. Osoby dotknięte tym problemem łatwo się męczą podczas wykonywania czynności wymagających koncentracji na bodźcach słuchowych, mają kłopot z utrzymaniem uwagi, nie potrafią zablokować dostępu do bodźców nieistotnych i niechcianych, wszystko je rozprasza, co potęguje kłopoty w funkcjonowaniu emocjonalno-społecznym.

Metoda Warnkego

Przewycięciem opisanych powyżej trudności indywidualnych i grupowych w klasie zajął się Fred Warnke, tworząc metodę, która pozwala na diagnozę i terapię trudności w przetwarzaniu wzrokowym, słuchowym i motorycznym¹. Metoda stawia na ukształtowanie automatycznych mechanizmów integrowania odbieranych bodźców. Ma to prowadzić, m.in. do: doskonalenia analizy i syntezy dźwiękowej, wzrokowej i ruchowej w obrębie sylaby, wyrazu i zdania, co ułatwia rozumienie, zapamiętywanie słyszanych treści, płynne mówienie i czytanie. Metoda opracowana przez Warnkego w Niemczech przeznaczona jest głównie do diagnozy i terapii trudności w uczeniu się, szczególnie mowy, czytania i pisanie, czyli rozwija i usprawnia indywidualnie. Dzięki niej możemy doskonalić również koncentrację uwagi oraz krótkotrwałą pamięć i słuch, co ma niebagatelne znaczenie dla funkcjonowania jednostki w klasie i całego zespołu. Skuteczność metody została potwierdzona w badaniach naukowych w Niemczech. W Polsce prowadziła je Małgorzata Lipowska w 2015 r. Sprawdzała efektywność metody w diagnozie i terapii dzieci dyslektycznych w zakresie ośmiu podstawowych funkcji przetwarzania wzrokowego, słuchowego i motorycznego².

Diagnoza i terapia metodą Warnkego składa się z dwóch etapów. Przy pomocy profesjonalnych urządzeń elektronicznych sprawdzamy i prowadzimy trening ośmiu funkcji podstawowych. Programy gier zainstalowane w urządzeniach, dostosowane do treningu każdej funkcji, można konfigurować na różnych poziomach tak, aby dopasować stopień trudności zadania do możliwości konkretnej osoby. Wartości osiągnięte podczas testów porównujemy z wartościami wzorcowymi dla określonego wieku. Trening w zakresie tych złożonych procesów mózgowych możliwy jest dzięki zadaniom, które oceniają i ćwiczą progi kolejności wzrokowej i słuchowej – wielkości określające rozdzielczość czasową bodźców wzrokowych i słuchowych, czyli odległość w milisekundach pomiędzy dwoma bodźcami słuchowymi i dwoma bodźcami wzrokowymi. Jest to umiejętność konieczna do rozszyfrowywania usłyszanych słów lub przeczytanych wyrazów. Nieprawidłowy wynik świadczy

¹ Zob. np. *Podstawy teoretyczne metody Warnkego* [online:] <https://metodawarnkego.pl/metoda-warnkego/opis-i-przeznaczenie-metody> (dostęp: 2 czerwca 2023).

² M. Lipowska, A.B. Łada, P. Pawlicka i in., *The use of the Warnke method in dyslexia therapy for children*, „Journal of Applied Developmental Psychology” 2019, Vol. 64 [online:] <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0193397318303460> (dostęp: 2 czerwca 2023).



o trudnościach w różnicowaniu głosek zwarto-wybuchowych: b–p, d–t, g–k, co prowadzi do trudności w rozumieniu mowy.

Słyszenie kierunkowe jest szczególnie ważne w procesie mówienia. Pozwala uwrażliwić się na rejestrację dźwięku dochodzącego z różnych stron. Dzięki temu osoba potrafi wyselekcjonować właściwy dźwięk spośród innych zakłócających bodźców. Różnicowanie tonów w przypadku tej metody jest czynnością szybkiego postrzegania różnic wysokości dźwięków. Synchroniczne wystukiwanie rytmu służy wypracowaniu integracji między działaniem obu półkul mózgowych. Zadanie to kształtuje umiejętność koordynacji słuchowo-ruchowej. Czas reakcji z wyborem to ćwiczenie, które polega na szybkiej reakcji i trafnej decyzji dotyczącej wyboru niższego dźwięku słyszanego po lewej lub po prawej stronie. Funkcja ta jest potrzebna do automatycznego rozpoznawania i kojarzenia fonemów z grafemami, co jest istotne w opanowaniu płynnego czytania i pisania. Ćwicząc utrwalanie i automatyzację wzorca częstotliwości oraz wzorca czasowego tonów, koncentrujemy się na rozpoznawaniu różnic występujących w sekwencji dźwięków. Jest to umiejętność niezbędna do wychwytywania oraz interpretowania – analizy i syntezy.

Po zastosowaniu treningu ośmiu funkcji podstawowych przetwarzania wzrokowego, słuchowego i motorycznego następuje poprawa poziomu umiejętności językowych dziecka w takich zakresach, jak: rozumienie dłuższych wypowiedzi, rozumienie i zwiększenie zasobu słownictwa, używanie reguł gramatycznych i semantycznych, zadawanie pytań i budowanie dłuższych wypowiedzi, zdań twierdzących, przeczących, rozkazujących, rozumienie usłyszanego tekstu. Ma to wpływ na tempo spostrzegania grafemów

oraz sprawność słuchowego różnicowania głosek zwarto-wybuchowych, co polepsza rozumienie mowy oraz doskonali tempo czytania. Przyczynia się też do: poprawy percepcji, rozumienia i ekspresji słów, zdań, poleceń i dłuższych wypowiedzi, prawidłowej artykulacji samogłosek, spółgłosek i całych wyrazów, poprawy koordynacji słuchowo-ruchowej, udoskonalenia płynnego wypowiadania się i czytania. Terapia nie przypomina tradycyjnych lekcyjnych zajęć. Zaletą stosowania metody jest jej niecodzienna forma. Dziecko pracuje z pomocą urządzenia, zaś poszczególne zadania nazywa się gramami, a te atrakcyjną zabawą. Dzięki temu uczeń czuje przyjemność i zadowolenie, co wspomaga, wzmacnia i przyspiesza skuteczność terapii.

Podsumowanie

Zaburzenia przetwarzania słuchowego nie mijają wraz z wiekiem. Układ słuchowy rozwija się do piętnastego roku życia, dlatego terapię należy rozpocząć jak najwcześniej. Wybór metody powinien być poprzedzony indywidualną diagnozą dziecka. Zaburzenia przetwarzania słuchowego nadal są zjawiskiem dość mało znanym wśród osób pracujących z dziećmi. Prowadzi to do braku wczesnego rozpoznania, a w konsekwencji braku odpowiedniej opieki terapeutycznej. Dzieci, które objęte są terapią wyższych funkcji słuchowych, zdobywają kompetencje umożliwiające im wykorzystanie swojego potencjału intelektualnego. Optymistyczny okazuje się fakt, że oprócz standardowych metod pracy terapeutycznej dostępne są nowoczesne sposoby rehabilitacji.

Iwona Gralec
doradca metodyczny ŚCDN

Edukacja włączająca na lekcji HISTORII w szkole podstawowej

Edukacja włączająca to piękna idea współczesnego sposobu edukowania zwłaszcza młodych ludzi.

Wartością edukacji włączającej nie są osiągnięte wyniki, zdobyte puchary, medale i laury w konkursach, ale sam człowiek. Współcześnie bardzo dużo osób dorosłych boryka się z wieloma trudnościami edukacyjnymi.

Jeśli dorośli mają problem ze znalezieniem czasu i skupieniem uwagi, aby przeczytać nowo kupiony romans, to w jaki sposób mają to zrobić młodzi ludzie. Zdaje się, że są oni jeszcze bardziej przebudżeni w związku ze zmianami technologicznymi, rozwojem sztucznej inteligencji, reformą systemu oświaty, mnóstwem dodatkowych zajęć. Moi uczniowie mówią, że nieraz cały dzień pozostają poza domem. Dzieci we współczesnym świecie mają mało wolnego czasu, dlatego właśnie szkoła powinna stać się miejscem bezpiecznym, prawdziwym drugim domem. Dzieci są różne – mają inne głosy, inny wzrost, inną pleć, inną sytuację domową, inne potrzeby, inaczej przebiega u nich proces dojrzewania, mają różne zaburzenia, choroby i trudności edukacyjne. W szkole nie powinno to stanowić żadnej bariery.

Jak zatem może wyglądać lekcja historii z zastosowaniem głównych tez i wyznaczników edukacji włączającej? Pragnę podkreślić, że przedstawię wyłącznie swoje pomysły i poglądy na lekcje historii w szkole podstawowej z zastosowaniem metod edukacji włączającej. Jako że jestem głównie nauczycielem pracującym zdalnie, moja propozycja może być skierowana do osób prowadzących zajęcia właśnie za pomocą sieci – edukacja bowiem to w moim odczuciu właśnie świat Internetu, kształtowanie umiejętności szukania informacji i odnajdywania się w gąszczu tysięcy stron internetowych, e-booków czy audiobooków. Współczesny nauczyciel to mentor, doradca, pomocnik, który dzięki swojemu autorytetowi i wiedzy może wskazać uczniom drogi, ale to uczeń sam ostatecznie zdecyduje, którą z nich wybierze. Mogę oczywiście zaproponować dodatkową lekturę, dodatkowe zadania, dodatkowe artykuły, ale nie widzę sensu narzucania danego punktu widzenia czy tylko jednego środka dojścia do danej wiedzy. W tym właśnie odnajduję sens edukacji włączającej – w wyborze, w traktowaniu ucznia podmiotowo w pełnym znaczeniu tego słowa. Skoro ktoś jest podmiotem, to sam może podjąć decyzję o tym, w jaki sposób dotrze do wiedzy. Warto dawać młodym ludziom wybór, stawiać ciekawe pytania, poruszać różne problemy i ich aspekty, sprawiać, że dziecko będzie musiało myśleć.

Mój pomysł dotyczy lekcji historii związanych z kryzysem XVII w. i z wojnami prowadzonymi z ościennymi państwami. Nie zanudzajmy młodych ludzi kolejną porcją dat. Słuszniej będzie wpleść je do lekcji tak, by zostały zapamiętane mimochodem. Analizując trudny okres XVII w., można dostrzec, że dla uczniów jest tu wiele niejasności. Często nie rozumieją, dlaczego w Polsce rządziła szwedzka dynastia. Nie wiedzą, czym było państwo moskiewskie (i dlaczego moskiewskie, a nie po prostu Rosja), kim byli Kozacy i skąd się wzięli. Nasza lekcja może zacząć się od krótkiej rozmowy z uczniami na temat dynastii Wazów, a potem zaproponowania zabawy, w której uczniowie staną się przywódcami dowolnie wybranego państwa w epoce nowożytnej. Z tej perspektywy mogą opisać, jakie

chcieliby obrać cele dla swojego państwa. Uruchamiamy myślenie dzieci i pomagamy im dostrzec, że zarówno Polacy, jak i Prusacy czy Szwedzi, chcieli mieć silne, ekspansywne, dobrze funkcjonujące państwo. Podobnie czynił Chmielnicki. Dobrze byłoby, gdyby właśnie któryś uczeń wybrał Kozaków, bo można by ich naprowadzić na to, czym był Hetmanat i wytłumaczyć różnicę między współczesną Ukrainą a państwem Chmielnickiego. Uczniowie mogą analizować w grupach bądź pojedynczo swoją sytuację, np. jako król Hiszpanii czy doża Wenecji. Następnie proponuję wspólną rozmowę o ich planach. Z pewnością pojawią się wnioski, np.: każdy chce, by jego państwo było silne, piękne, bogate i wielkie. Możemy poprosić uczniów o napisanie eseju *Czy Polska mogła uniknąć kryzysu XVII w. i wojen? Uargumentuj swoje zdanie i odwołaj się do wybranych tekstów literackich, filmów, gier komputerowych lub jeszcze innych tekstów kultury*. Polecałbym przygotowanie indywidualnych uczniowskich wypowiedzi, choć jeśli dzieci wolą pracę w grupach, to mogą wybrać właśnie tę formę.

”Warto dawać młodym ludziom wybór, stawiać ciekawe pytania

Nauczyciel prowadzący powinien wskazać krótki artykuł na ten temat i np. fragmenty *Potopu* czy *Ogniem i mieczem* Henryka Sienkiewicza, a następnie przesłać je do uczniów. Może stanie się to asumptem do dalszych samodzielnych działań młodych ludzi – skorzystania z zasobów biblioteki. Warto też poprosić nauczyciela języka polskiego o nawiązanie do wykorzystanej przez nas formy eseju bądź przykładów literatury patriotycznej. Myślę, że mogłaby być to przyjemna i cenna lekcja.

Warto zapytać, dlaczego historia jest jednym z najmniej interesujących dzieci przedmiotów szkolnych. Współczesny i przyszły świat potrzebuje historyków czy polonistów tak samo jak lekarzy i biologów. Na szkolnych praktykach w jednym z liceów usłyszałem: „Nie wiem, co państwo tu robią? Dziś ktoś młody jeszcze chce być nauczycielem? Nie warto”. Uważam zupełnie inaczej. To właśnie jest zawód dla młodych i otwartych ludzi, którzy nie będą uczniom narzucać sposobu patrzenia na historię czy literaturę, ale stawiać pytania o sens nauki tych zagadnień, o możliwości ich wykorzystania i tworzenia ciekawych prac czy projektów, które przede wszystkim zainspirują do samodzielnego myślenia, zachęcą do rozwoju i podniosą samoocenę każdego dziecka.

Jeśli trochę się postaramy to zyskamy szansę na zainteresowanie przeszłością młodego pokolenia. W jednej z uczniowskich prac przeczytałem: „Wszyscy byli zadowoleni z przemiany Ebenezera Scrooga. Ale jest jeszcze jedna osoba, która wyjątkowo się tym cieszyła. Był to on sam”.

Ernest Nowak

Tutore Poland Sp. z o.o. – szkoła zdalna

DZIECKO Z DYSLEKSJĄ uzdolnione plastycznie – studium przypadku

Każde dziecko ma dar, każde dziecko jest w czymś dobre. Dzieci uzdolnione znajdują się w grupie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i wymagają szczególnej troski.

Dziecko jako istota społeczna potrzebuje uwagi drugiego człowieka – aprobaty i wiary w swoje możliwości. Życzliwa, serdeczna zachęta oraz uznanie dla wysiłków dają radość nawet z bardzo małego powodzenia, umacniają poczucie własnej wartości i niosą przekonanie o dużych szansach w przyszłości. W spokojnej atmosferze domu i szkoły nieprzeciętne talenty są szybko zauważane, mają możliwość pełnego rozwoju. Nieśmiałość, obserwacja otoczenia, dostrzeganie piękna i brzydoty, bujna wyobraźnia, łączenie technik, nieodparta siła do eksperymentów, zaradność w późniejszych latach, to niektóre cechy dziecka zdolnego plastycznie.

Wspomnienie dziecka uzdolnionego plastycznie

W dzieciństwie miałam wrażenie, że wszyscy na mnie czekali, a w szczególności tatuś, bo jestem jego pierwszą córką. Może dlatego jestem do niego tak podobna. Mam jego oczy, ale większe, zarys ust, wyraziste brwi i jego charakter. Jestem strasznie uparta, można rzec jak osioł, konsekwentna w działaniu, zawsze staram się postawić na swoim. To tata nauczył mnie rozmawiać z ludźmi. Mama okazywała cierpliwość. Używając swej dyplomacji i wdzięku, często była łącznikiem między mną, a całą resztą świata. Tak. Ja miałam swój świat. Mama zauważyła to wcześniej.

Już jako mała dziewczynka dostałam pędzel do ręki i zaczęła się moja przygoda ze sztuką. Proste linie, mieszanie barw, przelewanie kolorowej wody – wszystko to wprawiało mnie w zachwyt. I choć byłam mała, umiałam się skupić przez dłuższy czas. Potem przyszły inne eksperymenty, czyli doświadczanie możliwości materii – piasku, żwiru, mąki, kaszy, kakao, jarzębiny, wody, kisielu, masy solnej, ciastoliny..., robienie akwarium z butelki po wodzie mineralnej, odlewów z gipsu, lanie wosku.... Te wszystkie zajęcia wykonywałam z mamą. Czekałam, gdy przyjdzie z pracy. Babcia wołała mi czytać. Nie lubiła, gdy się brudziłam. Mama zawsze powtarzała: „Dziecko brudne to dziecko szczęśliwe”.

Zdarzały mi się też chwile przykre. Najwięcej nieporozumień miałam w przedszkolu. Jedne dni były lepsze, inne gorsze. Nie mogłam się tam odnaleźć. Panie wychowawczynie starały się, jak mogły, abym się uspołeczniała. Chciały, żebym bawiła się z dziećmi, brała udział w konkursach, śpiewała... Uwielbiałam budować z klocków, lepić z plasteliny, malować, przyglądać się, obserwować zarówno przyrodę, jak i ludzi, zwierzęta.

Inaczej było w szkole. Trafiłam w dobre ręce – nauczyciela z pasją kierującego się nie tylko wiedzą, ale przede wszystkim intuicją. Bardzo mu za to dziękuję. Uczestniczyłam w wielu konkursach, wygrałam wiele z nich. Raz moja praca nie była przyjęta na konkurs, bo podobno wykonała ją osoba dorosła, a przecież tyle serca w nią włożyłam.

Moimi ulubionymi technikami stały się prace z użyciem kolorowych tuszy kreślarskich, farb akwarelowych i tempery, farb do malowania na szkło, modeliny Fimo, masy styropianowej, wosku, koralików. Odpoczywałam, tworząc ciekawe kompozycje w technikach mieszanych. Umiałam użyć plastikowych butelek, kamyków, sznurka, drewna, piasku, a nawet gwoździ. Wykonywałam przedmioty ozdobne z gliny, chodziłam w szkole na zajęcia z ceramiki, potrafiłam wykonać zabawki dla kota czy instrumenty muzyczne. Otworzyłam autorską galerię, sklepik w moim pokoju, dzięki czemu moja skarbonka stała się cięższa. Klientom – ciociom, babciom, potrafiłam opowiadać o technikach, umiałam zachęcić do kupna. Każdy przedmiot wykonany przeze mnie miał przyklejoną z tyłu pracy cenę. Dbałam o reklamę i piękne opakowanie prezentu.

W klasie czwartej oprócz plastyki lubiłam przyrodę, język polski, matematykę. Zwierzęta i rośliny były moją drugą pasją. Miałam dwa koty, psa, chomika, rybki, jeździłam konno. Lubiałam hodoować *Mirabilis jalapa* – roślinę świecącą w nocy, kocimiętkę, fasolę... Jestem kinestetykiem, ważne dla mnie były wrażenia, dotyk, zapach, piękno otoczenia. Byłam inna, jak mówiły dziewczyny z klasy. Co to znaczy być inną? Miałam tylko jedną koleżankę – Natalkę, sąsiadkę, o dwa miesiące starszą ode mnie. Była także ciekawa świata i wcale jej nie zależało na Hannie Montanie czy nie wiadomo kim...

Zastanawiałam się, co ze mnie wyrośnie – może artysta, a może naukowiec lub ogrodnik, na pewno dyslektyk. Wiedziałam, że muszę więcej ćwiczyć. Najważniejsze, że kochali mnie rodzice, czułam się bezpieczna i szczęśliwa.

Wspomnienie nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej

Dziewczynkę określiłabym mianem dziecka natury. Zachwycała skromnością, prostotą stroju, kompletnym brakiem zainteresowania nowinkami w modzie, artystami pojawiającymi się na rynku muzycznym, filmowym itp. Za to z przejęciem potrafiła opowiadać o swoich zwierzętach: chomikach, kotach, zakładanych hodowlach mrówek, dżdżownic. Wzbudzała w rówieśnikach przerażenie, gdy brała do ręki gąsienicę. Zachwycały ją codzienne czynności – pielienie ogródka, sadzenie roślin, pieczenie z mamą ciast, pierników. Kiedy jej koleżanki za największe szczęście uważały sukcesy w nauce, sporcie, na szkolnej scenie, ona cieszyła się chwilami spędzonymi w domu w gronie rodziny. Często nie znajdowała zrozumienia u koleżanek, które ze zdziwieniem obserwowały ją zbierającą z pozurowo niepotrzebne papierki, kawałki drutu, tektury, piórka, złotka itp. W jej rękach te „śmieci” nabierały blasku, zyskiwały nowe życie i wszyscy ze zdumieniem obserwowaliśmy wspaniałe dzieła artystyczne, które zadziwiali bogactwem barw, kompozycją lub pomysłowością rozwiązań konstrukcyjnych.

Nie lubiła tzw. prac grupowych. W grupie nie mogła sobie pozwolić na wdrażanie w życie swoich pomysłów. Musiałaby iść na kompromisy i zaakceptować rozwiązania innych dzieci. Najczęściej pracowała samodzielnie, co czyniło ją coraz bardziej wyobcowaną. W trakcie zajęć cały czas się kręciła, miała tzw. niespokojne dłonie. Te dłonie musiały cały czas coś ugniatać, wałkować. Sprawiała wrażenie całkowicie pochłoniętej swoją pracą, a mimo to wiedziała, co dzieje się na lekcji, poprawnie odpowiadała na zadane pytania lub nieoczekiwanie podawała sposób rozwiązania złożonego zadania matematycznego, czym wzbudzała niemałe zaskoczenie otoczenia.

Tworzyła ciekawe prace literackie, które świadczyły o jej bogatej wyobraźni. Teksty zapisywała w przedziwny sposób. Układały się w jakiś rysunek, były podkreślane kolorowymi kredkami, ozdabiane obrazkami. Przekazywała to, co czuła, nie tylko słowami, ale również w sposób plastyczny.

Matka o dziecku

Z perspektywy czasu, porównując rodzeństwo – ich rozwój społeczny, możliwości uczenia się – zauważalna jest duża dysproporcja, niestety na niekorzyść dziecka z dysleksją. Cóрка, chcąc osiągnąć sukces, musiała więcej pracować. Trudno było się jej skoncentrować, szybko się zniechęcała. Przy męczliwości ręki, dziwnym sposobie czytania wyrazów (środek, początek, koniec wyrazu), problemach logopedycznych, niełatwo było jej funkcjonować w szkole. Bardzo często potrzebowała wsparcia – dobrego słowa rodzica, nauczyciela, a przede wszystkim zrozumienia jej problemów.

„Podążaj za dzieckiem

Kiedy córka była w przedszkolu, mówiono mi: „Dziecko pani jest w grupie, ale jakby go nie było”. Pytano, czy w rodzinie może się kłótnie, może coś niedobrego się dzieje”. Już w pierwszym tygodniu pobytu córki w zerówce odbyłam rozmowę z nauczycielem. Pamiętam, że byłam przestraszona, co będzie dalej. Pani pokazała mi szesnaście rysunków przedstawiających wiewiórki. Piętnaście było wykonanych poprawnie – pomarańczowych na zielonym tle. Tylko rysunek mojej córki miał wiele kolorów – pomarańczowy, brązowy, zielony, szary, na tle fioletu, czerwieni, błękitu. Wychowawczynie pochwaliła rysunek i stwierdziła, że to jest talent. Wtedy odetchnęłam z ulgą – wiedziałam o tym od dawna. Znalazłam w tej obcej kobiecie sprzymierzeńca. Wiedziałam, że takie dzieci jak moja córka posiadają dużą wyobraźnię, lubią eksperymentować, łączą techniki, ale i są mało mówne, czasem nieśmiałe. Niektóre sfery mają gorzej wykształcone. Nauczyciel podjął się trudnej pracy – pracy z dzieckiem zdolnym. Dzięki pomocy poradni psychologiczno-pedagogicznej i programom pracy z dzieckiem z dysleksją oraz współpracy z rodzicami udało się niektórym problemom zaradzić.

W życiu nie bywa zawsze tak, jak byśmy sobie tego życzyli. Dorosły świat to rozumie, lecz niekoniecznie dziecko. Cóрка miała szczęście. Na jej drodze życiowej stanął dobry nauczyciel – pomagał w odkrywaniu mocnych stron. Umiał również zaktywizować ją do występów teatralnych. Najpierw wykonywała dekoracje, maski, a potem występowała w przedstawieniach. Nauczyciel wzbogacał warsztat plastyczny o nowe techniki. Nigdy nie podkreślał jej talentu i traktował zdolności jako zjawisko normalne, które nie upoważnia do zwalniania z innych obowiązków. Pocieszeniem w trudnych chwilach był dla córki świat rysunku i malarstwa. Aby odreagować, tworzyła ciekawe kompozycje



Fot. A. Potocka-Kuc

inspirowane światem roślin. Wnikliwa obserwacja wiecznie odradzającej się przyrody dawała nadzieję na lepsze jutro. Sztuka pomogła jej również na pierwszym roku medycyny. Rysując kości i mięśnie na zajęciach z anatomii, odreagowywała traumatyczne emocje. Mimo pandemii i samotności z niej wynikającej nie poddawała się, stawała się coraz silniejsza. Czas leczył rany, a pasja i zamięłowanie do działań plastycznych wypełniły pustkę.

Obecnie córka kończy trzeci rok studiów. Ze względu na dysleksję poświęca na naukę więcej czasu niż inni. Studia medyczne wymuszają na niej systematyczność i uczyć zarządzania czasem. Głęboko wierzę, że będzie świetnym lekarzem.

Podsumowanie

Nie wszystkie dzieci zostaną kiedyś twórcami, lecz wiele z nich wybierze prawdopodobnie zawód, w którym żywa obserwacja, pamięć wzrokowa, wyobraźnia i trafne wyczucie przestrzeni będą miały duże znaczenie. Uczniowie, którzy uczestniczą w zajęciach artystycznych, będą w przyszłości wykonywali różne zawody, lecz z dziecięcych pasji pozostanie im kultura i umiłowanie piękna oraz twórcza postawa umysłu potrzebna w każdych czasach. Od nauczycieli zależy sukces i przyszła droga dzieci uzdolnionych.

Wskazówki dla nauczyciela w obszarze rozwoju twórczego:

- rozwijaj zamięłowania dzieci do sztuk pięknych drogą percepcji, recepcji oraz ekspresji przez sztukę;
- propaguj kultywowanie procesu samej pracy;
- wspieraj mocne strony ucznia;
- angażuj ucznia zdolnego do pracy na rzecz szkoły – wykonania dekoracji, gazetki szkolnej, redakcji bloga, tworzenia prezentacji multimedialnej, filmów;
- zachęcaj ucznia zdolnego do udziału w konkursach, olimpiadach czy festiwalach;
- rozmawiaj o porażkach, bądź blisko;
- bądź nauczycielem mistrzem, zbuduj relacje.

Wskazówki rodzica dziecka z dysleksją dla nauczyciela:

- zadbaj o wszechstronny rozwój dziecka;
- umacniaj jego poczucie wartości;
- podążaj za dzieckiem;
- bądź dla niego mistrzem;
- nie porównuj go z innymi – każdy młody człowiek rozwija się inaczej;
- spraw, aby dziecko czuło, że jest ważne.

dr Aleksandra Potocka-Kuc
nauczyciel konsultant ŚCDN

Czytelnicze inspiracje

Książka *Neuroróżnorodne. Jak żyć w świecie skrojonym nie na naszą miarę* Jenery Nerenberg ukazała się w 2022 r. nakładem Wydawnictwa Krytyki Politycznej w przekładzie na język polski Katarzyny Byłków. Nerenberg jest dziennikarką i założycielką projektu *Neuroróżnorodność* (ang. *The Neurodiversity Project*), w ramach którego organizowane są spotkania na temat postępowych badań z zakresu medycyny, projektowania, sztuki i psychologii.

Publikacja powstała z potrzeby autorki, która mimo wielu sukcesów w życiu zawodowym i osobistym miała poczucie, że nie radzi sobie tak, jak powinna. We wstępie możemy przeczytać: „Tę książkę napisałam głównie z myślą o wzmocnieniu kobiet, które mają głębokie poczucie »odmienności« od »normy«, ale które nigdy w życiu nie pomyślałyby, że »mają« ADHD, zespół Aspergera bądź cechuje je inny rodzaj neuroróżnorodności”. Autorka zwraca uwagę na osoby wyjątkowe, których mocne strony pozostają często w ukryciu. Z pewnością publikacja zainteresuje czytelniczki i odnajdą na jej kartach odpowiedzi na wiele nurtujących pytań. Może łatwiejsze okaże się postrzeganie samych siebie czy osób z najbliższego otoczenia – naszych matek, sióstr, córek, przyjaciółek, uczennic.

Przywołując kolejne wypowiedzi wybranych postaci, Nerenberg wiedzie nas przez – zdaje się – nieodkryty świat dorosłych kobiet, świat w którym wielość bodźców zmysłowych powodująca przeciążenie układu nerwowego prowadzi do frustracji, zagubienia, roztrzęsienia, irytacji, zmęczenia. Autorka podaje przykłady kobiet o wysokiej wrażliwości, z autyzmem, synestezją i ADHD. Zauważa, że dziewczęta i kobiety w dużym stopniu są pomijane w badaniach naukowych nad ADHD i innymi rodzajami neuroodmienności.

Jeden z rozdziałów poświęca zaburzeniom przetwarzania sensorycznego (ang. *sensory processing disorder*, SDP), które nie zostały ujęte w wytycznych diagnostycznych DSM (ang. *Diagnostic and Statistical Manual*), czyli w klasyfikacji zaburzeń psychicznych. Zwraca uwagę, że osoby neuroodmienne mają „hiperświadomość pewnych rzeczy, których inni ludzie nie dostrzegają”, a uzdolnienia są także częścią naszej neuroróżnorodności. Autorka zabiera również głos w dyskusji na temat stosowania leków w poszukiwaniu drogi do poradzenia sobie z otaczającą rzeczywistością.

Na podstawie własnych doświadczeń dziennikarskich i poznanych wyników badań Nerenberg podpowiada, jak o siebie zadbać. Wskazuje, by: nie spieszyć się, spróbować różnych metod, kształcić się, rejestrować to, co okazuje się skuteczne, poinformować o swojej neuroróżnorodności rodzinę i znajomych, być przygotowanym na zmianę.

Sadzę, że książka *Neuroróżnorodne. Jak żyć w świecie skrojonym nie na naszą miarę* Jenery Nerenberg to lektura obowiązkowa dla każdego nauczyciela oraz wielu rodziców, ale też dla wszystkich osób pracujących w systemie oświaty. W sieci można przeczytać różne opinie na jej temat – dla niektórych okazuje się bardzo potrzebna, inni zarzucają autorce zbyt pobieżne potraktowanie tematu. Ocenę pozostawiam Państwu.

Pierwsze wydanie książki Katarzyny Michalczak *Synu, jesteś kotem* Wydawnictwa Cyranka pojawiało się w 2023 r. Autorka to poetka, pisarka, doktor nauk humanistycznych, ale przede wszystkim matka chłopca ze spektrum autyzmu. Książka jest głosem w dyskusji na temat rodzicielstwa, które odbiega od wymarzonego schematu relacji matki z dzieckiem – codziennych interakcji, empatii, wzajemnej troski, zrozumienia, „połączenia dusz”.

Została podzielona na krótkie rozdziały, które sygnalizują i porządkują opisywane sytuacje życiowe nie chronologicznie, lecz problemowo. Czyta się ją trochę jak pamiętnik matki, ale tekst został wzbogacony o wypowiedzi syna – Radka – młodego chłopca ze spektrum autyzmu, który skończył siedemnaście lat i jest w trzeciej klasie liceum. Radek autoryzował całość zapisu, nie zdecydował się jednak ujawniać swojego nazwiska. Bohaterami są więc dwie osoby – matka i syn.

Michalczak opowiada o radości z narodzin dziecka, pierwszych sygnałach neuroodmienności syna, diagnozie, ale przede wszystkim o problemach codziennego życia w domu i w szkole. Autorka wspomina poszukiwania kolejnych placówek edukacyjnych, specjalistycznych przedszkoli, wolnych szkół i form wsparcia dla rodzin z dziećmi w spektrum autyzmu. Poprzez prezentację konkretnych sytuacji stopniowo wprowadza czytelnika w świat dzieci neuroodmiennych. Jednocześnie zauważa, że starając się wypełniać jak najlepiej swoje obowiązki matki, wciąż miała poczucie, że stoi gdzieś obok. Szczerze przyznaje się do chwil bezradności, a jednocześnie wie, że nigdy nie oddałaby swojego syna. Przyznaje, że kiedy przyszło na świat jej drugie dziecko – neurotypowe – łatwiej było zaakceptować odmienność Radka, bo młodszy Lucek zaspokajał macierzyńskie potrzeby – bycia widzianą, czucia się potrzebną, cenioną. Dziwiła się, że obecność młodszego dziecka spowodowała przyływ cierpliwości i wyrozumiałości wobec Radka.

Chłopiec dzieli się z czytelnikami swoimi przeżyciami – świadomością odmienności i związaną z nią samotnością. Mówi o długim procesie – wytrwałej pracy matki, żeby pomóc mu w rozumieniu świata emocji ludzi neurotypowych i jego panicznym lęku przed zmianą. Krótke wypowiedzi Radka zawierają niezwykle dużo cennych informacji.

Książkę poleciłabym specjalistom, nauczycielom. Może ona być ważna dla rodziców, którzy właśnie usłyszeli, że ich dziecko prezentuje zaburzenia związane z rozwojem mózgu. Nie jest to książka o charakterze naukowym, choć wiele w niej wyjaśnień medycznych m.in. w postaci przypisów, ale też zamieszczonego na końcu publikacji słowniczka pojęć ważnych dla rodzica dziecka ze spektrum autyzmu.

Powstawanie książki dla obojga bohaterów było wydarzeniem istotnym, a może nawet terapeutycznym. Dla autorki – jak pisze – okazało się łatwe. Radkowi spodobała się koncepcja książki i idea, że może przyda się komuś, kto właśnie jest w podobnej sytuacji jak jego matka. Na jednej ze stron padają słowa: „Obojgu nam, tobie i mnie – każdemu na swój sposób – jest naprawdę trudno”.

Maria Kinga Orlicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

WYBÓR PUBLIKACJI z zakresu edukacji włączającej dostępnych online

Zachęcamy do samodoskonalenia w obszarze zróżnicowanych potrzeb dzieci i młodzieży. Proponujemy wybrane publikacje dostępne bezpłatnie online. W wersji elektronicznej „Inspiracji” na naszej stronie WWW, klikając w link zamieszczony przy opisie bibliograficznym, można bezpośrednio przechodzić do lektury wybranego tekstu.

Netografia

- Borg G., Hunter J., Sigurjónsdóttir B. i in., *Kluczowe zasady służące promocji jakości w edukacji włączającej. Zalecenia praktyczne*, Odense 2011 [online:] https://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education-recommendations-for-practice_keyprinciples-rec-PL.pdf.
- Cackowska M. i in., *Multimedia i programy interaktywne w pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i rozwojowymi. Raport z badań 2020–2022*, Gdańsk 2023 [online:] https://raportyedukacyjne.pl/wp-content/uploads/2023/03/raportyedukacyjne_badanie_spe.pdf.
- Czarnocka M., *Działania poradni psychologiczno-pedagogicznych w zakresie edukacji włączającej. Organizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach i placówkach ogólnodostępnych*, Warszawa 2018 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=19759>.
- Dąbrowska Z., *Edukacja włączająca – nauka, rozwój, przyszłość*, „Rzeczpospolita. Dodatek specjalny”, 31 V 2022 [online:] https://edukacjawzasiegiureki.pl/wp-content/uploads/2022/06/EW_Dodatek_Rzeczpospolita_31.05.pdf.
- Donnelly V., Kefallinou A., *Działania kluczowe dla podnoszenia osiągnięć. Poradnik dla nauczycieli i liderów szkolnych*, tłum. A. Cieńciała, opr. M. Belza-Gajdzica, Warszawa 2021 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=34274>.
- Edukacja inkluzyjna*, „Refleksje. Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy” 2018, nr 2 [online:] https://refleksje.zcdn.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/Refleksje-2_2018-calosc.pdf.
- Edukacja włączająca – nauka, rozwój, przyszłość. Dodatek specjalny do „Rzeczpospolitej”*, 31 V 2022, red. Z. Dąbrowska [online:] https://edukacjawzasiegiureki.pl/wp-content/uploads/2022/06/EW_Dodatek_Rzeczpospolita_31.05.pdf.
- Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, red. I. Chrzanowska, G. Szumski, Warszawa 2019 [online:] https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf.
- Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły*, Warszawa 2012 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3123>.
- Florek A., Hamerlak K., *Dziecko autystyczne i z zespołem Aspergera w przedszkolu i szkole. Włączanie do grupy rówieśniczej i tworzenie warunków sprzyjających uczeniu się* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=6471>.
- Florek A., *Wsparcie dla dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w adaptacji przedszkolnej* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=7180>.
- Gajdzica Z., Skotnicka B., Pawlik S. i in., *Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce – raport z badań*, Warszawa 2021 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=34275>.
- Grygier U., *Edukacja włączająca w aspekcie organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i kształcenia specjalnego. Z doświadczeń szkoły*, Warszawa 2019 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=24185>.
- Jachimczak B., Małachowska G., *Włączająca edukacja przedszkolna – założenia teoretyczne a perspektywa praktyczna Przedszkola Miejskiego nr 152 w Łodzi*, „Edukacja” 2019, nr 2 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2019-02/PDF/9_JachimczakMalachowska_red-Wilczynska.pdf.
- Jaskólska W., *Współpraca między szkołami ogólnodostępnymi i szkołami/placówkami specjalnymi w kontekście edukacji włączającej. Podsumowanie seminarium*, Warszawa 2019 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=25605>.
- Kluczyńska S., Zabłocka-Żytka L., *Dziecko w sytuacji kryzysowej. Wspierająca rola pracowników oświaty*, Warszawa 2020 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=31301>.
- Knopik T., *Kapitał różnorodności. Doradztwo zawodowe dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami*, Warszawa 2022 [online:] <https://doradztwo.ore.edu.pl/wp-content/uploads/kapital-roznorodnosci-ORE.pdf>.
- Knopik T., Papuda-Dolińska B., Wiejak G. i in., *Projektowanie uniwersalne jako perspektywa metodyczna edukacji włączającej*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2021, nr 42 [online:] <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/niepelnosprawnosci/article/view/6357/5595>.
- Kończyk D., *Adaptacja ilustracji, zdjęć i innych elementów graficznych do potrzeb uczniów słabowidzących* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3148>.
- Kosmalowa J., *O pomaganiu i współpracy. Nauczyciele i inni specjaliści wobec rodziców dzieci ze specjalnymi potrzebami* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=6596>.

- Matwis A., *Projekt PROM – system pomyślnej adaptacji w szkole – budowanie współpracy pomiędzy przedszkolem a szkołą* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3402>.
- Mroczek M., *Raport statystyczny. Edukacja włączająca w Polsce*, Warszawa 2021 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=33887>.
- Narkun-Jakubińska Z., Smogorzewska J., Trębacz-Ritter A. i in., *Współnauczanie w praktyce – poradnik metodyczny dla nauczycieli współorganizujących kształcenie w oddziałach ogólnodostępnych integracyjnych*, Warszawa 2022 [online:] <https://edukacja.wzasiegiureki.pl/wp-content/uploads/2023/08/Poradnik-metodyczny-wspolnauczanie-w-praktyce.pdf>.
- Papuda-Dolińska B., *Edukacja włączająca w perspektywie teorii waloryzacji ról społecznych*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2018, nr 29 [online:] <https://www.ejournals.eu/pliki/art/12256/pl>.
- Podgórska-Jachnik D., *Raport merytoryczny. Edukacja włączająca – bilans otwarcia 2020*, Warszawa 2021 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=33886>.
- Prysak D., *Aktualna rzeczywistość nauczyciela wyzwaniem dla edukacji wysokiej jakości*, „Konteksty Pedagogiczne” 2022, nr 1 [online:] <https://kontekstypedagogiczne.pl/kp/article/download/345/263>.
- Puchała E., *Szkoła jako wspólnota osób. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, Warszawa 2009 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=7082>.
- Rafał-Luniewska J., *Edukacja włączająca w szkołach i placówkach systemu oświaty*, Warszawa 2018 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=23643>.
- Rafał-Luniewska J., *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej*, Rzeszów 2018 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=23702>.
- Rafał-Luniewska J., *Zróżnicowane potrzeby edukacyjne uczniów z Ukrainy. Jak na nie odpowiadać?*, Warszawa 2022 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=36979>.
- Sadowska S., *Wychowanie do zmiany społecznej. Refleksje w kontekście urzeczywistniania projektu edukacji włączającej*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej” 2021, nr 41 [online:] <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/niepelnosprawnosc/article/view/6314/6018>.
- Skalbani B., Babiarz M.Z., *Edukacja włączająca jako przestrzeń dla rozwoju czy ryzyko wykluczenia i marginalizacji ucznia?*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2018, nr 18 [online:] http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-1689-6416-year-2018-issue-18_11_2018-article-1184/c/1184-1040.pdf.
- Skałeczka K., *Edukacja włączająca – komentarz ekspercki*, Lublin 2022 [online:] <https://www.umcs.pl/pl/komentarze-eksperckie,22097,edukacja-wlaczajaca-komentarz-ekspercki,121939.htm>.
- Staszewicz M., Walczak D., *Edukacja włączająca w świetle zapisów Zintegrowanej Strategii Umiejętności 2030*, „Edukacja” 2021, nr 1 [online:] https://ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2021-01/PDF/1_StaszewiczWalczak.pdf.
- Szczepkowska K., *Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania*, Warszawa 2019 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=24183>.
- Szczepkowska K., *Współpraca z rodzicami, czyli jak rozmawiać o edukacji włączającej*, Warszawa 2019 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=24187>.
- Śmiechowska-Petrovskij E., *Strategie integracyjne i kooperacyjne w procesie integracji społecznej uczniów z dysfunkcją wzroku w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=7031>.
- Zadęcka E., *Edukacja włączająca w aspekcie organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i kształcenia specjalnego. Z doświadczeń poradni psychologiczno-pedagogicznej*, Warszawa 2019 [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=24184>.
- Zaremba L., *Jak promować jakość w edukacji włączającej* [online:] <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3223>.

E-narzędziownik

- Baranowska-Janusz M., Kozakoszczak A., Leszko M., *Zestaw narzędzi dla nauczycielek i nauczycieli. Wskazówki do autorefleksji* [online:] https://biblioteka.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2021/09/PL_SOCIALLL_Toolkit-for-teachers_guidelines_FINAL.pdf.
- Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia*, red. B.E. Abramowska, Warszawa 2021 [online:] http://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2015/03/Informacja-dla-wszystkich-internet_0.pdf.
- Lektury dostępne* [online:] <https://zpe.gov.pl/a/lektury-dostepne/D1HUBVOK5>.
- Olechowska A., *Uniwersalne projektowanie dla uczenia się – możliwość czy utopia?*, „Edukacja” 2021, nr 1 (156) [online:] https://ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2021-01/PDF/4_Olechowska.pdf.
- Tekst łatwy do czytania i zrozumienia* [online:] <https://zpe.gov.pl/a/materialy-latwe-do-czytania-i-zrozumienia/D1APaQCI5>.
- Uniwersalne projektowanie w edukacji* [online:] https://ibe.edu.pl/images/KAPP/Uniwersalne_projektowanie_w_edukacji.pdf.
- Zasady adaptacji materiałów dydaktycznych do potrzeb osób słabowidzących*, red. D. Kończyk, Warszawa 2011 [online:] <https://www.ore.edu.pl/images/files/pdf/Zasady%20adaptacji%20materiaLAlw%20dydaktycznych%20do%20potrzeb%20osAlb%20slabowidzAcych.pdf>.
- Zestawy narzędzi edukacyjnych do wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego* [online:] <https://zpe.gov.pl/scenariusze-zajec>.
- Żórawska A., Więckowski R., Künstler I. i in., *Audiodeskrypcja – zasady tworzenia* [online:] <https://dzieciom.pl/wp-content/uploads/2012/09/Audiodeskrypcja-zasady-tworzenia.pdf>.

STUDIA PODYPLOMOWE DLA NAUCZYCIELI!

- ponad 70 kierunków studiów
- kształcenie wspomagane platformą e-learningową
- oferta zawsze aktualna pod kątem nowych kwalifikacji

Studia organizowane we współpracy z:

Ś | SILESIA

SCDN
ŚWIĘTOKRZYSKIE CENTRUM
DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI

Atrakcyjne zniżki na studia podyplomowe:

20% dla absolwenta poprzednich edycji studiów;
50% zniżki na drugi kierunek!

Podanie na studia oraz wykaz dokumentów
możesz pobrać z naszej strony internetowej:

twojaedukacja.com/rekrutacja

+ 48 604 553 150
+ 48 696 562 631



Akademia Nauk Stosowanych



Wyższa Szkoła Nauk Pedagogicznych



SGK
Szkola Główna
Krajowa



NASZE KIERUNKI

<u>NAZWA KIERUNKU</u>	<u>SEMESTRY</u>
Administracja publiczna	2
Bezpieczeństwo i higiena pracy w szkole	3
Bibliotekoznawstwo i informacja naukowa	3
Doradztwo zawodowe i coaching kariery	3
Edukacja włączająca	3
Historia i teraźniejszość	3
Integracja sensoryczna	3
Logopedia kliniczna	4
Logopedia ogólna	3
Ochrona środowiska	2
Oligofrenopedagogika	3
Pedagogika korekcyjna	3
Pedagogika leczniczo-terapeutyczna	3
Przygotowanie pedagogiczne	3
Socjoterapia	3
Surdopedagogika	3
Terapia rodzin	3
Trener umiejętności społecznych	2
Trener w oświacie	2
Tyflopädagogika	3
Zarządzanie w oświacie	2

...i wiele innych!

Pełna lista kierunków i specjalności na:
twojaedukacja.com/kierunki-podyplomowe

*studuj z nami
w świętokrzyskim!*



Autor fotogramów Artur Dziwirek to artysta fotografik od wielu lat związany z Kielcami.

Od 2003 r. jest członkiem Klubu Fotograficznego CKF w Kielcach, a od 2007 r. Związku Polskich Artystów Fotografików. Współpracuje z Fotoklubem Miejskiego Centrum Kultury w Ostrowcu Świętokrzyskim. Jest aktywnym uczestnikiem oraz organizatorem plenerów ZPAF oraz Fotoklubu MCK. Ma na koncie szereg wystaw, m.in. *Supremus* w Biurze Wystaw Artystycznych w Kielcach (2018), w Galerii Sztuki Tadeusza Czarneckiego w Radoszycach (2019), a także udział w wystawie zbiorowej *Kapitał Sztuki – Suplement 2018* w BWA w Kielcach i w Wystawie Dorocznej w Ostrowcu Świętokrzyskim czy z okazji czterdziestolecia Okręgu Świętokrzyskiego ZPAF w Wojewódzkim Domu Kultury im. J. Piłsudskiego w Kielcach.

Od 2018 r. pełni obowiązki prezesa zarządu Okręgu Świętokrzyskiego Związku Polskich Artystów Fotografików.

